د پوهنې وزارت

د تعلیمي نصاب د پراختیا او د ښوونکو د روزنې معینت

د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي کتابونو د تالیف لوی ریاست

مدني زده کړې

لسم ټولگی

درسي کتابونه د پوهنې په وزارت پورې اړه لري، اخیستنه او خرڅونه یې په کلکه منع دي. له سرغړونکو سره قانوني چلن کیږي.

مدني زده کړې لسم ټولگی

moe.curriculum@gmail.com

۱۳۹٦ هـ. ش.

ملي سرود

دا وطن افغانستان دی
کور د سولې کور د تورې
دا وطن د ټولو کور دی
د پښتون او هزاره وو
ورسره عرب، گوجر دي
براهوي دي، قزلباش دي
دا هیواد به تل ځلیږي
په سینه کې د آسیا به
نوم د حق مو دی رهبر

دا عزت د هر افغان دی
هر بچی یې قهرمان دی
د بلوڅو د ازبکو
د ترکمنو د تاجکو
پامیریان، نورستانیان
هم ایماق، هم پشه یان
لکه لمر پر شنه آسمان
لکه زړه وي جاویدان
وایو الله اکبر وایو الله اکبر

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

د پوهنې وزارت

د تعلیمي نصاب د پراختیا او د
ښوونکو د روزنې معینیت
د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي
کتابونو د تالیف لوی ریاست

مدني زده کړې

لسم ټولګی

۱۳۹۲
هـ.ش

لیکوالان:

- محمد عزیز بختیاری
پوهنیار محمد فاروق عمرخیل
- مؤلف محمد انور مشفق

مسلکی ایډیټ:

سرمؤلف میر عبید الله فاضل

ژباړونکی:

پوهنیار محمد فاروق عمرخیل

د ژبې ایډیټ:

محمدقدوس زکوخیل

دیني، سیاسي او کلتوري کمېټه:

- داکتر عبدالصبور فخري
- مولوي عبدالوکیل
- حبیب الله راحل د تعلیمي نصاب د پراختیا په ریاست کې، د پوهنې وزارت سلاکار.

د څارنې کمېټه:

- داکتر اسد الله محقق د تعلیمي نصاب د پراختیا او د ښوونکو د روزنې معین.
- داکتر شیر علي ظریفي د تعلیمي نصاب د پراختیا د پروژې رئیس.
- دکتور محمد یوسف نیازی د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي کتابونو د تألیف لوی ریاست سرپرست.

طرح او ډیزاین

رحمت الله غفاري

د چاپ د سمون چارې: محمد کبیر حقمل د پوهنې وزارت د نشراتو او اطلاعاتو رئیس

بسم الله الرحمن الرحيم

د پوهنې د وزير پيغام

د لوی خدای ﷻ ډېر شکر دی چې انسان يې په احسن تقويم کې پيدا او هغه ته يې د خبرو کولو توان ورکړ او د علم او فکر پر گاڼه يې سمبال کړ. ډېر درود دې وي د اسلام پر گران پيغمبر حضرت محمد مصطفی ﷺ چې د انسانيت ستر ښوونکی دی او د رحمت، لارښوونې او روښنايي پيغام راوړونکی.

ښوونه او روزنه په هره ټولنه کې د بدلون او پراختيا بنسټ دی. د ښوونې او روزنې اصلي موخه د انسان د بالقوه ځواکونو فعالول او د هغه د پټو استعدادونو غوړول دي.

درسي کتاب د ښوونې او روزنې په بهير کې يو مهم رکن بلل کيږي چې له نوو علمي بدلونونو او پرمختگونو سره اوږه په اوږه د ټولنې له اړتياوو سره سم تاليف کيږي. درسي کتابونه بايد د منځپانگې له مخې خورا بډای وي چې وکړای شي د علومو له نوو لاسته راوړنو سره مل ديني او اخلاقي زده کړې د نوو ميتودونو له لارې زده کوونکو ته وليږدوي.

دغه کتاب چې اوس ستاسو په واک کې دی، د همدغو پورته ځانگړنو پر بنسټ چمتو او تاليف شوی دی. د پوهنې وزارت تل زيار باسي چې په هيواد کې تعليمي نصاب او درسي کتابونه د اسلامي ښوونې او روزنې او د ملي هويت د ساتلو پر بنسټ جوړ او له علمي معيارونو، نوو روزنيزو ميتودونو او د نړۍ له علمي پرمختگونو سره سم چمتو کړي. د زده کوونکو استعدادونه په ټولو اخلاقي او علمي خواوو کې وغوړېږي او په هغوی کې د تفکر او نوښت توان او د پلټنې حس پياوړی کړي. د خبرو اترو او پيرزوينې د فرهنگ دودول، د هيواد پالنې او د مينې او محبت د حس پياوړی کول، ښځنه او پيوستون د پوهنې د وزارت نورې غوښتنې دي چې ښايي د لوست په کتابونو کې ورته پام وشي.

درسي کتابونه د ښه او مسلکي ښوونکي له درلودو پرته نشي کولای ټاکل شوي موخې ترلاسه کړي. ښوونکی د ښوونې او روزنې يو مهم جزء او د ښوونې او روزنې د پروگرامونو پلي کوونکی دی. د هيواد له ژمنو او زړه سواندو ښوونکو څخه، چې د تورتم او ناپوهی په وړاندې يې جگړه خپله دنده گرځولې، دوستانه هيله لرم د تعليمي نصاب په دقيق او مخلصانه تطبيق کې د هيواد ماشومان، نجونې او تنکي ځوانان د پوهې، اخلاقو او معنويت لوړو څوکو ته ورسوي.

د هيواد د زده کړې د نظام برې د خلکو له جدي مرستو پرته امکان نه لري. له دې امله له ټولو قشرونو او د ملت له شريفو خلکو، په تيره بيا له کورنيو او د زده کوونکو له درنو اولياوو څخه هيله لرم چې د معارف د موخو د لاسته راوړو په برخه کې له هيڅ ډول مرستې څخه ډډه ونه کړي. دغه راز له ټولو ليکوالو، پوهانو، د ښوونې او روزنې له ماهرينو او د زده کوونکو له محترمو اولياوو څخه هيله کيږي چې په خپلو رغنده نظرونو، وړانديزونو او نيوکو د درسي کتابونو په لاښه والي کې د پوهنې له وزارت سره مرسته وکړي.

لازمه بولم له ټولو ښاغلو مؤلفانو، د پوهنې وزارت له اداري او فني کارکوونکو او له ملي او نړيوالو بنسټونو څخه، چې د دغه کتاب په چمتو کولو، چاپولو او ويش کې يې زيار ايستلی او مرسته يې کړې، مننه وکړم.

په پای کې له لوی خدای ﷻ څخه غواړم چې په خپله بې پايه مهربانۍ له موږ سره د پوهنې د سپيڅلو ارمانونو په لاسته راوړلو کې مرسته وکړي. انه سميع قريب مجيب.

د پوهنې وزير

دوکتور اسدالله حنيف بلخي

سرلیکونه

مدني زده کړې

فرهنگ ۱
د څپرکي موخې ۲
فرهنگ څه شی دی؟ ۳
د فرهنگ ځانګړتیاوې(خصوصیات) ۹
فرهنگ او ټولنه ۱۳
کوچني فرهنگونه ۱۷
فرهنگي اړیکې ۲۱
دوهم څپرکي:ټولنیز گروپونه ۲۷
د څپرکي موخې ۲۸
ډله(گروپ) څه شی دی؟ ۲۹
د ډلو جوړښت(شکل) ۳۳
د ډلې (گروپ) مشرتوب(رهبري) ۳۷
دریم څپرکی: ټولنیز بنسټونه ۴۱
د څپرکي موخې ۴۲

ټولنيز بنسټ څه شی دي؟.(١).. ٤٣
ټولنيز بنسټ څه شی دی؟(٢).. ٤٧
ټولنيز بنسټ څه شی دی(٣).. ٥٣
د نهادونو متقابلې اړيکې.. ٥٧
څلورم څپرکی:پراختيا.. ٦١
د څپرکي موخې.. ٦٢
پراختيا څه شی ده؟.. ٦٣
پراختيا څه شي ده؟.. ٧٣
فرهنگي پراختيا.. ٦٧
اجتماعي- سياسي پراختيا.. ٧١
اقتصادي پراختيا.. ٧٥
د پراختيا او وروسته پاتې والي عوامل.. ٧٩
پراختيا او د ژوند چاپيريال.. ٨٥
د څپرکي لنډيز.. ٩١

لومړی څپرکی

فرهنګ

په دې څپرکي کې له لاندینیو لوستونو سره اشنا کېږئ.

- فرهنګ څه شی دی؟
- د فرهنګ ځانګړتیاوې
- فرهنګ او ټولنه
- فرهنګي اړیکې

د ښېرکي موخې

له زده کوونکو څخه هیله کیږي چې د دې ښپرکي تر لوستلو وروسته په دې پوهې او مهارتونو سمبال شي:

له فرهنګ، کوچني فرهنګ، دودونو، ارزښتونو او د ټولنې سره بلدتیا.

- د فرهنګ غوره او عمده عناصر توضیح کړای شي.
- فرهنګي ځانګړنې (خصوصیات) توضیح کړای شي.
- کو چني فرهنګ، فرهنګي تضادونه او فرهنګي تېرى توضیح کړای شي.
- د ملي فرهنګ د ساتنې او د ټولنېزو قوانینو، قواعدو او ارزښتونو له منلو سره لیوال شي.

فرهنګ څه شی دی؟

خبرې پرې وکړئ

څرنګه چې په ټولنیز ژوند کې لیدل کېږي:

- خلک خپل زامن د ښوونځي له تګ څخه د مخه جومات ته استوي چې دیني زده کړې او اسلامي اساسات زده کړي او په شپږ یا اوه کلنۍ کې یې په ښوونځي کې شاملوي.

- کله چې دوه ملګري سره مخامخ شي یو بل ته سلام اچوي، یو بل ته لاس ورکوي او د بیلیدو په وخت کې خدای په اماني کوي.

-کله چې ترافیکي اشاره سره شي. موټروان خپل موټر د پلیو د تیریدو لپاره دروي.

-کله چې د یوې کورنۍ کوم غړی مړشي، د هغه خپل خپلوان ګاونډیان کلیوال او د محلې خلک د هغه په جنازه کې شریکېږي او بیا یې خاوروته سپاري او بیا د هغه لپاره د دوعا کولو مجلس جوړیږي. خپلوان ملګري آشنایان د مړي کورنۍ ته ډاډیینه ورکوي.

- کله چې د ډوډۍ خوراک پای ته ورسیږي تر دسترخوان چاپیر خلک د دوعا لاسونه پورته کوي او د خدای جَلَّ جَلاَلُه شکر پر ځای کوي.

دا یوازې د هغو کړو او رواجونو څو بېلګې دي چې په مجموع کې یو فرهنګ جوړوي.

ستاسې په آند:

۱- خلک ولې پورتني کارونه سرته رسوي؟

۲- که چیرې دغه یاد شوي کارونه ونه کړي، نو له کومو ستونزو سره به مخامخ شي؟

انسان د پیدایښت له اولې ورځې څخه په زده کړه پیل کوي. کرار کرار د کورنۍ غړي پیژني، له ټولنیزو وړتیاوو، پوهې او قواعدو سره اشنايي پیدا کوي او کله یې چې عمر زیاتیږي له هغو سره لازيات اشنا کیږي او په مختلفو ځایونو او بېلابېلو شرایطو کې داسې کړه کوي چې د ټولنې غوښتنه ده. او بالاخره د خپلې ټولنې دود دستور، کړه وړه او کلتور زده کوي.

انسان کله چې په ټولنه کې قدم کیږدي د یوې ژبې په زده کولو او د ټولنې له قواعد و او دودونو سره د بلدتیا په پایله کې کولای شي له انسانانو سره اړیکې وساتي. زده کړه وکړي او هغه نوروته ولیږدوي او خپلې کړنې همغږې کړي.

خلک د فرهنگ له لارې کولی شي هغه وړتیاوې ترلاسه کړي چې د ژوندي پاتي کیدو او پایښت لپاره په مختلفو طبیعي چاپیریالونو کې لازمي دي، د بیلگې په توگه: څرنگه خوراکي توکي را ټول او پاخه کړي، څرنگه کالي واغوندي او د ځان لپاره کور جوړ کړي.

د فرهنگ تعریف

په ژبنیو فرهنگونو کې د فرهنگ اصطلاح د دود، دستور، نظریاتو، هنر او د ژوند کولو د طریقې یوه پیچلي پدیده ده چې د قومونو د تاریخي تجربو په لړکې یې تشکل موندلی دی.

له دې کبله د ټولنې ټولو مادي او معنوي لاسته راوړنو او شتمنیو ته فرهنگ ویل کیږي.

د فرهنگ د مفهوم د تحلیل او تجزیې په پایله کې کولای شو څو ډوله عناصر تشخیص کړو چې هر یو یې د فرهنگ په جوړښت او تشکل کې رول او اغیز لري.

د فرهنگ غوره عناصر عبارت دي له عقایدو (باورونو) ارزښتونو، قواعدو، سمبولونو (نښو) او مادي او معنوي میراثونو څخه.

۱- ارزښتونه

بحث پرې وکړئ

د لاندینیو مطالبو په اړه خبرې وکړئ:

۱- ښوونکي، مور او پلارته درناوی کول؛

۲- له کوچنیانو سره مرسته او پر هغو شفقت کول.

۳- ملګرو ته دروغ ويل او سپکاوی کول.

د دې کړنو د سرته رسولو او یا سرته نه رسولو په پایله کې تاسو ته څه احساس پیدا کیږي؟ ښوونکي، مور او پلار ته درناوی کول یو مثبت **ارزښت** دی. مور او پلار تاسو ته د ژوند ټولې آسانتیاوې برابروي. یعنې خواړه، کالي د استوګنې ځای، د ښوونې او روزنې اسانتیاوې او داسې نورې اړتیاوې را پوره کوي، له دې کبله ضروري ده چې د هغوی درناوی وکړئ. ښوونکی مور ته علم او د ژوند کولو وړتیاوې را زده کوي. ښوونکی د زده کوونکو معنوي پلار دی.

د اسلام په مقدس دین کې دروغ ویل او خپل ملګري یا دوست ته سپکاوی کول لویه ګناه او **بې ارزښته** عمل دی چې انسان باید له هغه څخه ډډه وکړي. ارزښت کېدای شي ډول ډول ریښې ولري. څرنګه چې د انسانانو ارزښتونه په لومړۍ درجه کې د هغه له بیالوژیکي اړتیاوو څخه سرچینه اخلي، نو انسان هغو پدیدو ته امتیاز او ارزښت ورکوي چې په ښه ډول او زیاته پیمانه وکولای شي د هغه اړتیاوې لیرې کړي. د مثال په توګه: کله چې انسان وږی وي هغه ته خواړه ارزښت لري او کله چې تږی وي هغه ته اوبه ارزښت لري. اسلام کومو کارونو ته چې انسانان تشویقوي او یا د هغو دستور ورکوي، هغه کار ارزښت بلل کیږي او له هغو کارونو نه یې چې منع کوي هغه ته بې ارزښته کار ویل کیږي.

د ژوندانه په اوږدو کې وار په وار ځینې خاصې چارې د ټولنې ټولو او یا ډېرو غړوته مهمې ګڼل کیږي. د بیلګې په توګه:

• د یوه هېواد لپاره عزت او خپلواکي؛
• د ملګرو او دوستانو تر منځ صداقت، صمیمیت اوربښتینولي؛
• د مسلمانانو لپاره د خدای جل جلاله؛ عبادت او بنده ګي یو غوره ارزښت دی.

دوی د دې چارو په عملي کېدو سره خوښي څرګندوي. که چېرې څوک دې چارو ته سپکاوی وکړي اویا د هغو د عملي کېدو مخه ونیسي د ټولنې د وګړو له سخت غبرګون سره مخامخ

کېږي. دې چارو ته چې د ټولنې لپاره اهمیت لري ارزښت ویل کېږي. نو له دې امله فرهنګي ارزښت داسې معیار او اندازه ده چې خلك د هغه په واسطه د يو شي یا یو شخص مطلوبیت، ښیګڼه او ښایست ارزوي او هغه د خپل ټولنیز ژوندانه لارښود ګڼي.

قواعد

قواعد د ټولنپوهنې د علم له نظره هغه مقررات او طرزالعملونه دي چې ټولنه د هغو له لارې د خپلو غړو کړنو او چلندونو ته سمون ورکوي. یو وګړی په ټولنیز ژوندانه کې سره له دې چې له آزادیو او حقونو څخه برخمن دی؛ خود دې په څنګ کې له ځینو محدودیتونو سره هم مخامخ کېږي. څوك چې په ټولنه کې ژوند کوي نشي کولی په آزاده توګه او هر ډول يې چې غوښتي وي عمل وکړي. هغه باید د ټولنې د پایښت لپاره په ځانګړو چارو لاس پورې کړي. که تاسې د فوټبال د ټیم لوبغاړي یاستئ باید د فوټبال د لوبې قواعد مراعات کړئ. تاسې دا آزادي نه لرئ چې له توپ څخه په هر ډول چې زړه مو غواړي ترې کار واخلئ. له دې کبله هغه چارې چې یو وګړی یې د ټولنې دیو غړي په توګه سرته رسوي قواعد ګڼل کېږي او که چېرته له هغو څخه سر غړونه وکړي سزاورکول کېږي.

قواعد هغه مقررات دي چې خلکو ته ورښيي په ځانګړو حالاتو کې څرنګه عمل وکړي، څه ووايي او څرنګه فکر وکړي، قواعد زموږ د ټولو اعمالو لارښود دي.

ځینې قواعد د خلکو لپاره ډېر سپیڅلي دي او له هغو څخه سر غړونه د زغم وړ نه وي. ځینې قواعد تقریباً اختیاري دي او د سر غړونې په صورت کې چا ته سزا نه ورکول کېږي. دا ډول قواعدو ته قومي طريقې یا عامه عرف ویل کېږي او هغه فرهنګي قواعد چې رسمي بڼه لري او له هغو څخه د سرغړونې په صورت کې د سزا وړاندیز شوی دی قانون نومیږي.

د بیلګې په توګه: د مخدره توکو کرل، په ناجایزه توګه کارول او لیږدول، رسمي سزا لري.

عقیده (باور): دیني عقیدې هم د ټولنیزو عقیدو یوه برخه بلل کېږي. زموږ خلك له اسلامي

عقایدو څخه پیروي کوي. اسلام داسې دین دی چې د انساني ژوندانه ټولې اړوندې برخې راچاپیروي. دا دین د خورا غني او شتمن فرهنګ لري. دا فرهنګ د (وحې) پر بنسټ او د اسلامي تعلیماتو زیږنده دی. په لنډه توګه عقیده او باور د ټولنې اعتقادي اوعام اصول دي چې د اجرا له ذمه واری سره تړاو لري او د ټولنې لوړ ارزښتونه منعکسوي لکه: د دیني اعتقاداتو اصول، د خدای جل جلاله عبادت کول، د لمانځه ادا کول، روژه نیول او زکات ورکول.

سمبول (**نښه**): سمبولونه یا نښې د هغو حالاتو ښکارندوی دي چې انسان په ورځنی ژوند کې ورسره مخامخ کېږي. همدارنګه سمبولونه هر ډول فزیکي پدیدې (کلمه، څیز، غږ، احساس، بوي، حرکت، مزه) او داسې نوروته هم ویل کېږي چې خلك هغو ته ارزښت او معنا ورکوي. سمبول داسې څیز دی چې معنا څرګندوي لکه: ملي بیرغ، ملي سرود، پړی (مجسمه) او داسې نور. همدارنګه سمبول په یوه ټولنه کې د یو بنسټ شتون راښیي، د بېلګې په توګه: ملي بیرغ موږ ته خپل دولت را په یادوي، ملي سرود د ټولو قومونو او د هېواد د ټولو اوسیدونکو د وحدت نښه او سمبول دی او د ښوونځي جامي (یونیفورم) موږ ته دا راښیي چې د ښوونځي زده کوونکي یو. په ټولنه کې د سمبول او نښې اساسي نظام ژبه ده، ژبه په ټولنیز ژوندانه کې لوی ضرورت ګڼل کېږي او له هغې نه کار اخیستل د ټولنیز انسان له ځانګړنو څخه شمېرل کېږي.

همدارنګه ژبه د فرهنګ د عناصرو له ډلې څخه یو عنصر دی چې د فرهنګ د دوام او لیږد سبب کېږي. ژبه نه یوازې دا چې په خلکو کې د فرهنګ د متقابل غبرګون او د فرهنګ د دوام سبب کېږي بلکې: د ټولنې د غړو د نظریا تو او فکرونو د رغونې سبب هم ګرځي.

فکر د ژبې له لارې په ژوند کې ښکاره او عملي کېږي. جوته ده چې د تمدن او شتمن فرهنګ پرمختګ، د یو قوم د افکارو او نظر یاتو په رغونې پورې اړه لري، چې د ژبې له لارې ژوند ته لاره پیدا کوي. له ژبې پرته انسان نشي کولی کوم ډول چې اوس دی داسې واوسي.

د لوست تکرار

۱- د فرهنګ اصطلاح د ژوند داسې طریقې ته ویل کېږي چې د یوې ټولنې غړي یې زده کوي او عملي کوي یې او له یوه نسل څخه یې بل نسل ته لېږدوي.

۲- ارزښت په ټولنه کې هغه دودیزې او رواج شوې مفکورې دي چې موږ ته راښيي چې کوم شي سم دی او کوم شی ناسم دی.

۳- قواعد هغه مقررات او هیلې دي چې د هغه په واسطه ټولنه د خپلو غړو کړنې او کړه وړه تنظیموي.

٤- عقیدې، هغه اعتقادي او هر اړخیزه اصول دي چې د اجرا کیدو له ذمه وارئ سره په څنګ کې د ټولنې اوچت ارزښتونه منعکسوي.

۵ - سمبول هغه نښه ده چې معنا څرګنده او روښانه کوي. لکه: ملي بیرغ، د سرې میاشتې نښان او داسې نور.

٦- ژبه د وینا او لیکنې د سمبولونو او نښو مجموعه ده چې د هغو یو ځای کیدل (ترکیب) معناوې تولیدوي او د وګړو اړیکې سره ټینګوي.

پوښتنې

۱- فرهنګ څه ته وایي؟

۲- ارزښت تعریف کړئ.

۳- د قواعدو نه مراعاتول د ټولنې د یوه غړي لپاره څه پایلې لرلی شي؟

٤- ستاسو په اند، انسان ژبه څرنګه، چیرته او څه ډول زده کوي؟

۵- دغو شیانو لکه: بیرغ، د ښـوونځي یونیفورم، ملي سرود ته ولې سمبول ویلای شو؟

کورنی دنده

د قواعدو، ارزښتونو او سمبول په باره کې یو یو مثال ولیکئ او بیا یې په ټولګي کې ولولئ.

د فرهنګ ځانګړتیاوې

خبرې پرې وکړئ!

که مو پام کړی وي په کومه سیمه یا ښار کې چې تاسې ژوند کوئ دود او دستور یې د بل ښار او یا هېواد سره تو پیر لري ستاسې په اند:

- په دود او دستور کې د دې توپیرونو علت څه شی دی؟
- آیا کولی شو یو فرهنګ له بل فرهنګ نه غوره وبولو؟
- ولې د فرهنګونو تر منځ د ښه والي او بدوالي معیار نشته؟

د پورتنیو پوښتنو ځوابونه به په دې لوست کې ومومئ.

۱- **فرهنګ یوازې د انسان ځانګړنه ده**: خدای جل جلاله انسان ته عقل او شعور په برخه کړی دی او په زیاته کچه په هغې پوهې چې په ټولنیز ژوند کې یې زده کوي عمل کوي. په داسې حال کې چې حیوانات په ارثي توګه عمل کوي او د هغوی د زده کړې ځواک کم دی.

د انسانانو د ژوندانه په اوږدوکې داسې عادي او ساده ځیزونه چې نور ژوندي موجودات هم هغو ته اړ دي د فرهنګ په چوکاټ کې داخلیږي، د بیلګې په توګه: انسان د نورو موجوداتو په توپیر که چېرته وږی هم وي بیا نو په خپل ټاکلي وخت خواړه خوري، خو داسې هم پیښیږي چې کله بیا وږی یا تږی هم نه وي نو خوراک او څښاک کوي. وګړي وزرونه نه لري چې والوځي، خو هوایي جهاز جوړوي. ګړندی تللي نشي، خو موټر جوړوي. کولی شي درې وخته خواړه وخوري. او یا په ځانګړو آدابو سره جومات ته ننوځي. پرنجیدل یو طبیعي عمل دی، خو له پرنجیدو وروسته انسانان مختلف غبرګونونه څرګندوي چې له بېلو بېلو فرهنګونو څخه استازیتوب کوي. یو وایي وبخښئ، بل وایي (الحمدالله) او په ځواب کې يَرْحَمُكَ الله وایي

او یا هم دعا کوي.

۲- فرهنګ د زماني په اوږدو کې شتمن کيږي، لوړيږي او وده کوي:

څومره چې پر يو قوم ډير وخت تير شوی وي او ډيره موقع او فرصت يې لاس ته راوړی وي، نو کولای شي په زياته پيمانه معنوي پانګه زيرمه کړي او ښه دودونه د بدو دودونو پرځای راولي. فرهنګي پانګه هغه مهال لاس ته راځي چې په يوه ټاکلې وخت کې هغه څه چې په فرهنګ اضافه کيږي له هغه څه نه زيات وي کوم چې له منځه ځي نو له دې کبله، فرهنګ ښه او غوره اخلاقي موازين او مذهبي عقيدې، دود او دستور اخلي او ځان ته پرې وده ورکوي. فرهنګ يوه ژوندۍ پديده ده، له دې کبله بايد متحرکه او خوځنده وي. د هغه دريدنه د هغه مرګ دی.

۳- فرهنګ یوه نسبي پديده ده:

هيڅ ګروپ او يا قوم دا نه مني چې د هغو فرهنګ ټيټ او بد دي. ټول فرهنګونه د کورني نظام د یوې ځانګړې ژبې او شکل درلودونکي دي. د انسان د کړنو سموالی او ناسموالی، ښه والی او بد والی په بشپړه توګه د همغې ټولنې د مروج فرهنګ، دود او دستور سره تړاو لري. په يوه ټولنه کې رواج شوی عرف او عادت کيدای شي بد د ښه په بڼه وښيي. او هغه څه چې يوه ورځ منلي شوي وو، کيدای شي يوه ورځ نه منونکي وبلل شي. همدارنګه هغه شی چې په ټولنه کې ښه عمل بريښي په بله ټولنه کې کيدای شي تيروتنه وبلل شي.

۴- هر فرهنګ د ليږد او زده کړې وړ دی:

هره ټولنه يو فرهنګ لري او د يو فرهنګي ميراث په توګه له يوه نسل نه بل نسل ته ليږدي. او موږ ته دا رازده کوي چې څرنګه هغه مسايل چې موږ له هغو سره مخامخ کيږو، حل کړو څرنګه خپلې اړتياوې په ښه توګه پوره کړو او ښه ژوند وکړو. دا يو فرهنګ دی چې موږ ته له تيرونسلونوڅخه راليږدي په دې فرهنګ کې ديني بنسټونه، ژبه، ارزښتونه، عقيدې، قوانين، رواجونه، علوم او صنايع شامل دي.

۵- فرهنګ عام او ځانګړی هم دی:

فرهنګ د انسان د مادي او معنوي لاس ته راوړنو په توګه، په انساني ټولنه کې عام دی. په ټولو انساني ټولنو کې (وړوکې او که لويه، ساده او که پيچلې وي) يو عمومي او ګډ فرهنګ ليدل کيږي. خو د فرهنګ له عامتوب سره سره هره ټولنيزه ډله د اقتصادي بنې، خپلوۍ، مقرراتو، ديني مناسکو، ژبې، ادبياتو او هنر په برخه کې خپلې ځانګړې تګلارې لري. او هيڅ داسې

فرهنگي پدیدې او شرایط نشته، چې په دوه قومونو، دوه ټولنو او یا دوه ټولنیزو ډلو کې یو بل ته ورته والی ولري. په بل عبارت: د هرې ټولنې فرهنګ د همغې ټولنې زیږنده دی یعنې یوازې په همغې ټولنې پورې ځانګړی دی.

۶- فرهنګ ثابت خو کله هم تغییرېدونکی دی:

ټولې ټولنیزې او غیر ټولنیزې پدیدې اختراعات، تجربې، مهاجرتونه او داسې نور د وخت او ځای له غوښتنې سره سم بدلون او وده کوي. کله چې فرهنګ په یوه ټولنه کې زده کېږي او د منلو وړ کېږي ثبات او دوام پیدا کوي. په حقیقت کې هغه عوامل چې فرهنګ ته بدلون ورکوي که قوي او ځواکمن نه وي د ټولنې غړي د فرهنګ د بدلون پر وړاندې مخالفت او مقاومت کوي.

د بیلګې په توګه: په هر فرهنګ کې د جامو اغوستلو ځانګړې طریقه موجوده ده. یوازې هغه مهال دا طریقه او رواج بدلون مومي چې د نوي فرهنګ (فرهنګي نوښت) تر اغیز لاندې راشي او د ټولنې د اکثریت خلکو د منښې وړ وګرځي. خو دا بدلون په فرهنګي ساحو کې دومره کرار او ورو دی چې په ورځنیو لیدنو کتنو کې نه احساسیږي او نژدې ثابت معلومیږي.

۷- د فرهنګ منل، اجباري، خو په عین حال کې اختیاري هم دي:

انسان د ژوند له لومړۍ ورځې څخه خوړل، کښېناستل، خبرې کول، اغوستل او بالاخره د ارزښتونو پیژندنه که وغواړي که ونه غواړي زده کوي. د دې لپاره چې یو وګړی وکولی شي په ټولنه کې ژوند وکړي هغه اړ دی چې ژبه، دین، مذهب، د خوړلو طریقه، د جامو اغوستل، دود او دستور، رسم او رواج زده کړي. لنډه دا چې ټولې هغه کړنې او فکرونه زده کړي چې ټولنې، توکم، قشر، ټولنیزې ډلې او بالاخره ښار او سیمې ته چې په هغه کې ژوند او وده کوي، د منلو وړ وي. نو له همدې کبله وایو چې د فرهنګ زده کړه اجباري او له فشار سره یو ځای ده، خو انسان نظر په هغو جسماني فکري، رواني، علمي او ټولنیزې ځانګړتیاو چې لري یې د پوهې په هغه چوکاټ کې چې په ټولنه کې یې زده کوي نه پاتې کېږي او اختیار لري چې پر مخ لاړ شي اوخپل ځان د اختیار حریم ته ورسوي. فرد د (جبر) په وړاندې (اختیار) هم لري که نه نو دا ټول اختراعات او کشفیات به نه کیدل او دا ټول پر مختګ به ناممکن و. دا ټول د دې ښکارندوی دي چې انسان د اختیارلرونکی دی او د انتخاب قدرت لري. کولای شي خپل ځان د اجبار له ولکې نه وباسي.

د عام فرهنگ نور ډولونه هم د پوهانو له خوا تشخيص شوي دي. چې له دې ډلې کولی شو له هنر، بدني سينګار، لوبو، تحفې ورکولو، ټوکو او روغتيايي قواعدو نومونه واخلو. فرهنګي ځانګړتياوې د يوې ټولنې د افرادو د کړو وړو په ځانګړتياوو غوښ اغيز اچوي. هره ټولنه د هغې په فرهنګي چوکاټ کې د ټولنې له فرهنګي ځانګړتياوو څخه سر غړونه نه کوي. زيات خلک د خپلې ټولنې له فرهنګ څخه پيروي کوي، ځکه په مستقيمه او غيرمستقيمه توګه يې د هغه زده کړه کړې ده. هغوی ممکن له دې لارې له يوازيتوب نه خلاصون پيدا کړي او له خپلې ډلې سره يو ځای شي، ځکه چې په ټولنيز ژوند کې نظم او سمون ګټور بولي.

د لوست تکرار

• فرهنګ يو ټولنيز او په ټولنيزو اړيکو پورې تړلې پديده ده. د ټولنپوهنې له نظره هر څوک فرهنګ لري او داسې انسان نشته چې فرهنګ ونه لري.

• ....

• ....

• ....

• ....

پوښتنې

۱- آيا داسې فرهنګونه شته چې نسبت بل فرهنګ ته ښه او اوچت وي؟

۲- د فرهنګ عامې ځانګړتياوې کومې دي؟ له بېلګې سره يې څرګند کړئ.

۳- ولې وايو چې فرهنګ يوازې د انسان ځانګړنه ده؟

٤- آيا داسې انسان پيژنئ چې فرهنګ ونه لري؟

۵- لاندې مطالب مطا لعه کړئ سمې جملې په(√) علامې سره او غلطې جملې په (×)علامې سره په نښه کړئ.

الف- د انسان او ژويو ترمنځ اساسي او اصلي توپير د انسان د فرهنګ لرل دي. ( )

ب- فرهنګ نسبي نه دی. ( )

ج- فرهنګ د زمانې په اوږدو کې غني کېږي، لوړېږي او وده کوي. ( )

کورنۍ دنده

زموږ د هېواد او د بهرنيو هېوادونو فرهنګي ځانګړتياوې سره پرتله او د څلورو مثالونو په ورکولو سره يې د ټولګي پر وړاندې بيان کړئ.

فرهنگ او ټولنه

خبرې پرې وکړئ

څرنګه چې په تېرو درسونو کې مو زده کړل چې انسان په ټولنه کې زېږي، په ټولنه کې وده کوي، زده کړه کوي او زده کړه ورکوي. د یو لړ قوانینو اومقرراتو په منلو سره خپل ژوند ته ادامه ورکوي. چې د یو لړ فرهنګي عناصرو د پیدایښت لامل ګرځي. ستاسې په آند:

- فرهنګ د وګړنیز ژوند په کومو برخو پورې تړاو لري؟
- که چېرته ټولنه مو جوده نه وي، نو فرهنګي عناصر به څنګه دوام پیدا کړي؟

د انسان، ټولنې او فرهنګ اصطلاحات، سره له دې چې د مفهوم له لحاظه سره بېلولای شو، خو په حقیقت کې د دوی تر منځه ډېرې نژدې او عیني اړیکې موجودې دي. هېڅ فرهنګ له ټولنې پرته نشته او هېڅ ټولنه نشته چې فرهنګ ونه لري. **ټولنه**، هغه منظمې او متقابلې اړیکې دي چې انسانان یې په خپلو کې سره لري. **فرهنګ** د انسانانو د ژوند لاروچارو، ارزښتونو، دود، دستور او د دوی له خوا د تولید شویو توکو په معنا دی. د دې لپاره چې فرهنګ ښه وپېژنو باید د فرهنګ مخکنیو او اوسنیو اړخونو ته پام وکړو.

- د فرهنګ مخکني اړخونه رسم او رواج، دودونه او سنتونه دي.
- د فرهنګ اوسني اړ خونه، موږ ته نوی فرهنګ او د هغه ځانګړ تیاوې چې نن لیدل کېږي، راپېژني. خدای جل جلاله دا د خاورو نړۍ پیدا کړه او انسان چې په دې نړۍ کې ژوند کوي، د خدای جل جلاله په حکم یې له هېڅ نه هستۍ ته پل کېښود. او د ځمکې په سر له خپرېدو نه وروسته یې په ژوند کولو پیل وکړ. بیا دې ډلو په خپلو کې ځانګړې رواجونه او دودونه

وموندل. نن مهال د خلکو او هېوادونو د پراختیا له امله نوي رواجونه، دودونه او فرهنگونه لیدل کېږي.

د فرهنگ اصطلاح، په عامو خبرو اترو کې معمولاً کره او ظریفو هنري او ادبي سلیقو ته اشاره ده، خو د ټولنپوهنې له نظره دا اصطلاح ډېره پراخه او په دې معنا ده چې هر څوك په ټولنه کې ژوند کوي فرهنگ لري. ټول شیان او نعمتونه چې خدای جل جلاله د ځمکې پرمخ د خپلو بنده گانو د گټې اخیستو لپاره پیدا کړي دي، په فرهنگ کې ورگډ دي چې انسانان په هغه کې برخه لري. دا شیان په دوه ډوله دي: مادي شیان اومعنوي شیان چې فرهنگ هم پر همدې بنسټ په دوه برخو؛ مادي او معنوي فرهنگ وېشل کېږي:

- مادي فرهنگ هغه مادي شیان دي چې خدای جل جلاله هغه پیدا کړي او انسانان ترې گټه اخلي او له هغو څخه مصنوعات او د خپلو اړتیاو د پوره کولو لپاره وسایل جوړوي. لکه: ماشینونه، جامې، مدرسې، کارخانې، ښارونه، کتابونه، فضایي بېړۍ، مجسمې او داسې نور.

- په معنوي فرهنگ کې ژبې، فکرونه، عقاید، قواعد، دود، رسم اورواج، کیسې، وړتیاوې او سیاسي نظامونه شامل دي.

ټولنه د خلکو هغې ډلې ته ویل کېږي چې یوه اوږده موده یې یوځای ژوند کړی وي، یوه ټاکلې سیمه یې په خپله ولکه کې راوستې وي او په پایله کې په دې توانېدلي وي چې له نورو ډلو څخه په توپیر سره یې خپلو ځانونو ته د یو ټولنیز واحد په توگه سمون ورکړی وي.

که چیرې داسې وبولو چې ټولنه د نسبتاً تل پاتې ډلې چې له ښځو، نارینو او کوچنیانو چې د خپلو اړتیاو د لیرې کولو لپاره یو بل سره مرسته کوي جوړه شوې وي، نو فرهنگ هماغه د گډو ارزښتونو او وسایلو مجموعه ده چې د اړتیاو د لیرې کولو لپاره جوړیږي او له یوه نسل نه بل نسل ته انتقالېږي. هېڅ ټولنه له خپل ځانگړې فرهنگ نه پرته شتون نه لري. ټولنه له هغو خلکو نه جوړه ده چې په یوه فرهنگ کې برخه ولري او دا روښانه ده چې له فرهنگ نه دگټې اخېستلو سره جوخت په هغه کې فعال رول هم لوبوي. فرهنگ د یوې ډلې د ژوند کولو طریقه ده او ټولنه د خلکو هغه منظمه ټولگه ده چې د ژوند کولو منظمه طریقه او شیوه لري. په ساده ژبه ویلای شو چې ټولنه یعنې خلك، او فرهنگ یعنې د خلکو د کړو وړو طریقه او روش.

د دې ځانگړنو له څرگندونې نه دا پایله لاس ته راځي چې د ټولنې او فرهنگ بېلېدل ممکن نه دي. ځکه چې ټولنه به له فرهنگ پرته د بې هویته خلکو مجموعه وي. سمه ده چې ټولنه د فرهنگ د ودې زانگو گڼل کېږي. خو د گډ ژوندانه او ټولنیزو اړیکو مفهوم او معنا د فرهنگ په واسطه لاس ته راځي. دا کار لږ تر لږه په ذهني توگه د امکان وړ دی چې فرهنگ له ټولنې

نه جدا کړو فرهنگ د ټولنې د ژوند له طریقې نه تشکیل شوی دی او ټولنه له هغو خلکو نه جوړه ده، چې له یو بل سره متقابل عمل لري چې په یوه فرهنگ کې سره شریک دي. خو دا دوه مفهومه ډېرې نږدې اړیکي لري څرنگه چې یو فرهنگ له ټولنې پرته چې دا فرهنگ ساتي وجود نشي درلودې. او له فرهنگ څخه پرته فرد او انساني ټولنه نه شي کولی ژوند ته دوام ورکړي.

خبرې پرې وکړئ

ستاسې په اند فرهنگ ته د نړۍ د وګړو د اړتیا علت څه دی؟

انسانان په دې دلیل فرهنگي نظامونه منځ ته راولي چې هغو ته اړتیا لري. نظامونه پراختیا مومي ترڅو متقابل عمل او سمون ورکول اسانه کړي. همدا اړتیا او د هغو بدلون یو فرهنگ، دود، ارزښت او رواجونه تشکیلوي چې په ټولنو کې د نظم او سمون سبب ګرځي او د هغو ټولګیو چې دا فرهنگ یې منلی دی د ودې، پیوستون او ټینګو اړیکو لامل ګرځي. هغه ټولنې چې په خپل حرکت او ودې کې په همدې فرهنگ او عقایدو ولاړ وي، چې د ټولو د منلو وړ دي د یو او بل د ټولنیزو اړتیاو په پوره کولو لاس پورې کوي. پوه انسانان د خپلې ورتیا او پوهې له برکته په دې بریالي شول چې غرونه، درې، ځنګلونه، ساحلي او قطبي سیمې په خپله ولکه کې راولي. ځکه چې دوی تل په دې سیمه کې د ژوند لپاره د محیط د اماده کولو تخصصي وسایل جوړوي او اماده کوي.

ستاسې په آند کوم عوامل د بشر د بې سارو کامیابیو لامل ګرځیدلي دي؟

۱- د انسانانو فکر او نوښت؛

۲- د انسان مادي او معنوي اړتیاوې؛

۳ - فرهنگ

ځواب په یوه کلمه کې، فرهنگ دی. زموږ ګډ فرهنگ هماغه دی چې ټولنیز ژوند مو جوړوي. که چیرته فرهنگ له یوه نسل نه بل نسل ته نه انتقالیدلای نو هر نوی نسل به مجبور و چې د ژوند د ډېرو ساده مسألو حل له سره پیل کړي. همدارنګه اړ به و چې د کورنۍ نظام له سره جوړ کړي، ژبه رامنځته کړي اور کشف کړي، ماشینونه جوړ کړي او داسې نور. زموږ ټولنه هم لکه نورې ټولنې فرهنگ لري چې له یوه نسل نه بل نسل ته لیږدول شوی دی. د فرهنگ؛ تکنالوژي، مذهبي بنسټونه، ژبه، ارزښتونه، عقاید او زموږ دودونه او سنتونه دي چې د رسمي او غیر رسمي ټولنو له لارې انتقالیږي. ټولنه د پر مختګ په جریان کې نوې اړتیاوې پیدا کوي.

ټولنه د دې اړتیاوو د پوره کولو لپاره نوي وسایل جوړوي چې د نویو وسایلو او عناصرو د پیدا کیدو او د پخوانیو عناصرو د دوام په پایله کې په دوامداره توګه اضافي عناصر د ټولنې په فرهنګ ور زیاتیږي او ستره فرهنګي پانګه جوړوي. تا ریخ راښیي چې ټولنه د اقتصادي ودې، په هره مرحله کې یوه ساه لري چې هغه فرهنګ دی . که چیرته ټولنه یو جسم وبولو فرهنګ د هغه ساه ګڼل کېږي. څرنګه چې زموږ ټولنه یوه اسلامي ټولنه ده او د یوې ټولنې فرهنګ هغه وخت د یوې ټولنې د ساه مقام ته رسیدای شي چې په هغې ټولنې حاکمه فضا یوه اسلامي فضا وي، خلک له اسلامي اخلاقو سره عادت شوې وي، له دیني قواعدو او مقرراتو سره آشنا او په اسلامي آدابو مؤدب شوې وي. په دې معنا چې په ټولنه کې اسلامي فرهنګ پلی شوی وي.

د لوست تکرار

- هېڅ ټولنه د هغه له ځانګړي فرهنګ پرته شتون نه لري.(۱)
- ....
- ....
- ....
- ....

پوښتنې

۱- ټولنه تعریف کړئ.
۲- څه فکر کوئ، داسې ټولنه شته چې فرهنګ ونه لري؟
۳- څرنګه چې فرهنګ له یو نسل نه بل نسل ته لیږدي معنا یې څه ده؟ یو مثال راوړئ.
٤- د فرهنګ پخوانی برخې او اوسنی برخې څه توپیر لري؟
٥- د مادي فرهنګ څو بیلګې ولیکئ.
٦- د معنوي فرهنګ څو بیلګې ولیکئ.

کورنی دنده

د ټولنې او فرهنګ تر منځ اړیکې په لاندیني جدول کې په لنډه توګه ولیکئ.

فرهنګ	ټولنه

(۱)-ګران زده کوونکي دې د دې لوست وروسته د بناغلي ښوونکي په مرسته د لوست لنډیز پخپله ولیکي.

کوچني فرهنګونه

په تېر لوست کې مو ولوستل چې کله انسانانو د ځمکې په مختلفو برخو کې ژوند پیل کړ، دې ډلو ځانګړې دودونه او رواجونه منځ ته راوړل چې یو تر بله یې په دودونو او رواجونو کې توپیر درلود. دا توپیر په نورو ټولنو او همدارنګه په خپله ټولنه کې هم لیدل کېده. څرنګه چې نن ورځ لیدل کېږي، د خلکو او هېوادونو له زیاتوالي سره جوخت، نوي دودونه، رواجونه او آداب را څرګند شول. د کوچنیو فرهنګونو په لوست کې به دا موضوع تاسې ته روښانه شي.

پرتله یې کړئ

د کور غړي او یا مو ټولګیوال په نظر کې ونیسئ؛

د هغوی ښوګڼې ځانګړتیاوې او توپیرونه وشمېرئ ؛

اوس د لویو ډلو په اړه کې فکر وکړئ. د یوه ستر هېواد لکه: افغانستان د مختلفو سیمو خلک په نظر کې ونیسئ او د هغوی د ښوګڼو ځانګړتیاو نمونې او همدارنګه د هغوی د توپیرونو نمونې څرګندې کړئ.

کوچنی فرهنګ؛ په لوی ګروپ کې د کوچني ګروپ د ژوند طریقې ته وایي. د کوچنی ډلې د ژوند طریقه له یوه اړخه له اړوندې ډلې یا ګروپ سره یو ډول ده او له بلې خوا ورسره توپیر لري.کوچنی فرهنګ د لوی فرهنګ زیاتره طریقې مني. خو په هغو برخو کې چې په قواعدو، مادي چارو او د کار کولو په طریقې پورې اړه ولري، دا ډله د هغو په هکله مختلف نظرونه لري.له دې جملې نه کولای شو د سیمه ییز، مذهبي، سنتي، قومي، کاري، توکمي، قبیلوي، محلي اوسیمه ییزو ګروپونو، حرفوي ډلو، د خپلوۍ، مذهبي لړکیو او بالاخره د ټولنې مختلف قشرونه، هر یو یې کوچنی اوځانګړی فرهنګ لري چې د همغې ځانګړې ټولنیزې ډلې پورې تړاو لري. په عامه توګه، په دې هر یوه ګروپ کې د فرهنګ ځانګړی شکل اوهویت موجود دی

چې کوچني فرهنګ نو ميږي. په دې توګه؛ کوچنی فرهنګ د يوې ډلې هغو عقايدو، قواعدو، آدابو او دودونو ته ويل کېږي چې د ټولې ټولنې له عقايدو، قواعدو او دودونو سره توپير لري. په بل عبارت، د کوچني فرهنګ مفهوم هغو فرهنګي نمونو ته ويل کېږي چې له ټولې جامعې نه يوه برخه جلا کوي.

کوچنی فرهنګ د يو هېواد د يوې ښاري اويا د کليوالي ټولنې په ټولنيزو طبقاتو، قشرونو کې هم ليدل کېږي. د بېلګې په توګه: که ژبه په نظر کې ونيسو، دا سمه ده چې هره ټولنه يوه معينه ژبه لري چې د نورو ټولنو له ژبې سره توپير لري خو په ِآسانۍ سره پو هيداي شو چې کو چنيان، تنکي ځوانان، سپين ږيري، د دولت کار کوونکي، کارګران، شتمن، د ښار د سويلي سيمې اوسېدونکي، د ښار د شمالي سيمې اوسېدونکي... هر يو يې د خپلو ځانګړو کلمو، اشارو، متلونو، روغبړونو، او بالاخره د مخصوصو ادبياتو او ژبې لرونکي دي.

انسانان ځي او راځي خو ټولنه پخپل ځای ولاړه ده. انسان په هره ټولنه کې د رواج شوي او منل شوي فرهنګ له لارې له نورو سره د نژديوالي او پيوستون احساس کوي او له نورو ټولنو څخه ځان جدا او متفاوت بولي.

په يوه ټولنه کې د کوچنيو فرهنګونو تر منځ او يا د مختلفو ټولنو ترمنځ فرهنګي تضادونه چې د ژوند کولو په طريقې کې او د ټولنې د وګړو د کړنو د لارو چارو له توپيرونو نه منځ ته راځي، يو طبيعي کار دی.

په ځينو چارو کې کوچني فرهنګونه يوازې له اصلي فرهنګ نه توپير نه لري بلکې د ټولنيزو ارزښتونو او دودونو پر خلاف هم عمل کوي. ټولنپوهان دا ډول کوچني فرهنګونه (پاد) فرهنګونه يا د فرهنګ ضد بولي.

خو بايد په نظر کې ولرو چې د کوچنيو فرهنګونو د خلکو په باره کې قضاوت يوه ستونزمنه، پيچلې او د ځيرنې وړ موضوع ده. موږ نشو کولای چې خلکو ته يوازې د يوې ګډې ځانګړتيا له امله په يوه فرهنګي مقوله کې ځای ورکړو.

د بيلګې په توګه: که چېرته د قوميت مسئله د يو کوچني فرهنګ د هويت معيار وټاکو دا به سمه نه وي. نن ورځ په نړۍ کې ميليونونه خلک د نژاد او فرهنګ له نظره سره ګډ شوي دي او نشو کولای په آساني سره هغوی د سپين، تور، افريقايي، مکزيکي په مقوله کې راولو. د اهميت وړ ټکی دا دی چې يو ځانګړی خصوصيت نه شي کولای د خلکو د کوچني فرهنګ ټاکونکی وګرځي. ټولنپوهانو چې کوم ګروپونه د کوچني فرهنګ جوړونکي بللي دي لاندينۍ ځانګړتياوې يې په ګوته کړې دي:

۱- ژبه، ارزښتونه، دودونه او ګډ قلمرو(سرحد) لري.
۲- د دې ډلې د غړو متقابل عمل د نورو ګروپونو په پرتله د خپل ګروپ سره ډېر نژدې دی؟
۳- د ټولو کوچنيو فرهنګونو ګډې ځانګړتياوې دا دي چې د هغوی غړی په خپله خوښه يا د ځينو عواملو له کبله ځان د ټولنې له نورو غړو نه ګوښی او جلا بولي. د دې جلاوالي دليل هر څه چې وي (په ځينو برخو کې) د ټولنې د اصلي فرهنګ له لارې څخه جلا حرکت کوي.
په ځينو ټولنو، په ځانګړې توګه په کليو کې چې هغوی د خپلوۍ او توکم په ډلو کې او يا له يو بل نه ګوښې ژوند کوي، دا توپير او تنوع ځينې وختونه د دې ډلو تر منځ د تاوتريخوالي او د اړيکو د خرابوالي او کله هم د جګړې او اخ وډب لامل ګرځي.
فعاليت: د لاندينيو پوښتنو په باره کې خبرې سره وکړئ:
۱- ستاسو په اند د يو فرهنګ نه منل او د هغه د لاسته راوړنو څخه سترګې پټول په ټولنه کې څه پايلې لري؟
۲- ښوونه او روزنه او په ځانګړې توګه د ښوونځي چاپيريال د مختلفو فرهنګونو د سمې پېژندنې د ايجادولو او رواجولو په برخه کې څه رول لوبوي؟
له يوه فرهنګ نه انکار کول او د هغه په لاسته راوړنو سترګې پټول په هغه فرهنګ پورې د تړلو وګړو د شخصيت د يوې برخې نه منل دي. هر فرهنګ د خپلو غړو شخصيت ښکاره کوي. کله چې د يوې ډلې په فرهنګ سترګې پټې شي. په حقيقت کې د هغه فرهنګ د غړو ځاني شتون او يووالي له ګواښ سره مخامخيږي. چې په پايله کې د دې ډلو تر منځ د يو بل په باره کې غلط او نا سم نظريات او عقيدې راپيدا کوي.
ښوونه او روزنه داسې نظام دی چې په هغه کې د فرهنګونو ژوند چې په حقيقت کې د ټولنو ستر او با ارزښته ميراث دی ساتل شوی او حتی شتمن کېږي هم. د ښوونځي ماحول کېدای شي د مختلفو فرهنګونو د سمې پېژندنې د ايجادولو او رواجولو په برخه کې خورا ښه رول ولوبوي.
کله چې ټول وګړي د مختلفو فرهنګونو په درلودلو سره د ښوونې او روزنې داسې يو واحد نظام مني چې دوي په ټولنه کې د ژوند کولو لپاره چمتو کوي. نو دا وګړي په داسې نظام کې روزنه ويني چې د ارواحي امنيت نه برخمن وي، داسې امنيت درلودل د وګړو پر رغونه اغيز کوي.
د داسې ټولنې وګړي چې په هغې کې هر څوک د ارزښت احساس وکړي او د هويت لرونکي وي، نه يوازې له خپلې ډلې سره، بلکې د نورو فرهنګونو سره هم د نژديوالي او پيوستون احساس کوي.

انحرافي کوچنی فرهنګ:

دا مفهوم د هغو ډلو لپاره کاریږي چې غړي یې له هغو دودونو او ارزښتونو څخه پیروي کوي چې د ټولنې عام قوانین تر پښو لاندې کوي. دا ډول ډلې او ګروپونه تقریباً په ټولو ټولنو کې لیدل کیږي. د بیلګې په توګه د مخدره توکو د قاچاق باندونه، د غلو او لارې شوکوونکو باندونه او داسې نور.

د لوست تکرار

- ....
- ....
- ....
- ....
- ....
- ....

پوښتنې

۱- کوچنی فرهنګ څه شی دی؟

۲- د فرهنګي تضاد سرچینه او منشا څه شی ده؟

۳- په ټولنه کې دیوه فرهنګ نه منل او د هغه د لاسته راوړنو څخه سترګې پټول څه پایلې لري؟

۳- د مختلفو قومونو دګډ فرهنګ په باره کې خپل نظر ولیکئ.

کورنۍ دنده

په کومه سیمه کې چې ژوند کوئ د کوچنې فرهنګ څو نمونې ولیکئ او په ټولګي کې یې ولولئ.

فرهنګي اړيکې

خبرې پرې وکړئ

څرنګه چې په تېرو لوستونو کې موولوستل، انسان يو ټولنيز موجود دی، انسان د دې لپاره چې په ټولنه کې ژوند وکولای شي، اړدی چې د ټولنې فرهنګ زده کړي. له دې کبله له نورو سره اړيکې د ده لپاره ضروري دي. دې مطلب ته په پام سره د لاندينيو پوښتنو په باره کې خبرې سره وکړئ.

۱- د ټولنې د وګړو تر منځه د اړيکو نه درلودل به څه پايلې ولري؟

۲- اړيکې او تماسونه په ټولنيز ژوند کې څه رول او اهميت لري؟

اړيکې هغه جريان دی چې يو شخص بل شخص يا ډله د يوې موضوع په هکله له خپلو احساساتو څخه خبروي. اړيکې له بيلوبيلو لارو تر سره کيږي (د انځورونو، د رياضي نښو او شميرو، د لاسونو د حرکت، د ځيرې په حرکتونو او حتی د بدني حرکتونو له لارې) خو په ټولنه کې د اړيکو ډېر رواج شوی نظام د وينا(خبرو) او ليکلو نمونې دي چې موږ هغه ته ژبه وايو. **ټولنه د وګړو مجموعه ده چې په ګډ چاپيريال کې ژوند کوي او ګډ بنسټونه، فعاليتونه او ګډې ګټې لري.** خو که هغوی په يو ډول يو له بل سره اړيکې ونه لري حتی نشي کولی له خپلو ګډو ګټو نه خبر شي او يا ګډ هدف ته ورسيږي. نو پايله يې روښانه ده. د اړيکو نه شتون يعني د ټولنې نه شتون. څرنګه چې په تېرو درسونو کې مو ولوستل فرهنګ د يو نښلوونکي او پيوند ورکوونکي ځواك په توګه عمل کوي او د هغو ځانګړتياوو له امله چې لري يې خلك د نظرياتو، عقايدو، ګډو دودونو او رواجونو له نظره او د فرهنګ د ليږد، ذخيرې، رواج او خپريدو له لارو سره نښلوي. که چيرته يو فرهنګ له نورو فرهنګونو سره اړيکه ولري د فرهنګي استقراض يا رواج کيدو له امله په دې فرهنګ کې بدلون راځي.

اشاعه: د پوهې خپريدل له يوه فرهنګ نه بل فرهنګ ته اويا د يو فرهنګ په منځ کې د مختلفو ګروپونو تر منځه د پوهې خپريدلوته اشاعه وايي: اشاعه هغه وخت پيښيږي چې يو

گروپ يا ډله د بلې ډلې ارزښتونه، دودونه، افکار، رسم او رواجونه او مادي شيان اقتباس کړي او ګټه ترې واخلي.
فرهنګ داسې ځانګړی علم نه دی چې په يوې مخصوصې طبقې پورې اړه ولري. دا داسې يوه قاعده او لاره ده چې ټولنه د فکرونو له ټولو ډولونو او ټولنيزو تو پيرونو سره سره د هغه غوښتونکې ده، د فرهنګونو په وده کې اساسي عنصر د هغوی ترمنځ د اړيکې ډول دی. اوس مهال زياتره وخت اړيکې او تماسونه د ډله ييزو اړيکو د وسايلو په واسطه سرته رسيږي، رسنۍ يا د اړيکو وسايل په دوه ډوله دي: هغه رسنۍ چې پيغامونه يې مخامخ اود شخصي او مستقيم تماس په توګه د پيغام ورکوونکي او پيغام اخيستونکي ترمنځ تبادله او ليږدول کيږي. لکه: خصوصي خبرې اترې، خصوصي ليکونه او داسې نور. هغه ډله ييزې رسنۍ چې خپل پيغامونه ډېرو لاسته راوړونکو ته چې هېڅ ډول مستقيمه اړيکه له هغوی سره نه لري رسوي. چې دا رسنۍ عبارت دي له: ټلويزيون، راډيو، ورځپاڼه، انټرنيټ، سينمايي فلمونه، مجلې او کتابونه.
د ډله ييزو اړيکو وسايل، د پروګرامونو په خپرولو سره نوي فرهنګونه رامنځ ته کوي. څرنګه چې اوس مهال ټکنالوژۍ ډېر پرمختګ کړی دی، دا روښانه ده چې د هغې اغيز د يو هېواد له ټولنيز وضعيت، تاريخي بنسټونو، فرهنګي او عقيدوي ځانګړتياوو سره تړاو لري.
له دې موخو پرته، تکنالوژي هرومرو ټولنې ته داخليږي او کله چې داخله شوه په نظرياتو او کړنو باندې اغيزه کوي، څرنګه چې په آسانۍ سره نه شو کولای له هغه تېر شو خو کولای شو هغه د غيرمادي فرهنګ په خدمت کې وګمارو او د نه منلو او يا ردولو په ځای له هغې نه مطلوبه ګټه واخلو. د نورو فرهنګونو ګټور عنصرونه جذب او غير ضروري او نامناسب عنصرونه يې دفع کړو.
فرهنګي اړيکې يو دوه اړخيز او متقابل جريان دی. د دې اړيکو په جريان کې فرهنګ منونکي بايد ځيروي چې د هغه فرهنګ هغه عناصر چې ضرور نه دي ردکړي او د دې عناصرو په انتخاب کې ځير او فعال واوسي. فرهنګي اړيکې هغه وخت ګټورې او اغيزمنې تماميږي چې خپل شتمن، دودېز او توليدي فرهنګ ورغوو. د هغه ضعيف ټکي اصلاح او په خپلو نويو تګلارو او طريقو د هغه نيمګړتياوې ليرې کړو او وده ورکړو. هغه کړنې او تګلارې چې د هېواد لپاره مو مناسبې دي، اختراع او کشف کړو. يو هېواد هغه وخت په ستونزو او مشکلاتو باندې

برلاسی کېدای شي چې د ټولنې د لوړ فکر خاوندان، استادان، یعنې هغه کسان چې د تولیدي تفکر لوړو مدارجوته رسیدلي وي راغونډ کړي، چې د هېواد د شرایطو په نظر کې نیولو سره د ستونزو د حل لارې پیدا او له هغوی نه د چارو او مسائلو د حل لارې وغواړو. د نورو هېوادو د حل لارې د هغو هېوادو د خپلو مسایلو د حل لپاره مناسبې دي. موږ کولای شو له نورو هېوادونو دا زده کړو چې دوی په کومو طریقو د خپلو مسایلو حل ته رسیدلي دي، یعنې دا چې د تفکر او فکر کولو طریقه له هغوی نه زده کړو، نه داچې د حل لارې له هغونه کاپي کړو.

انټرنېټ څه شی دی؟

فعالیت

د انټرنېټ له نوم سره آشنا یاستئ ممکن له هغه نه موګټه هم اخیستې وي.
ستاسو په اند څنګه کولای شو له انټرنېټ نه مناسبه او معقوله ګټه واخلو؟ په دې اړه په ټولګي کې خبرې سره وکړئ.

انټرنېټ یوه پیچلې اطلاعاتي ارتباطي شبکه ده چې ډېر خدمتونه واړندې کوي، په علمي، فني، اقتصادي، سوداګرۍ، ټولنیزو، فرهنګي او سیاسي برخو کې فعالیت کوي. په بل عبارت انټرنېټ یوې عمومي مجلي ته ورته دی، چې په هغې کې له مختلفو شیانو سره آشنا کیږو، د نړۍ له حال او احوال نه خبریږو، له سترو فکرونو نه خبریږو، له دوستانو سره په لرې فاصلو کې اړیکې نیسو له جنایت، غلا، اخلاقي ضد چارو او ډېرو نوروموضوعاتو نه خبریږو. د وړاندوینې سره سم، په راتلونکو کلونو کې به د ټکنالوژۍ وضعیت نړۍ د اړیکو په تړاو د یوکور په شان کړي. او د مصنوعي سپوږمکیو له لارې به دغه اړیکې نړۍ یوله بله سره ونښلوي.
څرنګه چې لیدل کېږي زیاتره اړیکې په تعلیمي مؤسسو، تعلیمي مرکزونو او څېړنیزو مرکزونو پورې اړه لري. نو ویلای شو چې د تعلیمي مرکزونو، محصلین او متعلمین د ټولنې د علمي قشر په صفت له ټولو زیات له دې اړیکو سره تړاو لري. د دې موضوع په نظرکې نیولو سره، کولی شو له نوې تکنالوژۍ څخه د ټولنې د ملي او اسلامي ارزښتونو مطابق ګټه واخلو چې د فرهنګ د پراختیا او په علمي، فني، تخصصي برخو کې پرمختګ او د علمي بنسټونو د ودې په چارو کې ګډون وشي. په هره ټولنه کې د نړۍ لید یوچوکاټ موجود وي چې دا نړۍ

لید(جهان بیني) ودې، پرمختګ، روزنې او سمون ته اړتیا لري. په دې نړۍ کې چې موږ ژوند کوو یوازې ناروغي او فساد نشته، دا نړیوال نظام د مثبتو او منفي اړخونو لرونکی دی، نو دا په موږ پورې اړه لري چې باید په منطقي انتخاب لاس پورې کړو.

فرهنګي تېری

فرهنګ د انسانانو ځانګړتیاوې لري. همداسې چې انسانان د اطلاعاتو او افکارو په مبادله لاس پورې کوي او د سولې په حالت کې ګډ ژوند ته دوام ورکوي، فرهنګونه هم همداسې دي. ځینې وختونه همداډول مبادله صورت نیسي او یو بل ساتي او اصلاح کوي یې. دا مبادله کولی شي د دواړو اړخونو د دوامدارې پرمختیا لامل شي، خو ځینې وختونه فرهنګونه هم د انسانانو په څیر د یو بل پرضد جنګ یا تېری اعلانوي. په پخوا زمانو کې د جنګونو او د تن په تن جګړو په پایله کې یو فرهنګ په بل فرهنګ غالب(زورور) یا مغلوب کېده، خو نن ورځ جسماني تلفاتو ته اړتیا نشته بلکې د تبلیغاتو، مصرف او تولید له لارې کولی شو د برید لاندې فرهنګ عقیدې ته د تغییر ورکولو په پایله کې هماغه د پخواني دوران کار سرته ورسوو. دې واقعیت ته باید پام ولرو چې مغلوب یا پړ فرهنګ دی چې ضربهویني او تېری ورباندې کېږي. همداسې چې یو میکروب(وایروس) همیشه او په هر ځای کې د ناروغۍ سبب کېږي. خو دا میکروب به ټول ناروغه نه کړي او هغه څوک به ناروغه شي چې وجود یې ضعیف وي او بدن یې د میکروب د جذبیدو لپاره اماده وي، فرهنګي تېری هم همدا ډول دی، هغه هېوادونه د فرهنګي تېري لاندې راځي چې داخلي چمتوالی ورته ولري.

کوم شي چې زموږ هېواد د پردیو له زیان او افت نه ساتلی دی، هغه زموږ فرهنګ او تمدن دی. افغانستان څو څو ځلې د پردیو د تېریو لاندې راغلی دی، خو هېڅکله زموږ شتمن او ویاړلی فرهنګ چې تل د اسلامي عقیدو او د ملي او هېواد پالنې په بنسټونو ولاړ دی، نه یوازې دا چې ماتې نه ده خوړلې او له منځه نه دی تللی، بلکې دښمنان او تېري کوونکي یې تل په ګونډو کړې او تسلیمیدو ته یې اړ کړې دي. که نه نو موږ به هم د کمزورو هېوادونو په شان خپله ژبه او فرهنګ له لاسه ورکړي وای. زموږ ګران هېواد افغانستان له یوې ځواکمنې فرهنګي مخینې نه برخمن دی. د دې فرهنګي مخینې پر بنسټ او په ځانګړې توګه هغه دوه مهم عناصر لکه عقیده او ژبه چې ریښې یې د خلکو د طبقو او قشرونو په منځ کې ځغلیدلې دي، خلکو ته دا

ځواك او قوت ورکوي چې فرهنګي بريدونو ته ماتې ورکړي او د نويو فرهنګي تېريو پر وړاندې ودرېږي او مقاومت وکړي.

فرهنګي مبادله څه شی ده:

هره ټولنه د هغو عقيدو پر وړاندې چې د هغې د فرهنګي نظام له عناصرو سره ټوپير ولري مقاومت کوي، په داسې حال کې چې ځينې وختونه د ځينو نورو عناصرو د تغيير خنډ نه ګرځي، ځينې وختونه د عناصرو او عقايدو منل تشويقوي، په دې توګه ټولنې په ارادي ډول له يو پلان او تګلارې سره سم ځينې عناصرد نورو ټولنو له فرهنګونو نه اخلي او منې يې. د فرهنګي عناصرو انتقال په ارادي توګه او د يو پروګرام مطابق په داسې حال کې چې د ټولنې نظام يې پېش روا وبولې او ويې منې، فرهنګي مبادله نومېږي. دا ډول فرهنګي مبادله دوه اړخيزه ده، يعنې په هغې کې فرهنګي عنصرونه ردوبدل کېږي چې د دواړو اړخونو په ګټه ده.

د لوست تکرار

- ....
- ....
- ....
- ....
- ....

پوښتنې

١- خلکو ترمنځ د اړيکو نه شتون په يوه ټولنه کې څه پايلې درلودلای شي؟
٢- ډله ييزې رسنۍ په فرهنګي اړيکو کې څه رول لوبوي؟
٣- ستاسو په آند له ډله ييزو رسنيونه معقوله ګټه اخيستل کومه ده؟
٤- کوم هېوادونه زياتره تر فرهنګي تېري لاندې راځي؟
٥- کوم وضعيت ته فرهنګي تېری ويلای شو؟

کورنۍ دنده

د ډله ييزو رسنيو دوه مثبتې اغيزې او دوه منفي اغيزې وليکئ او بيا يې په ټولګي کې ولولئ.

د لومړي څپرکي لنډيز

۱- خلک د فرهنګ له لارې کولای شي هغه وړتياوې ترلاسه کړی چې د ژوندي پاتې کيدو او بقا لپاره په مختلفو طبيعي چاپيريالونو کې لازمې دي. د بيلګې په توګه: ځرنګه خوراکي توکي را ټول کړي، پاخه يې کړي، ځرنګه کالي واغوندي او د ځان لپاره کور جوړ کړي.

۲- هغه چارې چې يو وګړی يې د يوې ټولنې د غړي په توګه سرته رسوي او که چيرته له هغه نه سرغړونه وکړي او مجازات شي، قواعد ګڼل کيږي.

۳- عقيده او باور د ټولنې اعتقادي او عام اصول دي چې د اجرا کولو له ذمه وار سره تړاو لري او د ټولنې لوړ ارزښتونه منعکسوي.

۴- د سمبول اساسي نظام په ټولنه کې ژبه ده. ژبه په ټولنيز ژوند کې لوی ضرورت ګڼل کيږي او له هغې نه کار اخيستل د ټولنيز انسان له ځانګړنو څخه شمېرل کيږي.

۵- اوسمهال ډېر وخت اړيکې او تماسونه د ډله ييزو رسنيو د وسايلو په واسطه سرته رسيږي. لکه: ټلويزيون، راډيو، ورځپاڼه، انټرنېټ، مجلې او داسې نور.

دویم څپرکی

ټولنيز ګروپونه

په دې فصل کې له لاندنيو لوستونو سره آشنا کېږئ:

- ګروپ څه شی دی؟
- د ګروپ جوړښت(تشکل).
- د ګروپ رهبري.

د ښځې رکي موخې

له زده کوونکو نه تمه کیږي چې د دې ښځې رکي په پای کې وکولی شي:

- د ګروپ مفهوم درک کړي.
- د ټولګي او ګروپ توپیرونه واضح کړي.
- د ګروپ په جوړښت پوه شي.
- د رهبرۍ په معنا پوه شي.
- د ګروپ د رهبرۍ خصوصیتونه څرګند کړای شي.

ډله(گروپ)څه شی دی؟

خبرې پرې وکړئ

دې تصویر ته په ځیر سره وګورئ او داسې فکر وکړئ دا هغه ټولګی دی چې تاسې په هغه کې لوست کوئ نو:

تاسې ټول د دې ټولګي غړي یاست، همزولي یاستئ او یو د بل په څنګ کې کښېنئ، ګډ ښوونکی لرئ، په ګډه یو شي ته خاندئ او په ګډه له یو شي نه خوابدي کېږئ. د ځانګړیو صفاتو درلودل او د زیات ګډ فعالیت درلودل تاسې له نورو ټولګیو او ګروپونو څخه جلا کوي، د بېلګې په توګه: ستاسې د ښوونځي د یوولسم ټولګي ښوونکی بل شخص دی، د هغو زده کوونکو عمر له تاسونه لوړ دی، لوستونه مو سره توپیر لري. نو ویلی شو چې ستاسو ټولګی د ګډو خصوصیاتو او فعالیتونو درلودونکی دی. چې تاسې له نورو نه جداکوي، د بېلګې په توګه: تاسې په ټولګي کې داسې کړنې او فعالیتونه، لکه: (**یوځاي درس ویل**)، (**له یوبل سره د لوستونو په زده کړه کې مرسته کول او د کورنۍ دندې**) په ګډه سرته رسوئ، تاسې په اسانۍ سره کولی شئ له خپلو هم ټولګیوالو سره اړیکې وساتئ، کولی شئ له هغو سره په آسانۍ خبرې اترې وکړئ، د درسي ستونزو په باره کې یوله بله پوښتنې وکړئ، دې کارونو ته متقابلې اړیکې یا متقابل عمل وایي نو پردې بنسټ ویلي شو ګروپ له هغو خلکو جوړ دی چې د ګډو خصوصیاتو لرونکي وي او یو له بل سره ګډې ټولنیزې متقابلې اړیکې یا متقابل عمل ولري او دا اړیکې تر یوه حده منظمې او پایداره وي او هغوی پوهېږي چې دوی د دې ګروپ یوه برخه ده، نو ویلی شو چې ډله د انسانانو مجموعې ته ویل کېږي چې ګډ خصوصیات او فعالیتونه ولري اوله یو بل سره نسبتاً پایدارې اړیکې لري. ټولنپوهان ګروپ داسې تعریفوي: **ټولنیز ګروپ له هغه واحد څخه عبارت دی چې د دوه یا له دې زیاتو وګړو څخه چې د هغو ترمنځه نسبتاً پایداه متقابل عمل موجود وي چې په نوم او ډول مشخص کېږي. د ګډ تفاهم لرونکي وي او د فکر او عاطفې له اړخه هم خپل ځانونه یو بل ته نژدې بولي، او د ګډ ارمان او هدف لپاره یو له بل سره مرسته او لاس نیوی کوي چې همدا ګروپ هغه ته د رسیدو په مقصد منځ ته راغلی دی.** له پورتني تعریف څخه داسې پایلو ته رسیږو چې:

۱- د ډلې(ګروپ) غړي د متقابل عمل درلودونکي دي او يو له بل سره متقابل عمل لري.
۲- دوی په دې پوهيږي چې د ګروپ غړي دي.
۳- دګډ تفاهم لرونکي دي او د روحي، عاطفي او فکر له اړخه خپل ځانونه يو بل ته نژدې احساسوي.
٤- يوهدف او ارمان لري او هغه ته د رسيدو لپاره له يو بل سره مرسته کوي.

خبرې پرې وکړئ

څو کسان په نظر کې و نيسئ چې په يوه لوبغالي (استديوم) کې راټول شوي دي چې د فوټبال لوبه وګوري:

- ستاسي په اند آيا دې خلکو ته ګروپ ويلی شو په داسې حال کې چې هغوی د فوټبال د لوبې د ليدلو غوښتونکي دي؟

- آيا هغه ځانګړتياوې چې يو ګروپ يې لري، په دې ډله کې ليدل کېږي؟

تاسې له ډېرو خلکو سره اړيکې او متقابل عمل لرئ او همدارنګه تاسې د لومړنيو ګرپونو له کورنۍ، د همزولو او د دوستانو له ګروپ نه پرته له نورو ګروپونو سره هم اړيکې لرئ، د بېلګې په توګه:

- هغه کسان چې يو ورزشي لوبغالي ته د فوټبال د کتلو لپاره ځي، کېدای شي له نورو سره په ګډه د خپلې خوښې ټيم وهڅوي او د خپل خوا ته ناست شخص نظر د فوټبال د لوبې په هکله و پوښتي او کېداي شي خپل نظر هم هغه ته ووايي. خو د ملي بس د مسافرو، يا د هغو خلکو چې د فوټبال د لوبې د کتو لپاره لوبغالي ته ځي. ګډ خصوصيات او ګډ فعاليتونه ډېر محدود او متقابلې اړيکې يې هم نا دوامه او بې ثباته وي. په دې اساس يو شمېر خلک چې په يو مشخص ځای کې د کومې پيښې او يا په کوم بل علت سره راټوليږي د ټولنيزو اړيکو د ډول له لحاظه، ډېر ابتدايي اوبې ثباته (ناپايداره) ټولنيز ګروپ ګڼل کېږي. د دې خلکو اړيکې مؤقتي اونا دوامه دي او په آساني سره له منځه ځي. ځکه له دې ماحول نه له وتلو سره سم يې له يو بل سره اړيکې ختميږي. دا رنګه ډلګۍ هېڅ ډول شکل يا سازمان يا ګډې ځانګړتياوې چې بايد يو ګروپ يې ولري نه لري. دې ډول ګروپونو ته دويمه درجه ګروپ(ډله) هم وايي.

ګڼه ګوڼه: لانديني انځورته په ځير سره وګورئ او ووایاست چې په دې انځور کې څه شی ګورئ. په دې انځور کې يو شمير خلك وينئ چې د ډوډۍ پر وړاندې په قطار کې ولاړدي او د ډوډۍ رانيولو ته انتظار باسي. د دې خلکو چې د ډوډۍ پر وړاندې ولاړ دي ګډ خصوصيات د ډوډۍ اخيستل دي. هغوي د يوې لنډې مودې لپاره د يوبل په څنګ کې پاتې کېږي. د کورنۍ د غړو، دوستانو، ټولګيوالو او همزولو اساسي توپير له هغو کسانو سره چې د يوه **پخونکي** خوا ته

یا په یو ملي بس کې او یا په یو لوبغالي کې دي لیدل کېږي. د وروستي ګروپ متقابلې اړیکې مؤقتي او بې ثباته دي، هغوی مشخص خصوصیات او فعالیتونه نه لري او داسې جوړښت نه لري چې له سلسله مراتب او د کار ویش نه بر خمن وي، د بېلګې په توګه: د فوټبال د ټیم طرفداران یوه ډله یا ګڼه ګوڼه جوړوي هغوی له لوبې څخه یو ساعت وروسته هر لوري ته خپرېږي او عادي حالت ته راګرځي او د لوبغالي څخه له راوتلو وروسته له یو بل سره هیڅ اړیکې نه لري.

ټولنیزه ټولګه څه شی ده؟

یوه ټولنیزه ډلبندي ده چې افراد د ځانګړو خصوصیاتو په بنسټ په هغه کې ګډون کوي، لکه: هغه کسان چې یو ډول شغل او مشابه عاید ولري، لاندینۍ بیلګې ته پام وکړئ:

• د یوه ښوونځي هر ټولګی یو اول نمره لري. دا زده کوونکي یو له بل سره هېڅ ډول ټولنیزې اړیکې نه لري، خو د ښوونځي مدیر دا زده کوونکي د ښوونځي د اول نمره ګانو د ډلګۍ په توګه پېژني او پوهېږي چې ٤٠ کسه اول نمره زده کوونکي لري.

د ګروپ، ګڼې ګوڼې او ټولنیزې ډلګۍ پرتله په لاندیني جدول کې په روښانه توګه ښودل شوې ده.

مثال	ځانګړتیاوې	عنوان
کورنۍ - همزولي - ګاونډي	ګډې ځانګړتیاوې - متقابلې اړیکې یا ټولنیز عمل - منظمې او باثباته اړیکې	ګروپ
- د نانبايي په قطار کې ولاړ خلک - د سرويس مسافر - په لوبغالي کې د فوټبال کتونکي	نا دوامه او بې ثباته اړيکې د متقابلو اړيکو نشتوالی د ګډو خصوصياتو او فعاليتونو نشتوالی	ګڼه ګوڼه
- د يو ډول دندې درلودونکي - اول نمره ګان	- د یوګډ خصوصیت درلودل - خو د متقابلو اړیکو نشتوالی	ټولنیزه ډلګۍ

د مرجع ډله څه شی ده؟

تاسې هره ورځ ښوونځي ته ځئ، د سواد له زده کړې پرته نورې موخې هم لرئ. ممکنه ده د هغې لېوالتیا له کبله چې له خپل ښوونکي سره یې لرئ، غواړئ چې ښوونکي شئ. له دې امله هڅه کوئ چې د ښوونکو په څېر خپل معلومات او پوهه زیاته کړئ. تاسې هڅه کوئ چې د خپلو ښوونکو کړه وړه زده کړئ او هغو کړو وړو ته چې ښوونکی ارزښت ورکوي اوښه یې بولي تاسې هم هغه کار سرته رسوئ. په دې ډول ښوونکی ستاسې لپاره د مرجع گروپ دی. په دې توگه د مرجع گروپ هغه گروپ دی چې فرد د هغه غړی نه دی، خو د هغه گروپ سره د یو ځایي کیدو یا مشابه کیدو هیله لري.

د لوست تکرار

- ....
- ....
- ....
- ....
- ....

پوښتنې

۱- ډله تعریف کړئ؟

۲- ټولگه او ډله څه توپیر لري؟

۳- هغو کسانو ته چې د نانبایي په قطار کې ولاړ وي ډله ویلی شو؟

٤- ډله څه ډول جوړیږي؟

٥- گڼه گوڼه له ټولنیزې ټولگی سره څه توپیر لري؟

کورنۍ دنده

د ډلې، د گڼې گوڼې او ټولنیزې ډلگی په هکله یو یو مثال و لیکئ او بیا یې په ټولگي کې د زده کوونکو پر وړاندې ولولئ.

د ډلو جوړښت(تشکل)

خبرې پرې وکړئ

خرنګه چې په تېر لوست کې دا روښانه شوه چې وګړی سره له دې چې خپل فردیت ساتي د دې په څنګ کې ځان د یوې ډلې غړی بولي، د پورته مطلب په نظر کې نیولو سره لاندې پوښتنوته ځواب ورکړئ.

۱- آیا د ښوکسانو په را ټولیدو یوه ډله تشکیلیږي؟

۲- ډله څنګه جوړیږي او تشکل مومي؟

د خلکو هڅه د دې لپاره چې له یو بل سره اړیکې ونیسي یو داسې واقعیت دی چې په هر ځای کې د هغه شاهدان یاست:

- په ملي بس کې د لارې په اوږدو کې د خبرو او صمیمت پیل کول.

- د مینې او صمیمت ښکاره کول او له نورو سره مرسته کول دا د هغو هڅو بېلګې او نمونې دي چې خلک یې یو له بل سره د اړیکو نیولو اود دوستۍ او همغږۍ د پیداکولو لپاره سرته رسوي.

خو یوازې د ښوکسانو په راټولیدو سره یوه ډله نشي جوړیدای. جوړه شوې ډله ممکنه ده ډېره سطحي او محدوده وي چې له دې امله- به ډېر ژر له منځه ولاړه شي. لکه په یوه لیني سرویس کې چې یو شمېر کسان همسفره وي، هغوی که ان د سفر په اوږدو کې ډېر زیات صمیمي هم وي خو کله چې مقصد ته ورسیدل د دوی اړیکې له منځه ځي او هرڅوک پخپله لاره ځي.

هر څومره چې د ورته والي او ګډو اړیکو کچه ډېره وي، جوړې شوې اړیکې لا پرمختګ کوي، په دې ډول د دوارو خواو تعامل لا دوامداره کېږي، په داسې حالت کې وګړي یوه ډله پیژندل کیږي.

فعالیت

آیا پوهېږئ د خلکو دوستي یو له بل سره او د اړیکو ټینګولو او د دوست د پیدا کولو هڅه د څه لپاره ده؟

ولې خلك د ژوند په هره دوره کې د صمیمي دوستانو د موندلو او د اړیکو ټینګولو لپاره که چیرې مؤقته هم وي هڅه کوي؟

ځیني فیلسوفان د دې پوښتنې په ځواب کې وایي چې انسان په طبیعي توګه ټولنیز موجود دی او دا هڅې د انسان له طبیعي غوښتنې نه سرچینه اخلي چې غواړي ټولنیز ژوند جوړکړي او خپلې اړتیاوې پوره کړي. دا هیلې او اړتیاوې له نوروسره د هغه د ټولنیزو اړیکو د ټینګوالي سبب ګرځي چې د ټولنې د دوام او ثبات لامل ګرځي.

ممکنه ده چې دا اوس تاسې د څو ډلو غړیتوب ولرئ، خو ولې په دې ډلو یا ډله کې شامل شوي یاست؟ تجربو ښودلې ده چې وګړي معمولاً په څو دلیله له یوې ډلې سره یوځای کېږي:

۱- ډله د خپلو غړو رواني (ارواحي) او ټولنیزې اړتیاوې پوره کوي په دې معنا چې انسان ته د ډلې په غړیتوب سره دا احساس پیدا کېږي چې فکر وکړي هغه له همدې ډلې سره تړاو لري او په ډله کې د پاملرنې، مینې او محبت وړګرځي.

۲- د ډلې غړي په ډله کې د رواني او ټولنیز امنیت احساس کوي .

۳- خلك په ډله کې د کار او فعالیت لپاره ډېره لیوالتیا ښیي.

٤- ډله په هغو کارونو کې مرسته کوي چې د ډلې غړي یې په سرته رسولو کې بې وسي شي.

٥- د ډلې غړي د هغو معلوماتو او پوهې په را ټولولو کې چې هر غړی یې په یوازې توګه نشي کولی لاس ته راوړي، مرسته کوي.

ستاسې په اند کورنۍ څنګه او د څه لپاره جوړېږي؟

آیا پوهېږئ چې کوم شیان د دوستانو ترمنځه د اړیکو لامل ګرځي؟

د دوستانو ډله په نظر کې ونیسئ، څوکسان د دې لپاره چې همزولي دي، خورا ښه کولی شي یو بل سره پوه کړي، هغوی یو له بل سره خبرې کوي، دوستي کوي، کورنۍ دندې سرته رسوي، یو ځای لوبې کوي، له دې کبله غړیتوب په دې ډله کې د احساس پر بنسټ رامنځ ته کېږي او د کورنۍ په ډله کې غړیتوب د عواطفو له مخې تشکل پیدا کوي.

نور ډولونه هم شته، لکه ورزشي ډله،د همکارانو ډله او نور.... غړیتوب په ځینو ډلو کې آګاهانه او د نو مورې ډلې له معیارونو سره سم رامنځ ته کېږي، که یو کس غواړي چې د دې ډلې غړی شي معمولاً باید:

یو فورم چې د غړیتوب غوښتنلیک دی باید ډک کړي. له هغو کسانو چې وغواړي په دې ډله کې شامل شي، امتحان اخېستل کېږي. وروسته له منلو له هغه سره قرارداد امضا کېږي. غړیتوب په داسې ډلو کې ټاکلې پړاو لري چې د قرارداد د مودې له پوره کیدو وروسته تاسې د هغه ډلې غړی نه بلل کېږئ. ځینې ډلې وګړي په رسمي توګه د ډلې له غړیتوب څخه د یو مکتوب په ذریعه وباسي او د هغه غړیتوب ملغی کوي.

هغه څه مو چې په دې لوست کې ولوستل داسې پایله ترې اخیستلای شو چې:

کورنۍ د یوې اصلي ټولنیزې ډلې په توګه خپل پایښت د واده کولو او د اولادونو د پیداکولو له لارې تضمینوي. کورنۍ ده چې انسان پکې منځ ته راځي او دا کورنۍ ده چې انسان ته ور زده کوي، ترڅو له هغې ډلې سره چې نږدې او صمیمي اړیکې لري په آرامه فضا کې ژوند وکړي.

هر انسان د خپلې انساني بشر پالنې او له یوازیتوب نه د لرې کیدو او د ټولنیز ژوند د دوام لپاره د دوستانو ډلې ته ور داخلیږي. دا ډله په همدې ډول لویږي او زیاتیږي، داسې چې یو شخص کیدای شي د ټولنیز ژوند د تېرولو لپاره په څو ډلو کې غړیتوب ولري. په دې ډول مو ږ د هر ډول ټولنیز ژوند کولو لپاره د ډلې غړیتوب ته اړتیا لرو.

د لوست تکرار

- ....
- ....
- ....
- ....
- ....

پوښتنې

۱- د کورنۍ ډله او د دوستانو ډله څه توپیر لري؟

۲- ډلې ته د انسان د ورتګ لامل څه شی دی؟

۳- ډله څنګه جوړېږي؟

٤- لاندې جملې بشپړې کړئ:

٥- کورنۍ هغه ده چې انسان ....راځي او داکورنۍ ده چې انسان ورته..........کوي.

٦- په ډله کې غړیتوب د..........له لارې رامنځ ته کېږي.

کورنۍ دنده

آیا تاسې د کورنۍ له ډلې پرته د کومې بلې ډلې غړي یاست؟ ځواب په خپله کتابچه کې ولیکئ او بیا یې د ټولګي په وړاندې ولولئ.

د ډلې مشرتوب(لارښوونه)

په تېر لوست کې مو زده کړل چې ډله څه ډول جوړېږي او تشکل پیدا کوي. په دې لوست کې به د ډلې له رهبرۍ سره آشناشئ.

خبرې پرې وکړئ

په هره ټولنیزه ډله کې داسې کسان دي چې مشرتوب کوي:

- آیا کیدای شي د دې رهبرۍ لامل پیدا کړو؟
- آیا یوه ډله چې موخې ته د رسیدو لپاره فعالیت کوي. له مشر څخه پرته موخې ته رسیدای شي؟
- تاسې په خپله کورنۍ کې د چا اطاعت کوئ؟

زموږ مقصد له رهبر نه هماغه دی چې په انگلیسي ژبه کې **لیډر** ورته وایي. هغه څوک چې په ډله کې د تصمیم نیولو توان او د پرګنو د باور لومړیتوب لري مشر یا رهبر ورته وایي. هغه سړی ته چې په طبیعي ډول او د ورتیا په ښودلو سره یې د ډلې اداره په لاس کې نیولې ده، د ډلې اړتیاوې پوره کوي، هغوی ته گټور تمام شي او هغوی خپلو موخوته ورسوي د ډلې رهبر دی، لکه: مذهبي مشران، د سیاسي احزابو مشران، د هېوادونو رهبران او مشران او نور. **مشري** هغه څرګنده پدیده ده چې تل په ډله کې منځ ته راځي. څوک چې یو بل په زور او جبر یا د هغه پخپل رضایت او پوهې د یو کار سرته رسولو او پرېښودلو ته اړ کړي او موخې ته د رسیدو یا د هغه مخنیوي لپاره هغه په حرکت راولي، مشرتوب بلل کېږي.

یوه ډله مشر ته څه ضرورت لري؟

لاندې بیلگې ته پاملرنه وکړئ: د یو ورزشي ډلې سرتیم یا مرستندوی د یوې لوبې د اداري ترڅنگه د هغې کیفیت هم لوړ وي. هغه د هر نفر مسؤولیتونه ورپه گوته کوي او هڅه کوي چې د لوبې نیمگړتیاوې له منځه یوسي. وینو چې د لوبې له پیل نه مخکې هغه له لوبغاړو سره خبرې کوي او د هغوی نظر د هغو کارونو په باره کې چې باید سرته یې ورسوي پوښتي. د بیلگې په توگه: کله چې غواړي د لوبغاړو د دریدو ځایونه معلوم کړي له ټولو لوبغاړو سره مشوره کوي او بیا تصمیم نیسي. نوله دې کبله د یو رهبر یا مشرتوب دنده ډلېزو موخو ته د رسیدو لپاره د ډلې د غړو په کړو وړو او اعمالو کې د همغږۍ راوستل دي.

آیا پوهېږئ چې د ډلو مشران له کومو ځانگړتیاوو څخه برخمن دي؟

که څه هم کومه ځانگړې قاعده وجود نه لري، خو بیاهم داسې ښکاري چې مشران د ډلې نورو

غړوته ښه ښکاره کېږي، پرهیزګاره د ښه فکر او ښه ذهن خاوندان وي او بالاخره خوږ ژبي او د قوي عزم او ارادې خاوند وي. پر نفس باندې له فوق العاده اعتماد او باور څخه برخمن وي.

ستاسي په اند له دې ځانګړتیاوو پرته چې وویل شول، مشران نور کوم خصوصیات لري؟

مشرتوب ته رسیدل یا د ټاکنې له لارې او یا انتصابي وي.

ټاکنه کیدای شي د یو سازمان په واسطه او یا د رهبر له خوا وشي. د مشرتوب منشاوې او سرچینې کولی شو داسې ډلبندي کړو؟

- د خلکو له خوا ټاکل شوی مشر(د ګوند یا د خلکو مشر).
- د یوه وګړي له خوا ټاکل شوی مشر.
- د یوه سازمان له خوا ټاکل شوی رهبر (سازماني مشر).
- د خپل ځان له خوا ټاکل شوی مشر (ځان ټاکلی).

د مشر شتون په ټولنه کې اړین دی، ځکه د مشرتابه شتون د هغه پیروانو ته په نفس باندې د باور احساس، ځواک او زیاته ورټیا ورکوي. د رهبرۍ غوره ځانګړتیاوې او صفتونه په لاندې ډول دي:

۱- مشر باید عادل وي.

۲- رهبر باید پرهیزګار (باتقوا) وي.

۳- رهبر باید مدبر وي، د مهمو چارو د سرته رسولو لپاره تدبیر، تصمیم نیونه او وړاندوینه ډېره اړیه ده.

٤- مشر باید سیاسي او ټولنیز لید او بینایي ولري.

٥- مشر باید د چارو په اداره کولو برلاسی وي. که چیرته اداره کولو (مدیریت) ته پاملرنه ونه شي د مشرۍ مسؤولیت سرته نه شي رسولای.

٦- مشر باید پلان او پروګرام ولري.

۷- مشر باید زړور وي. هغه مشر چې زړور نه وي نه شي کولای چې په طوفانونو کې خپل رعیت په خوځښت راولي، قوت ورکړي او د پیښو او حوادثو مخنیوی وکړي.

- ښه تشخیص ولري.
- باید کاري ټیم ولري او د هغوی ترمنځه مرستې او محبت ته وده ورکړي.
- موضوع په چټکۍ سره تشخیص کړای شي.
- له تصمیم نیولو وروسته په چټکۍ عمل وکړي.
- مشر باید له فساد او جنایت نه لیرې وي.
- په تصمیم نیولو کې چټک وي.
- په اقدام کولو کې چټک وي او د موخو د رسیدو لارې ته دوام ورکړي.
- د انتقاد ظرفیت ولري.

• مشر باید خپل مسؤولیت وپېژني او پوه شي رهبري یو لوی امانت دی چې ده ته ور په غاړه دی او د هغه ځواب ورکوونکی دی.

آیا پوهېږئ د مشرتوب څو طریقې موجودې دي؟

۱- د موکرات مشر: د موکرات مشر د ډلې موخوته د رسیدو لپاره د ډلې نظریات او وړاندیزونه د خپلو چارو اساس ګڼي، تصمیم نیول به د ډله ییز توافق پر بنسټ وي، د مشر دنده د ډلې د عمومي تګ لارې د ټاکلو په برخه کې د ډلې د غړو هڅول او مرسته ده. د کاروېش خپله غړو ته پرېښودل کېږي او هر څوک په خپلواکه توګه له هر چا سره چې وغواړي کولی شي کار وکړي. مشر د ګروپ یو مسؤول غړی او د کارونو په سرته رسولو کې ګډون لري. دا ډول مشر په بحراني وختونو کې لږ بریالیتوب لري خو د ټولنې او ډلې د دوام او سمون د تضمین په اړه د مطلقی رهبری له پرتله له ډېر ګټور توب او مؤثریت نه برخمن دی. نوموړي مشران د ډله ییز تصمیم نیولو په برخه کې د ګروپ د غړو ګډون ته ډېر ارزښت ورکوي.

۲- مطلقه مشر: په دې ډول مشرۍ کې د ډلې د فعالیت او چارو د سرته رسولو تصمیم د مشر په خوښه نیول کېږي. د هر چا چارې او همدارنګه له هر چا سره مرسته مشر ټاکي. نوموړی په ډله کې په خپله خوښه تصمیم نیسي. په ډله ییزو چارو او فعالیتونو کې برخه نه اخلي.

دا ډول مشري د ډلې د ډېرو غړو د منلو وړنه ده. دا ډول مشرتوب د ډلې یا ټولنې د غړو د موخو، مقرراتو او کړو وړو ټاکونکی دی. دا ډول مشري کولی شو په وسلوالو ځواکونو، دیکتاتوري حکومتونو، په صنعتي او سوداګریزو تشکیلاتو، او په پلار سالارو کورنیو کې ومومو.

د پورتنیو مطالبو د بیان پر بنسټ او د ډلې د غړو په مرسته د څلورو مطلقه مشرانو نومونه واخلئ.

۳- بې قیدو بنده مشري:

په دا ډول مشرۍ کې مشر بې قیده دی او په اداره کې د ډلې د سمون په اړه ډېره لږه پاملرنه لري- وګړي د کار د سرته رسولو په انتخاب کې کاملاً خپلواکٍ دي؛

د مشر رفتار او کردار د ډلې له غړو سره دوستانه دی او معمولاً د غړو د کړو وړو صفت او یا نیوکه نه کوي.

له پورته مطالبو نه څه ناخه د ډلې د مشرۍ په باره کې پوه شوئ او دا مو زده کړل چې په یوه ډله کې مرسته او د مسؤولیت احساس اړین دی. همدارنګه اړینه ده چې هره ډله خپل ځان ته یو رهبر ولري، د ګروپ غړی باید د دې لپاره چې د ګروپ چارې په ښه توګه سرته ورسیږي، د رهبر یاد خپل مشر پیروي وکړي.

رهبر هم د ګروپ له غړو سره په مشوره کولو کې د ټولو لپاره یو د دوستۍ چاپېریال جوړوي.

د لوست تکرار

• ....
• ....
• ....
• ....
• ....

پوښتنې

۱- مشر تعریف کړئ او له یو مثال سره یې واضح کړئ.
۲- مشري تعریف کړئ او د مشرۍ یوځو نمونې وښایاست.
۳- د مشرۍ ټاکنه څرنګه رامنځ ته کیږي، لنډ معلومات ورکړئ.
٤- د مشر غوره صفتونه بیان کړئ.
٥- د مشرۍ څو ډوله لاري موجودې دي، په لنډه توګه یې توضیح کړئ؟

کورنۍ دنده

دموکرات مشر له مطلقه مشر سره پرتله کړئ، توپیرونه یې ولیکئ او د ټولګي پر وړاندې یې ولولئ.

د دویم څپرکي لنډیز

۱- ډله د هغو خلکو له مجموعې نه جوړه ده چې د ګډو خصوصیاتو لرونکې دي او له یو بل سره ګډې ټولنیزې متقابلې اړیکې یا متقابل عمل ولري، او دا اړیکې تر یوه حده منظمې او دوامداره وي.

۲- وګړي په دې دلیل د ډلې غړیتوب لاس ته راوړي چې د هغوی اروا یې او ټولنیزې اړیتاوې لکه: د ډلې د غړیتوب درلودل، د پاملرنې او یا د مینې او محبت وړ ګرځېدل پوره کوي.

۳- د دوستانو په ډلې کې غړیتوب د احساس له مخې تشکل مومي او غړیتوب د کورنۍ په ډله کې د عواطفو له مخې تشکل پیدا کوي.

۴- هغه کس چې په ډله کې د تصمیم نیولو توان او د پرګنو د باور لومړیتوب لري مشر یا رهبر ورته وایي. هغه کس ته چې په طبیعي ډول او د ورتیا په ښودلو سره د ډلې اداره په لاس کې ونیسي د ډلې اړتیاوې پوره کړي او هغوی ته ګټور تمام شي او هغوی خپلو موخو ته ورسوي د ډلې مشر بلل کیږي.

دریم څپرکی

ټولنیز بنسټونه

په دې څپرکي کې لاندیني لوستونه لولئ:

۱- ټولنیز بنسټ څه شی دی؟

۲- ټولنیز بنسټ څه شی دی؟

۳- ټولنیز بنسټ څه شی دی؟

۴- د بنسټونو متقابلې اړیکې.

د څپرکي موخې

هيله کېږي زده کوونکي د دې څپرکي په پای کې وکولی شي چې:

- د ټولنيز بنسټ تعريف او د ټولنيز بنسټ له ماهيت سره اشناشي.
- د غوره ټولنيزو بنسټونو لېست جوړ او لومړي او دوهم بنسټونه توضيح کړای شي.
- د ټولنيزو بنسټونو غوره کړه وړه توضيح کړای شي.
- د ټولنيزو بنسټونو متقابلې اړيکې و پېژني.
- د هغه رول په هکله چې په خپل اړوند ټولنيز بنسټ کې يې لري، مثبت ذهنيت پيدا کړي.

ټولنيز بنسټ (نهاد) څه شی دی (۱)

په تېر لوست کې مو ولوستل چې موږ د هر ډول ژوند کولو لپاره په ګروپ کې غړیتوب ته اړتیا لرو. همدا رنګه انسان استوګنځي، خوړو، کالیو، کار، زده کړې، امنیت، محبت او ... ته اړتیا لري او د خپلو اړتیاوو د پوره کولو لپاره يې له پخوا نه تر اوسه له مختلفو لارو څخه استفاده کړې ده. د دې مطلب په نظر کې نیولوسره:

- آیا ویلای شئ د دې اړتیاو پوره کول څنګه او له کومې لارې څخه سرته رسیدای شي؟

بنسټ هغه دوامداره اړیکې دي چې

د اړتیاوو د پوره کولو لپاره منځ ته راغلي دي.

هره ټولنه، د دې لپاره چې وکولی شي ژوند ته دوام ورکړي، باید خپلې مختلفې اړتیاوې پوره او له منځه یوسي. د تاریخ په اوږدوکې د دې اړتیاو د پوره کولو لپاره اړیکې منځ ته راغلي، جوړښت يې موندلی او دوام يې پیداکړی دی چې هغو ته بنسټ وايي.

د بنسټ اصطلاح (Social Institution) له معادل څخه چې په لاتیني ژبه کې مستقر کیدلو، جوړولو او تثبیتولو په معنا ده اخیستل شوې ده.

د انستیتوت (Institute) کلمه د یونانې ریشې (Institutor) نه اخیستل شوې ده چې د بنسټ او بنیاد معنا ورکوي او د انتخابولو او ځای پر ځای کولو په معنا هم را غلې ده. او د مؤسسې او مکتب او یا هغو ځایونو په معنا هم راغلې ده چې هلته خلک د لوړو تحصیلاتو په زده کړه بوخت دي. په فرانسوي ژبه کې دا اصطلاح دیو اورګانیزم او یا یو ډول ټولنیز سازمان لپاره په کارېږي.

په دري ژبه کې نهاد د نهادن له کلمونه مشتق شوي دی چې ډول ډول معناوې لري، لکه: ثبات، استحکام اصل، ریښه، روش، قانون، اساس، بنیاد، قرار، سنت او داسې نور او په پښتو ژبه کې د بنسټ او بنیاد معنا لري.

که چیرته ټولنه د پایښت او دوام غوښتونکې وي باید د هغې اساسي اړتیاوې پوره شي. د بېلګې په توګه: کوچنیان باید تر پالنې لاندې ونیول شي چې وده وکړي، فرهنګي اطلاعات باید له یو نسل نه بل نسل ته انتقال شي، د ټولنې ارزښتونو او قواعدو ته باید درناوی وشي ترڅو ښه ټولنیز نظم منځ ته راشي، توکي او خدمتونه باید تولید او ووېشل شي. نو له دې کبله ویلی شو چې ټولنیز بنسټ یعنې هغه دوامداره اړیکې دي چې اړتیاوې لیرې کوي. هره ټولنه د وخت په اوږدو کې د اساسي اړتیاو د پوره کولو لپاره په منظمو او پیچلیو اقدامونو لاس پورې کوي. دا ډول کړه وړه د ټولنې د پایښت او بقا د اړتیاو له کبله منځ ته راځي او دوام پیدا کوي. خو دا اړتیاوې په ټولو ټولنو کې یو ډول نه دي. خو دا جوته ده چې اړتیا نه وي بنسټ منځ ته نه راځي او دوام نه کوي، د بېلګې په توګه:

• کورنۍ او واده داسې بنسټ دی چې د وګړو ژوند او شتون په هغې پورې تړلی دی او د کورنۍ د ټولو چارو سمون ورکوونکی دی او د کوچنیانو د روزنې، پالنې له دندې نه علاوه د بشر د پایښت لامل ګرځي. نورې ډیرې دندې لکه: اقتصادي فعالیتونه، ښوونه او روزنه، ټولنیز کول او نور هم پر غاړه لري.

• دا ضروري وه چې د پخوانیو خلکو فرهنګي میراث را تلونکو نسلونو ته انتقال شي د همدې مقصد لپاره د ښوونې او روزنې بنسټ منځ ته راغلی دی.

• ټولنه نظم ته اړتیا لري او لازمه ده چې عمومي چارې یې سمون او نظم پیدا کړي له دې کبله سیاسي بنسټ منځ ته راغي.

• ټولنې اړتیا درلودله چې د وګړو اړیکې مشخصې او جوتې شي. د دې لپاره حقوقي بنسټ جوړ شوی دی او داسې نور.

پرتله یې کړئ

- کوم توپیرونه د انسانانو په اړتیا وکې وینئ؟
- آیا پوهیږئ د لرغوني عصر د انسانانو او د اوسنیو انسانانو د اړتیاوو د پوره کولو په لاروکې کوم توپیرونه موجود دي؟

څرنګه چې وویل شول بنسټونه د انسانانو د اړتیاوو د پوره کولو لپاره منځ ته راځي دا اړتیاوې کولی شو د اهمیت له نظره په دوه ډلو وویشو:

• **لومړۍ درجه اړتیاوې**: هغه اړتیاوې دي چې له هغو پرته د انسان ژوند نا ممکن وي، لکه خوراک، پوشاک، اوبه، استوګنځی او نور.

• **دوهمه درجه اړتیاوې**: هغه اړتیاوې چې د ټولنې له موجودیت سره تړاولري چې له هغو پرته په ټولنه کې ژوند کول نا ممکن دی، لکه: ښوونه، روزنه، ټولنیز نظم او سمون، سیاست،

دين او داسې نور.
که موږ د انسانانو او ټولنو تاریخ ته نظر و اچوو نو د نفوس د ودې، د کارویش او د ټولنې د مختلفو برخو د تفکیک کولو له جریان سره مخامخېږو. ښځه او نارینه د فطري او جنسي اړیکو له کبله سره واده کوي او د هغه په پایله کې یو شمیر کوچنیان منځ ته راځي او د دوی دا واده د انسانانو د ډېرښت د نفوس د زیاتوالي او د انساني ټولګیو د واحدونو د منځ ته راتلو لکه: قبیله، ګروپ او لویو او وړو ټولنو لامل کېږي. لومړنیو انسانانو یوازې له ښځې او بچیانو سره ژوند کاوه، خپلې مادي اړتیاوې به یې د ښکار، زراعت او د ساده کورونو او وسایلو په ذریعه پوره کولې خو د خلکو او نفوس د زیاتوالي له امله انسان په لوی ګروپ کې نورو مرستو ته اړتیا پیدا کوي. د لویو ګروپونو په اساسي برخو کې چې باید د انسانانو اړتیاوې پوره شوې واې د کار ټولنیز ویش منځ ته راځي، د بېلګې په توګه:

- د کارویش د ښکار، زراعت او دکور جوړولو د وسایلو په برخه کې.
- د کارویش له ګټو څخه د دفاع او ساتنې او د حیواناتو او انسانانو د حملو له ګواښ سره د مقابلې د طریقو لپاره.
- د کوچنیانو د ښوونې د طریقې په هغو برخو کې چې د هغوی راتلونکي ژوند لپاره ضروري دي.

د دې ټولنیز و اړیکو په هره برخه کې، یو لړ قواعد او قاعدې منځ ته راځي چې ورو ورو تثبیت او پوره کېږي او په منظمه او سمون ورکړ شوې توګه اړوندو موخو او د اړتیاو د پوره کولو لپاره عمل کوي. د بیلګې په توګه: انسان ډېر ژر متوجه شو چې هغه تجربې او پوهه یې چې د ژوند په اوږدو کې لاس ته راوړې ده نه باید له ده سره یو ځای په ګور کې تر خاورو لاندې شي چې بیا یې اولادونه له صفر نه پیل کړي، نود دې پوهې د لیږدولو اقدام یې وکړ او کله چې ورته جوته شوه د ټولو انسانانو او ګروپونو بریالیتوب د هغو په پوهې پورې اړه لري نو هغه یې ورځ تر ورځې ډېره ښه او په منظم ډول تعقیب کړه.

- د کار د ویش په چوکاټ کې به، یو شخص د ښوونکي په نامه د کوچنیانو لپاره ګمارل کیده چې دنده یې یوازې کوچنیانو ته زده کړه وه او عالم شخص ته ځانګړې درناوی کیده. په دې ډول په هره ټولنه کې ورو ورو ښوونه او روزنه له مشخصو او معلومو قواعدو سره منځ ته راغله.
- همدا رنګه د کار له ویش نه راکړه ورکړه، جنس په جنس تبادله، په بازارونو او د خلکو د راټولیدو په ځایونو کې، په تدریج سره د پیسو، بانکي سیستم او بالاخره د اقتصاد بنسټ منځ ته راغی.

• همدارنگه د کار د وېش په پایله کې د ټولنې د ګټو د دفاع او ساتنې په برخه کې امنیتي بنسټونه او نظامي ځواکونه او د عبادت کولو لپاره د مذهب بنسټ او تر توکو او وسایلو جوړولو وروسته ورو ورو صنعت منځ ته راغی. انسان له هغې ورځې نه چې ژوند یې پیل کړی دی، په چارو او کړو وړو یې لاس پورې کړی دی او د وخت او زمان په اوږدو کې په دې پوه شوی دی چې د زده کړې او پوهې لاس ته راوړلو لپاره کومې لارې، طریقې او سلوك منطقي او ګټور دي. په پایله کې یولړ چارې او کړه چې د ژوند کولو لپاره خورا ښه او مناسب وو، ورو ورو یې په دود او دستور کې ځای ونیو چې د بنسټونو جوړوونکي دي. له پورتنیو ذکر شویو مطالبونه داسې پایله اخلو چې بنسټ د ټولنیزو اړیکو یو سازمان ورکړ شوی او منظم نظام دی چې ځینې عام ارزښتونه او ګډ جریانونه په ځان کې رانغاړي او ځینو اساسي اړتیاوو ته د ځواب ور کولو لپاره منځ ته راغلی دی.

د لوست تکرار

• ....

• ....

• ....

• ....

• ....

پوښتنې

۱- څرنګه چې مو ولوستل: ټولنه د پایښت او دوام غوښتونکې ده، باید د هغې اساسي اړتیاوې پوره شي، دا اړتیاوې کومې دي؟ نوم یې واخلئ.

۲- په لاندې لیکل شویو نومونو کې کوم یو ټولنیز بنسټ نه دی؟

الف: کورنۍ　ب: ښوونځی　ج: بانك د: د دوستانو مجلس

۳- د پخوانیو خلکو د فرهنګي میراث لېږد اوسنیو نسلونو ته د کوم بنسټ له لارې سرته رسېږي؟

٤- لاندې جملې بشپړې کړئ.

هره ټولنه د دې لپاره چې و کولی شي...................... دوام ورکړي باید...................... پوره شي. د تاریخ په اوږدو کې د دې...................... د پوره کولو لپاره............ جوړ شوي دي چې هغه ته بنسټ وایي.

۵- اړتیاوې د درجې او کچې له نظره په څو ډولونو وېشل شوې دي؟

کورنۍ دنده

ښوونځی چې د ښوونې یو بنسټ دی، د کومو اړتیاو د پوره کولو لپاره منځ ته راغلی دی؟ د دې سؤال ځواب په کور کې ولیکئ او بیا یې په ټولګي کې ولولئ.

ټولنيز بنسټ څه شی دی(۲)

خبرې پرې وکړئ

تاسي چې د يوې کورنۍ غړی یاستئ:
د دې لپاره چې په ډاډ سره ژوند و کړئ، امنیت ته اړتیا لرئ، د پوهې لپاره ښوونې او روزنې ته اړتیا لرئ، کله چې نا روغه شئ درملنې او علاج ته اړتیا لرئ. ایا دا ټولې اړتیاوې یوازې یوه اداره پوره کوي؟ او که څواب مو نه وي، ایا کولی شئ د اړوندو بنسټونو چې دا اړتیاوې پوره کوي، نوموونه واخلئ.

څرنګه چې مو په تېر شویو لوستونوکې زده کړل، ټولنيز بنسټونه د ټولنیزو اړتیاو له امله منځ ته راځي چې دا اړتیاوې په دوه برخو: اصلي او فرعي باندې وېشل کېږي. همدا رنګه کولی شو ټولنيز بنسټونه په لومړنیو او دویمه درجه بنسټونو ووېشو. لومړي بنسټونه عمومي او نړیوال دي او تقریباً ویلی شو چې په هر عصر او زمان او په هره ټولنه کې شته او زیات دوام او پایښت لري. لومړني پنځه ګونه ټولنيز بنسټونه دا دي: د کورنۍ بنسټ، د ښوونې او روزنې بنسټ، د سیاست او اقتصاد بنسټ او د دین بنسټ. دویمي (دویمه درجه) بنسټونه تر هغه وخته چې اړتیا ورته موجوده وي دوام پیدا کوي او کله چې اړتیا له منځه لاړه شي، ورو ورو او یا په چټکتیا سره له منځه ځي. د دویمې درجې بنسټونو له جملې نه کولی شو د بانکدارۍ بنسټ، د علم او ټکنالوژۍ بنسټ، د روغتیا او درملنې بنسټ ته اشاره وکړو. په دې لوست کې به په هر یو بنسټ رڼا واچول شي.

کورنۍ بنسټ

ګرانو زده کوونکو تاسې هر یو په کورنۍ کې نړۍ ته سترګې غړولي دي او د کورنۍ په غېږ او د کورنۍ د لویانو او خپلوانو تر پالنې او ساتنې لاندې روزل شوي او له ټولنیز ژوندانه سره آشنا شوي یاست. ډېر احتمال لري چې تاسې هم یو وخت د کورنۍ جوړولو اقدام وکړئ.

کورنۍ کولی شو داسې تعریف کړو: **کورنۍ د هغو وګړو ډله ده چې د خپلوۍ د اړیکو په تړاو یې په مستقیمه توګه پیوند موندلی او د هغې لویان د کوچنیانو د پالنې او ساتنې مسئوولیت پر غاړه لري**. کورنۍ د ټولنې یو بنسټیز واحد دی چې د انسانانو له خلقت او پیدایښت سره په یوه وخت پیدا شوی دی. کورنۍ او واده کول د ژوند او نسل او د انسان د بقا لامل دی. په واقعیت کې د نسل نوي کیدل په همدې کورنۍ کې رامنځ ته کېږي. له همدې کبله ده چې په مختلفو ادیانو او ټولو ټولنوکې کورنۍ ته زیات اهمیت ورکول کېږي. کورنۍ ته معمولاً د ټولنې اصلي بنسټ ویل کېږي. د دې بنسټ اهمیت له دې کبله دی چې د نسل د نوي کیدو او ټولنې ته د وګړو د منلو (ټولنیز کولو) دنده په غاړه لري او په ټولو ټولنو کې لیدل کېږي. انساني کورنۍ یوازې د نسل زیاتوالی په غاړه نه لري بلکې په هغې کې د شخصیت وده او د ماشومانو ټولنیز کول هم په نظر کې دي. په یوه انساني کورنۍ کې دیني او اخلاقي قوانین او ډېر لوړ عواطف او احساسات موجود دي. څرنګه چې د انسان د ژوند لومړني کلونه د کورنۍ په چاپېریال کې تېرېږي او په دې دوره کې د هغه د شخصیت بنسټونه ایښودل کېږي. هغه ارزښتونه او کړه وړه چې د کوچنیوالي په پړاو کې یې کوچنی له کورنۍ څخه زده کوي پر هغه باندې ډېر اغېز کوي چې د کوچني په تصمیم نیولو او د هغه د ژوند راتلونکي جریان ته ډېر اهمیت لري چې اغېز به یې د عمر تر آخره پاتې وي.

د ښوونې او روزنې بنسټ

د ښوونې او روزنې بنسټ د ښوونې او روزنې په برخې پورې اړه لري چې د انسانانو د دې برخې د اړتیا و د پوره کولو لپاره منځ ته راغلی دی، نو اوس ووایاست چې:

- ستاسې په نظر ښوونه او روزنه د انسانانو په ژوند کې څه اهمیت لري؟

ښوونه او روزنه په ټوله بشري ټولنه کې یو له با اصولو فعالیتونو څخه شمېرل کېږي ځکه د هرې ټولنې شتون، ځوان نسل ته د فرهنګي میراث په لېږد پورې تړاولري، ترڅو هغوی د ټولنې له قواعدو او ارزښتونو سره سم تربیه شي او له هغو سره سم چلند وکړي.

د ښوونې او روزنې بنسټ د نورو ټولو ټولنیزو بنسټونو په څېر له یو ټاکلي جوړښت نه برخمن دی او ددې لپاره چې وکولای شي خپلې دندې او کړنې سرته ورسوي، د پلانونو، اصولو، ظوابطو او ځانګړو مقرراتو پیروي کوي. دې بنسټ ډېر شمېر سازمانونه او تشکیلات منځ ته راوړي دي چې هغه، وړوکتونونه، ښونځي، پوهنتونونه، د لویانو ښونځي، مدرسې، د داخل خدمت ښوونه، آزاد پوهنتونونه، تګ لارې، پروګرامونه، میتودونه، د تدریس موډلونه، د ښوونکو ښوونیز پلانونه د زده کوونکو او مدیرانو فني او حرفوي ښوونه، ښوونیز او تسهیلاتي وسایل او تجهیزات او داسې نور دي. پر دې سربېره د ډله ییزو رسنیو ټول وسایل لکه: راډیو، ټلویزیون، کتاب، ورځپاڼه او مجله، عکس، پوستر، شعرونه، قصې، حکایتونه او متلونه، روایات لنډه دا چې هر هغه شی چې په یو ډول نه یو ډول د افرادو په ښوونه او روزنه کې اغیزناک وي هم د ښوونیز او روزنیز نظام یوه برخه ګڼل کېږي. په یوه جمله کې دا چې ښوونه او روزنه له زانګو تر ګوره دوام لري. له همدې لارې ده چې فرهنګي میراث له یوه نسل نه بل نسل ته انتقا لیږي.

همیشه یو نوی شی په هغه ورزیاتیږي او شتمن کېږي. ښوونه او روزنه یوازې هغه بنسټ دی چې د ماهر او متخصص انساني ځواك روزنه یې پرغاړه ده. او د اړوندو رولونو، وړتیاو او روزنې له لارې ده چې هغوي په ټولنه کې د ژوند کولو لپاره چمتو کوي. مختلفو قومونو او د مختلفو فرهنګونو لرونکو خلکو ته چې په یوه هېواد کې ژوند کوي د یو واحد ښوونیز او روزنیز نظام د مطالبو او مفاهیمو انتقال یووالی او پیوستون رامنځ ته کوي.

اقتصادي بنسټ

د ټولنې د يو له مهمو او فوري اړتياو څخه د هغې ټولنې د خلکو د اساسي فزيولوژيکو ضرورتونو پوره کول دي. ټول انسانان د دې لپاره چې ژوندي پاتې شي حد اقل کالوري، صحي اوبو، استوګنځي او کاليو ته اړتيا لري. هيڅ داسې ټولنه په نړۍ کې نشته چې نه ختميدونکي اساسي سر چينې لکه: خواړه، پوښاک، اوبه او د کور او ساختمانونو د جوړولو مواد او وسايل په اختيار کې ولري.

له کومه ځايه چې دا سرچينې محدودې او کمې دي، نو هره ټولنه بايد د دې اساسي منابعو د توليد، ويش او مصرف لپاره له سمو او منظمو لارو او طريقو څخه کارواخلي. په دې ډول هره ټولنه بايد يو اقتصادي نظام جوړ کړي. اقتصادي بنسټ دی چې د توليد، ويش او د توکو او موادو جريان او مصرف سرته رسوي او دانسانانو اقتصادي، غذايي او مصرفي اړتياوې پوره کوي.

د سياست نهاد (بنسټ)

وګړنيزو ډلو د خپلې بقا او د هوسا ژوند کولو لپاره د ټولنيز نظم او سمون لپاره ځينې لارې او طريقې رامنځ ته کړې دي. يعنې ټولې ټولنې بايد اصول او قواعد جوړکړي چې په اکثرو وختونو کې له دې قواعدو څخه د خلکو د اطاعت ضمانت وکړي. که چيرته د ټولنې دا ضرورت پوره نه شي، خلک به د يو بل په حقونو سترګې پټې کړي او په ټولنه کې به د کړکېچ او بې نظمۍ لامل وګرځي.

په يقين سره چې مختلفې ټولنې د نظم راوستلو لپاره له بيلا بيلو لارو چارو څخه کار اخلي. لنډه دا چې هره ټولنه داسې يو نظام لري چې خلک د ټولنيزو قوانينو اطاعت ته متوجه کوي. دا رول او دنده سياسي بنسټ پر غاړه لري چې د ډېر اوږد تاريخ لرونکی بنسټ دی. دولت د

دې بنسټ ښکارندوی دی چې د خپل قدرت سلسله مراتب په ټولنه کې خپروي، د خلکو د چارو په سمون لاس پورې کوي او په ټولنه کې امنیت ساتي.

د دین بنسټ:

مذهبي بنسټونه د مذهب په څرنګوالي پورې اړه لري او د انسانانو معنوي اړتیاوې پوره کوي.

د دین تعریف: د خدای جَلَّ جَلاَلُه د لارښوونو مجموعه ده چې خپلواک انسان ته د فردي او ټولنیز ژوند په حدودو کې د ښې او سمې لارې په انتخاب کې مرسته رسوي. له دې اصطلاح نه مقصد خدای جَلَّ جَلاَلُه ته د نژدیوالي سلوک غوره کول او په یوه ټاکل شوې لاره او قالب کې، ژوند کول او عمل کول او له پاک خدای جَلَّ جَلاَلُه نه بشپړ اطاعت او فرمانبرداري ده.

په هر دین کې معمولاً دیني بنسټونه د روحانیونو او د دین د عالمانو تر رهبرۍ او مشرۍ لاندې وجود لري. دیني علما او روحانیون هغه کسان دي چې له دیني علومو او مناسکو سره اشنایي لري او مؤمنان په مختلفو طریقو(یعنې د احکامو، عقایدو د زده کړې او په مذهبي مراسمو کې ګډون او داسې نورو) سره د خدای جَلَّ جَلاَلُه اوامرو ته رهنمایي کوي. یعنې سړی باید وکولای شي د خپل مذهب مراسم او فرایض څرنګه چې په شریعت کې راغلي دي سرته ورسوي. او په ټولنه کې هغه نظم او سمون چې هیله یې کېږي عملي شي.

د لوست تکرار

- ....
- ....
- ....
- ....
- ....

پوښتنې

۱- کورنۍ کوم ډول ټولنیز بنسټ دی؟

۲- کورنۍ د خپلو غړو په وړاندې کوم مسئوولیتونه لري؟ اووه مسئوولیتونه یې په ګوته کړئ.

۳- اقتصادي بنسټ د ټولنې کومې اړتیاوې پوره کوي؟ درې اړتیاوې یې په ګوته کړئ.

٤- د فرهنګي میراث انتقال له یو نسل نه بل نسل ته څخه د کوم بنسټ له لارې سرته رسیږي. ؟

٥- د ټولنیز نظم ساتنه او د ټولنیزو قوانینو اطاعت ته د خلکو پام اړول د کوم بنسټ پر غاړه دي؟

٦- د دین بنسټ د انسان کومې اړتیاوې پوره کوي؟

کورنۍ دنده

د کورنۍ څو دندې چې په ټولنه کې یې لري، په خپلو کتابچو کې ولیکئ او بیا یې د ټولګي پر وړاندې ولولئ.

ټولنیز بنسټ څه شی دی؟(۳)

خبرې پرې وکړئ:

ټولنیز بېلابېل کړه وړه لکه، نیک او ښه کړه وړه، بد او نامناسب کړه وړه لکه غلا او داسې نور په یوه ټولنه کې لیدل کېږي.

۱- آیا داسې څوک یا منبع شته چې موږ ښو کارونو ته وهڅوي او له بدو کارونو څخه مو منع کړي:

۲- آیا پوهېږئ د پنځه ګونو بنسټونو دندې په ټولنه کې کومې دي؟

په تېر درس کې مو ولوستل چې په هره ټولنه کې پنځه ټولنیز اصلي بنسټونه وجود لري دا پنځه اصلي بنسټونه دا دي: د کورنۍ بنسټ، د ښوونې او روزنې بنسټ، اقتصادي بنسټ، سیاسي بنسټ او مذهبي بنسټ. ټولنیز بنسټونه خپلو موخو ته د رسیدو لپاره باید کړه وړه ولري.

په دې لوست کې به تاسې د دې بنسټونو په اړه معلومات پیدا کړئ چې څه کړه وړه لري او کومې چارې سرته رسوي.

د ټولنیزو بنسټونو کړه وړه

هر ټولنیز بنسټ ټاکلي او مشخص کړه وړه لري چې په یوډول نه یو ډول د هغه په ټینګښت او

پایښت کې اغېزناک دي. همدارنګه داسې اساسي او ځانګړې دندې موجودې دي چې هر بنسټ په جلا ډول له هغه څخه برخمن دی. هغه پراخې دندې چې په ټولو بنسټونو کې لیدل کېږي په لاندې ډول دي:

- بنسټونه په مختلفو موقعیتونو کې د نیکو او ښو ټولنیزو کړو وړو بڼې دانسان په اختیار کې ورکوي. د ټولنیز کیدو له لارې انسانانو ته د ښو کړو وړو او له بدو کړو وړو څخه د ډډې کولو طریقې ورښیي. د بېلګې په توګه: په ښوونځي کې موږ ته دا را زده کېږي چې: د ښوونځي د قوانینو پیروي وکړو، لویانو ته درناوی وکړو، له ټولګیوالو سره مرسته وکړو، د تقلب او د نورو پر حقوقو له تېري نه ډډه وکړو او د دیني مقدساتو او ملي ګټو او ارمانونو درناوی وکړو.

- ټولنیز بنسټ د فرد لپاره مختلف رولونه ټاکي. سم او معقول کړه وړه او رولونه انسانانو ته مشخص کوي. یعنې یو سړی مخکې له دې چې ځانته یوه دنده چې د هغه هیله لري وټاکې، کولی شي ځانته د مناسبې دندې د انتخاب تصمیم و نیسي. د ټولنې وګړو ته دا ورزده کوي چې د کړو وړو خو را ښه طریقه هغه طریقه او لاره ده چې دا کړه وړه باثباته، قانونمند او بنسټیز شوي وي. د بېلګې په توګه: خلک په مذهبي بنسټ کې دغړیتوب له لارې د ټولنې باثباته او منل شوي ارزښتونه او عقیدې زده کوي. شرافت او ریښتینولي زده کوي. شرافت، رښتینولي له بې وزلو سره مرسته او د ټولنیز و مقرراتومراعاتول دا ټول د بنسټیزو منل شویو کړو وړو نمونې ګڼل کېږي.

بنسټونه د ټولنیزو کړو وړو په سمون لاس پورې کوي او د هغه نظارت کوي. د بېلګې په توګه: د یو نېستمن سړي لپاره غلا د دې لپاره مناسب کار نه دی، یو دا چې دا کار د نورو په حق ظلم او تېری شمېرل کېږي او بل دا چې کیدای شي هغه کار د ده د بندي کیدو سبب شي. د دې پرځای چې د ټولنې له غوښتنو نه سترګې پټې کړي، ښه به دا وي چې یوې خیریه ځانګې او یا د کار لپاره کوم ځای ته ورشي.

یاد شوي پنځه بنسټونه هر یو د یوې ځانګړې موخې لپاره منځ ته راغلی دي او ځانګړې کړه وړه او دندې سرته رسوي چې په لاندې ډول دي:

د کورنۍ بنسټ ځانګړې دندې (کړه وړه)

- د لومړنۍ ټولنیز بنسټ په توګه د کورنۍ تنظیم او جوړښت.
- د انسانانو د یونسل د ځاي ډکول د بل نسل له خوا.
- د کوچنیانو، بې وسو او سپین ږیرو پالنه او لاسنیونه.

• د چاپیریال له خطرونو څخه د وګړو ساتنه.

• د فردي تجربو د تر لاسه کولو لپاره د فرصتونو او امکاناتو برابرول، په فرد کې د روحي او اخلاقي ځواک وده او د کوچني د شخصیت اساسي جوړښت. د کوچني د اړتیاو پوره کول لکه: خواړه، پوښاک، استوګنځی، د امنیت احساس، مینه او داسې نور.

• د ټولنې له افرادو سره د پیوستون د حس پیدا کول.

• د ټولنیز ژوند د نن او سبا په اړه هیله مندی ایجادول.

• د کوچنیانو ټولنیز کول.

• د وراثت له لارو د وګړو د مقام او منزلت تثبیتول.

• د اقتصادي تولید او مصرف د اساسي برخې د واحد په توګه، د کورنۍ دغړو لپاره د امنیت رامنځ ته کول.

د ښوونې د بنسټ ځانګړي کړه وړه

• د دندو د منلو لپاره د افرادو چمتو کول.

• د فرهنګي میراث د انتقال د وسیلې په توګه عمل کول.

• له مختلفو نقشونو او دندو سره د ټولنې د افرادو آشنا کول.

• د ځینو ټولنیزو نقشونو او دندو لپاره چې هیله یې لري د وګړو چمتو کول.

• د علمي څېړنو له لارې په ټولنه کې د بدلون او پر مختګ راوستل.

• له ټولنیزو ارزښتونو سره د وګړو د تطابق د قدرت وده او د ټولنیزو اړیکو اسانتیا.

د مذهبي بنسټ ځانګړي کړه وړه دا دي:

• د اخلاقي هویت په موندلو کې له اشخاصو سره مرسته.

• د شخص د طبیعي او ټولنیز چاپیریال د بیان لپاره د تفسیرونو راوړل.

• د وګړو ټولنیز ټینګښت، ګروپي پیوستون.

• خلکو ته دا هیله ورکول چې خدای جَلَّ جَلاَلُه د بندګانو ژوند په دې نړۍ کې په مړینه نه ختمېږي بلکې مړینه د تلپاتې او عادلانه ژوند پیل دی.

د اقتصادي بنسټ ځانګړي کړه وړه

• د ټولنې د وګړو د اړتیا وړ توکو او خدمتونو تولید.

• د توکو او خدمتونو وېشل د اقتصادي صنایعو (کاراو تجهیزاتو) له ویشلو سره یوځای.

• د توکو او خدمتونو مصرفول.

د سیاسي بنسټ ځانګړي کړه وړه

د مقننه قوې له خوا د جوړ شوي قانون له لارو د قوانینو او مقرراتو بنسټیز کول.

د تصویب شوي قانون پلي کول.

د امنیت خوندیکول.

په ټولنه کې د غړو ترمنځ د ستونزو او مخالفتو نو حل و فصل.

د داسې خدمتونو لکه: روغتیا ساتنه، هوساینه، ښوونه، او نور سرته رسول د نورو ملکونو د تېري پر وړاندې د هېواد اتباعونه حمایت او د خارجي ګواښونو پر وړاندې د ملت د هوښیارۍ ساتنه.

د لوست تکرار

• ....

• ....

• ....

• ....

• ....

پوښتنې

۱- د کوچنیانو ټولنیز کول د کوم بنسټ دنده ده.

۲- د علمي څېړنو له لارې په ټولنه کې د بدلون او پرمختګ راوستل د کوم بنسټ په کړو وړو پورې اړه لري.

۳- په ټولنه کې د وګړو ترمنځه د ستونزو او مخالفتونو حل و فصل د کوم بنسټ په کړو وړو پورې اړه لري، ځواب یې په نښه کړئ.

الف: د کورنۍ بنسټ.

ب: د دین بنسټ.

ج: د سیاست بنسټ.

کورنۍ دنده

تاسې په کومه موخه په ښوونځي کې شامل شوي یاست؟ څو دلیلونه ولیکئ.

د بنسټونو متقابلې اړیکې

خبرې پرې وکړئ

په تېرو لوستونو کې مو زده کړل چې په یوه ټولنه کې بنسټونه د خپلو دندو و په سرته رسولو کې یو له بل سره تړلي دي او د هغو تر منځ نسبتاً پایدارې اړیکې شته. د هر یو بنسټ کار د بل بنسټ د کار تکمیلوونکی دی. اوس وواياست چې:

آیا بنسټونه کولای شي په خپلو کې له همغږۍ پرته یو له بل سره متقابلې اړیکې ولري او د خلکو ټولې اړتیاوې پوره کړي؟ په دې باره کې بحث وکړئ.

په دې لوست کې تاسې د بنسټونو له متقابلو اړیکوسره آشنا کېږئ:

څرنګه چې ټول نهادونه یوه موخه لري چې هغه د خلکو د اړتیاوو پوره کول او پوره هوساینې ته د هغوی رسول دي، نو نهادونه یو له بل سره تړلي دي. هېڅ نهاد له بل نهاد سره له اړیکو درلودلو نه پرته نشي کولای خپل پایښت او شتون ته دوام ورکړي: ځکه هر یو په بل باندې هم اغیز کوي او هم اغیزمن کېږي. پنځه بنسټونه چې په تېر درس کې مو ولوستل یو له بل سره تړلي دي، د بېلګې په توګه:

واده او د کورنۍ ټینګښت د ټولنې په وده اغیز کوي او د ټولنې وده په ښوونې او روزنې او اقتصاد تاثیر لري: د دې لپاره چې د ټولنې کړه وړه اغیزناک وي د هغه بنسټیز نهادونه باید اغیزناک کړه وړه ولري. یو مناسب او ښه توازن باید د کورنۍ، اقتصاد، سیاست، مذهب او د ښوونې د نهادونو تر منځ موجود وي.

پوهیږو چې یو ماشین هغه مهال ښه کار کوي چې د هغه د پرزو او اجزا و تر منځ ښه همغږي مو جوده وي. یوه ټولنه هم کولی شي چې خپلې لارې ته په آسانۍ سره دوام ورکړي او خپلې موخې لاس ته راوړي چې ټول نهادونه په همغږۍ او یو موټي توب سره عمل وکړي.

- ستاسي په اند، کوم وخت ویلای شو چې په ټولنه کې نظم او همغږي موجوده ده؟ داسې فرض کړئ چې تاسې غواړئ د فوټبال د لوبې لیدلو ته لاړ شئ. د دې لپاره لومړی باید خپل ځان لوبغالي ته ورسوئ، که چیر ته:
- موټر چلونکی ترافیکي قوانین او مقررات مراعات کړي.
- د ترافیکو اداره په خپلو د ندو په ښه توگه عمل وکړي چې موټر چلوونکي په ښار کې په سمه توگه موټر وچلوي.
- ښاروالي خپل کار په ښه توگه سرته ورسوي ترڅو په سر کونوکې د موټر چلوونکیو لپاره ستونزه پیدا نه شي. نو تاسې کولی شئ په آرامه توگه لوبغالي ته ورسیږئ. او همدا رنگه د ننوتلو ټکت واخلئ، پخپل ځای کښېنئ، مسابقه ووینئ. او بیا په آرامی سره له لوبغالي څخه راووځئ او په موټر کې خپل کور ته لاړ شئ. لکه چې تاسې ولیدل د یوې مسابقې په کیدو کې. مختلف بنسټونه شامل او یو له بل سره مرسته کوي. دا نهادونه د دندو د سرته رسولو په وخت کې باید له نورو نهادونو سره د همغږۍ تر څنگه نژدې پیوند او اړیکې ولري ترڅو یوه مسابقه په ښه توگه اجراشي. له بلې خوا تر کومه ځایه چې نهادونه یو له بل سره نژدې پیوندونه او اړیکې لري یو د بل ودې او تایید ته لېوالتیا لري ترڅو وکولی شي چې ټول په ټولنه کې اغیزناک واوسي. همدارنگه هر کله چې په یوه بنسټ کې بدلون راشي نو له هغه سره جوخت په نورو بنسټونو کې هم تغییرات راځي. له دې کبله کله چې یو نهاد خپل ځیني کړه وړه له لاسه ورکوي او یا نوي کړه وړه لاس ته راوړي نو لازمه ده چې په هغه بنسټ کې د ننه هم بدلونونه راشي، ترڅو هغه نهاد وکولی شي نوی کار سرته ورسوي.

فعالیت: ستاسې په آند که د یوې ټولنې ارمان د هغې ټولنې د اقتصاد رغونه وي نو د اقتصاد بنسټ په یوازې ډول کولی شي چې نو موږي ټولنه هغې موخې ته ورسوي؟ په دې باره کې خبري سره وکړئ.

هغه اړتیاوې چې نهادونه د هغو په بنسټ جوړشوي دي. د ټول ټولنیز نظام د اړتیاوو یوه برخه ده. هغه اړتیاوې چې یو ښوونځی د هغه پر اساس منځ ته راغلی د هغو اړتیاوو یوه برخه ده چې د هغه پر اساس د ښوونې او روزنې بنسټ منځ ته راغلی. له دې کبله دا ټول نهادونه په عمومي توگه د ټولنیزو اړتیاوو د پوره کولو خوا ته ځي. نو ویلي شو چې هر کله د ټولنې ارمان د اقتصاد وده لوړې کچې ته رسول وي نو باید ټول ټولنیز بنسټونه له دې موخې سره متناسب عمل وکړي یعنې:
• د ښوونې په بنسټ کې د وړتیاو د لوړولو لپاره باید انضباط، ډېرکار، کمه طمعه او قانع

کیدل، د سلسله مراتب مراعاتول، په دوامداره توګه زده کوونکو ته ورزده شي.

- د ډله ییزو رسنیو وسایل باید ګټور او ښوونیز پروګرامونه خپاره کړي.
- اداري نهاد داسې جوړ شي چې یوازې باید ښه کارکوونکي، د کار اهل او منظم افراد په هغې کې کار وکړای شي.
- په سیاسي بنسټ کې سیاستوال باید ساده او بې الایشه ژوند ولري او هغه پروګرامونه چې د هېواد د اداري لپاره جوړېږي باید ټول په دې موخه تنظیم شوي وي.
- اقتصادي نهاد په تولید او توزیع کې له همدې موخې سره متناسب عمل وکړي. په دې شرایطو کې دا ټولنه کولی شي خپله موخه یعنې د اقتصادي ودې لوړې کچې ته رسیدل عملي کړي.

د لوست تکرار

- ....
- ....
- ....
- ....
- ....

پوښتنې

۱- آیا ټولنیز بنسټ په یوازې توګه او له نورو بنسټونو سره له اړیکو پرته کولی شي د ټولنې ډول ډول اړتیاوې پوره کړي؟

۲- آیا اقتصادي ناورین په یوه هېواد کې یوازې پر اقتصادي بنسټ اغېز کوي او یا په نورو ټولنیزو بنسټونو هم اغېز لري؟

۳- که چېرته په یوه بنسټ کې بدلون راشي آیا په نورو بنسټونو کې هم تغییر راځي؟ یو مثال ورکړئ.

٤- د اقتصاد او د ښوونې بنسټونو تر منځه د اړیکو یو څو بیلګې ولیکئ.

کورنۍ دنده

که چېرته وغواړئ د الوتکې په ذریعه د هېواد کوم ولایت ته سفر وکړئ، د دې سفر سرته رسولو لپاره له کومو بنسټونو سره باید اړیکې ونیسئ؟ د دې سوال ځواب په کتابچو کې ولیکئ او بیا یې د زده کوونکو پر وړاندې ولولئ.

د دريم څپرکي لنډيز

• هره ټولنه د دې لپاره چې خپل شتون ته دوام ورکړي باید بیلابیلې اړتیاوې یې پوره شي. د تاریخ په اوږدو کې د دې اړتیاو د پوره کولو لپاره اړیکې رامنځ ته شوي او دوام یې پیداکړی چې هغې ته ټولنیز بنسټ وایې.

• کولی شو چې ټولنیز بنسټونه په دوه ډلو لومړنیو او دویمو باندې وویشو، لومړي بنسټونه عمومي او جهاني دي او تقریباً ویلي شو چې په ټولو ټولنو کې پیدا کیږي او د ډېر دوام او ثبات لرونکي دي. پنځه ټولنیز لومړني بنسټونه دا دي: د کورنۍ، د ښوونې او روزنې، د دین، اقتصاد او سیاست بنسټونه.

•دویم درجه بنسټونه، چې د ټولنې ورته اړتیا وي، دوام پیداکوي او کله چې دا اړتیاوې لیرې شي، ورو ورو او یا دفعتاً له منځه ځي. د دویمو بنسټونو له جملې کولی شو بانکدارۍ، علم، ټکنالوژۍ او درملنې ته اشاره وکړو.

• کورنۍ د خلکو گروپ دی چې د خپلوۍ د اړیکو سره مستقیماً تړاو لري او د هغې لویان د کوچنیانو د پالنې مسئوولیت لري.

• ښوونه او روزنه یوازې هغه بنسټ دی چې د متخصص او ماهر ځواک وده پر غاړه لري او د زده کړې له لارې هغوی په ټولنه کې ژوند کولو ته چمتو کوي.

• هره ټولنه یو اقتصادي نظام لري او اقتصادي بنسټ دی چې د تولید، توزیع او د توکو د مصرف جریان تنظیموي. او د انسانانو اقتصادي، غذایي او مصرفي اړتیاوې پوره کوي.

• هره ټولنه د یو نظام لرونکې ده چې خلک د قوانینو اطاعت ته متوجه کوي او دا رول سیاسي بنسټ سرته رسوي چې په ټولنه کې د نظم او سمون دنده پر غاړ لري چې دولت د دې بنسټ کارندوی دی.

• پوهیږو چې یو ماشین هغه وخت ښه کارکوي چې د پرزو او اجزاو ترمنځ یې همغږي او نظم موجود وي. یوه ټولنه هم هغه وخت کولی شي په آرامۍ سره خپلې لارې ته دوام ورکړي او خپلو موخو ته ورسیږي چې ټول بنسټونه په همغږۍ او یو موټیتوب عمل وکړي.

څلورم څپرکی

پراختیا (توسعه)

په دې څپرکي کې لاندې لوستونه لولئ:

۱- پراختیا څه شی ده؟

۲- فرهنګي پراختیا.

۳- ټولنیزه- سیاسي پراختیا.

۴- اقتصادي پراختیا.

۵- د پراختیا او د ېبر ته پاتېوالي عوامل.

۶- پراختیا او د ژوند چاپېریال.

د څپرکي موخې

له زده کوونکو څخه هیله کېږي چې د دې څپرکي تر لوستلو وروسته لاندې موخې لاس ته راوړي:

- د پر اختیا په مفهوم پوه شي.
- د پر اختیا شاخصونه و پېژني.
- د فرهنګي پر اختیا په باره کې معلومات لاس ته راوړي.
- د ټولنیزې او سیاسي پر اختیا په باره کې معلومات پیدا کړي.
- د اقتصادي پر اختیا او د هغې له شاخصونو څخه خبر شي.
- د پراختیا او د وروسته پاتېوالي د علت او عواملو د څېړنې او تحلیل وړتیا پیداکړي.

پراختیاخه شی ده؟

په تېر درس کې مو ولوستل چې د تاریخ په اوږدو کې د انسانانو د اړتیاوو د پوره کولو لپاره اړیکې پیدا شوې او ادامه یې پیدا کړې، چې هغو ته ټولنیز بنسټ وایي. په دې څپرکي کې به تاسې پراختیا چې دې موخې ته رسیدل د هر ملت او ټولنې هیله او ارمان دی ولولئ.

خبرې پرې وکړئ

تاسې د(پراختیا، وده، صنعتي کیدل) اصطلاحات په ژوندکې ډېر اورېدلي دي او له د هغو سره آشنا یاست، اوس وواياست چې:

- پراختیا څه مفهوم لري؟ پر اختیا ته رسیدنه کوم وضعیت او ځانګړو شرایطو ته ویل کېږي؟

پراختیا د ډېرو هېوادو لپاره یوه ارماني موخه ده. ټول وروسته پاتې هېوادونه هیله لري چې خپل مادي، انساني او معنوي توان او ظرفیتونه لوړ کړي او د انساني اقتصادي، سیاسي، اجتماعي، فرهنګي او اداري ظرفیتونو او وړتیاوو له پلوه یو ځواکمن دولت واوسي. د سالمو، متخصصو، باتدبیره او فعالو انسانانو درلودل او د پراخو بنسټیزو صنایعو، ارتباطي لارې، پرمختللی پست، بندرونه، د حمل او نقل مجهز وسایل، صحي خدمتونه او د صنعتي نړۍ په کچه نوې ښوونې او روزنې او داسې نورو درلودل د مخ په پراختیا هېوادونو مطلوبه موخه او ارمان دی.

آیا پوهېږئ پراختیا، وده، صنعتي کیدل او بیارغونه څه شی دي؟ دوه اصطلاح ګانې وده او پراختیا ډېر وخت د یوې معنا لپاره کارېږي چې دا سمه نه ده. **وده** یو اړخیزه معنا ورکوي او هغه د ټولنې د ثروت د ډېرښت کمیت راښیي او معمولاً په ځینو شاخیصونو لکه: سړي سر عاید باندې اندازه کیږي، خو پراختیا چې وروسته به هم ورته اشاره وشي د ټولنې د شتمنی د اندازې له ډېرښت سره سره، د ټولنېز، سیاسي، اقتصادي او فرهنګي نظام کیفي تغییر هم له

ځانه سره لري.

صنعتي کيدل د دوامدارې او مخ په زياتيدونکې ګټې ورکولو په معنا دي چې د کار له قدرت او ځواک او د تخنيکي نوښتونو او منظمو کاري سازمانونو له ګټې اخيستلو نه لاس ته راځي. په دې توګه صنعتي کيدل د اقتصادي پراختيا يوه برخه ده.

د پراختيا اصلي معنا څه شی ده؟

پراختيا په لغت کې د تدريجي پرمختګ، ځواکمنۍ او حتی لويوالي خوا ته د ودې کولو په معنا ده. همدارنګه پراختيا د پراخوالي په معنا هم ده. پراختيا په لغت کې له پوښ نه راوتل دي او د بيارغونې له نظره پوښ (لفاف) هغه ترلې فرهنګي ټولنه او په هغې پورې اړوند ارزښتونه دي چې ټولنه بايد پرمختګ ته د رسيدو په موخه له دې ترلي مرحلې نه ووځي.

له دوهمې نړيوالې جګړې وروسته د پراختيا ادبيات په نړۍ کې مطرح شول او وده يې وکړه. **عالمانو او ټولنپوهانو پراختيا د هوساينې د موخو په لور د پرمختګ، له وروسته پاتې کيدو نه د لريوالي د فقر او بېکارۍ له منګلو نه خلاصون، د نابرابريو د کچې ټيټول، صنعتي کيدل، اړيکې او د داسې ټولنيز نظام جوړيدل بولي چې د عدالت او په روانو سياسي چارو کې د خلکو پرګډون ولاړ وي.**

همدارنګه په دې ځانګه کې د نظر خاوندانو د پراختيا په اړه په خپلو کتابونو او مقالو کې ځينې مطلبونه بيان کړي دي او پراختيا يې د ټولنې تېريدل له يوه حالت نه ښه حالت ته او د ټولنې حرکت له پخواني وضعيت نه د ښه او مناسب وضعيت خواته بللی دی چې دا حرکت ځانته اصول او معيارونه غواړي. لومړنی شی چې د سم حرکت موخې ته د رسيدو لپاره لازم دی هغه پېژندنه ده، پلان درلودل دي او دا پلان او موخې بايد په يو سم قالب کې منظم شوې وي. لنډه دا چې د سمې او مطلوبې ټولنې لپاره دا لاندينۍ نښې او معيارونه لازم دي:

۱- د ټولنې مشر بايد فاسد او ظالم نه وي، ځکه که ظالم وي او ظلم موجود وي بيا به حرکت منځ ته رانه شي.

۲- انسانان بايد ځان بايلنه، فکري او تقليدي تړاو، ونه‌لري.

۳- له غلط فرهنګ او بې محتواتوب څخه خلاص وي.

٤- کارونه بايد په هاند، هڅې او ځير سره سرته ورسوي.

۵- د انسان ښـوونې او روزنې ته پاملرنه وشي.

پراختيا سربېره پر دې چې په خپل جوړښت کې د توليد او عايد د کچې لوړوالی لري همدارنګه

د اجتماعي اداري بنسټ او د خلکو د عمومي افکارو او نظرياتو د جوړښت په اساسي بدلونونو کې هم برخه لري. پراختيا په ځينو وختونو کې د خلکو رسوم، عادات او عقايد او دودونه هم له ځانه سره لري.

د پراختيا ځانګړتياوې

فکر وکړئ او ځواب ورکړئ

پراختيا ته رسيدل کومو شرايطو ته ويل کيږي؟ او د کومو اړخونو درلودونکې ده؟

د دې سوال ځواب به تاسې په دې لوست کې ومومئ.

پراختيا په ساده ډول په ټولو ټولنو کې هغه وضعيت ته وايي چې لږ تر لږه درې شرطه يا موخې سرته ورسوي.

لومړۍ موخه: هغو موادو او خدمتونو ته لاسرسی چې د انسانانو د ژوند کولو لپاره ضروري دي لکه: خواړه، پوښاک، استوګنځی په دې برخه کې نه يوازې د دې موادو او توکو د کميت د اندازې زياتوالی په نظر کې دی، بلکې په عادلانه توګه د ټولنې فرد فرد ته بايد توزيع او وويشل شي.

دويمه موخه: د ژوند د سطحې او معيارونو لوړيدل او له مادي او معنوي نعمتونو څخه د انسانانو ګټه پورته کول دي. لوړ عايدات، اغېزناک درملنه، باکيفيته ښوونه، پوره امنيت او فرهنګي او انساني ارزښتونو ته پاملرنه چې د ژوند په پرمختګ کې مرسته کوي او په ملي کچه او هم په فردي کچه ډېر درناوی او عزت نفس منځ ته راوړي.

دريمه موخه: په بشپړه توګه کيفي ماهيت لري، چې په ژوند کې د افرادو او ملتونو د ټاکنو او انتخابولو د لمنې پراخول، د افرادو د مدني حقوقو لوړول، د فکر آزادي، د قانون په وړاندې برابري، د تبعيضونو له منځه وړل او د هر ډول قيد و بندونو او مريتيوب نه خلاصون او داسې نور دي.

د پراختيا ابعاد (اړخونه)

پراختيا يو پيچلی، مرکب او څو اړخيزه بهير دی. دا بهير هغه وخت تحقق پيدا کوي او عملي کيږي چې په ټولنيز جوړښت، د خلکو د عامه ذهنيت او ملي نهادونو کې اړونده تحقيقات سرته ورسيږي او د هغوی له څنګه اقتصادي ودې ته چټکتيا ورکړل شي، نا برابري کمه شي او د مطلق فقر جرړې وايستل شي.

دا بهير نه يوازې د توليد زياتوالي او پراختيا ته پاملرنه کوي، بلکې د توليد ښه والی او کيفيت هم په نظر کې لري. پراختيا د يوې ټولنيزې پديدې په توګه داسې فکر کيده چې يو اقتصادي جريان دی او د اقتصادي مطالعاتو په ساحه کې ځای لري. خو د ټولنيزې سياسي پراختيا په باره کې ډېرو مطالعاتو وښودله چې اقتصادي وده يوازې د پراختيا يو اړخ دی او د دې پديدې نور اړخونه ټولنيز، سياسي، فرهنګي مخصوصاً د انساني ځواک عوامل تشکيلوي. پراختيا هغه وخت هر اړخيزه او دوامداره ده چې وکولی شي د ژوند ټولې برخې تر پوښښ لاندې راولي.

پراختيا د بدلون او تغيير بهير دی چې نه يوازې اقتصادي برخې، بلکې همدارنګه ټولنيز نظام، سياسي سازمان او فرهنګي ساحې له ځانه سره لري چې انساني کړو وړو ته په ټولنه کې وده ورکوي.

دوامداره او هر اړخيزه پراختيا اقتصادي، ټولنيزې، سياسي فرهنګي او ټکنالوژيکې خواوې لري چې په راتلونکو لوستونو کې د پراختيا په دې اړخونو پوره رڼا اچول شوې ده.

د لوست تکرار

- ....
- ....
- ....
- ....
- ....

پوښتنې

۱- د پراختيا موخې کومې دي؟ په لنډ ډول يې بيان کړئ.

۲- ايا پراختيا د اقتصادي ودې جريان دی او يا دا چې اقتصادي وده د پراختيا يوازې يو اړخ دی؟

۳- يوې ښې ټولنې ته د تېريدو شاخصونه او نښې کومې دي؟

٤- پراختيا تعريف کړئ.

٥- هغه هېوادونه چې د پراختيا په حالت کې دي کومې موخې بايد مخ ته بوځي چې پراختيا ته د رسيدلو هېوادونو سطحې ته ورسيږي؟

٦- سرې سرعايد او ملي ناخالص عايد څه شی دی؟

کورنۍ دنده

په هغه سيمه کې چې ژوند کوئ د ټولنيزې- اقتصادي- سياسي او فرهنګي پراختيا څو بېلګې وليکئ.

فرهنګي پراختیا

په تېر لوست کې مو ولوستل چې دوامداره با ثباته او هر اړخیزه پراختیا، ټولنیز، اقتصادي، سیاسي او فرهنګي اړخونه لري. په دې لوست کې له هغو اړخونو څخه یولولئ، چې فرهنګي پراختیا ده..

فکر وکړئ او ځواب ووایاست

لاندینۍ پوښتنې په ځیر سره ولولئ او خبرې پرې وکړئ.

۱- ستاسې په اند، د فرهنګي پراختیا معنا څه شی ده؟ او ولې ویل کېږي چې د حقیقي او دوامدارې پراختیا اساس او اصلي بنسټ فرهنګي پراختیا ده؟

۲- فرهنګي پراختیا د یوه هېواد په ملي پراختیا کې څه رول لوبولی شي؟

اوس ډېر په دې نظر دي چې د هر ډول پراختیا اساس فرهنګي پراختیا ده او له هغه ځایه چې د دولتونو اصلي موخه هر اړخیزې پراختیا ته رسیدل دي. د دې پراختیا بنسټ انسان (فرهنګي موجود) دی له دې کبله د دوامدارې او حقیقي پراختیا زیربنا به هم فرهنګي پراختیا وي. فرهنګ د جامعې بنسټ جوړوي او هره ټولنه خومره چې نوې هم وي د هغې دوام او پایښت په فرهنګي اصولو پورې تړاو لري چې د هغې ټولنې د افرادو هویت جوړوي. پردې بنسټ په هره ټولنه کې هویت ورکوونکی رکن د هغې فرهنګي مخینه او فرهنګي زیرمې، آثار او شتمنۍ دي. دې مطلب ته په پاملرنه او په دې ټکي باندې په ټینګار سره د یو هېواد مشران او مسؤولان باید

فرهنگ د اساسي ارکانو په جمله کې وشمېرى او هغه ته دې د موخو او اوږد مهاله او پراخو سياستونو په جوړولو او پلي کولو کې ځانګړى مقام ورکړي. د هرې ټولنې فرهنګ د ټکنالوژۍ د پرمختګ کچه، توليد، ښوونه، علم، خبر تيا (آګاهي)، د اجتماعي ودې د ځانګړې دورې ادبيات راښيي. پراختيا يوه حياتي او ډېره مهمه اړتيا ده په دې شرط چې د ښوونې او روزنې، ګډون (مشارکت) او د انسان د اساسي اړتياوو د پوره کولو او په ځانګړې توګه د فرهنګ ودې ته لاره هواره کړي. دلته دا پوښتنه پيداکېږي چې **څنګه کولی شو فرهنګي پراختيا پلې کړو؟**

فرهنګي پراختيا له هغو مفاهيمو څخه ده چې د پراختيا د ټولو برخو لکه: اقتصادي پراختيا، اجتماعي پراختيا، سياسي پراختيا په پر تله له زياتو ارزښتونو څخه برخمنه وي چې د ټولنې د افرادو له غير مادي اړتياوو سره زيات سروکار لري.

د هرې ټولنې وروستى موخه ودې او پراختيا ته رسيدل دي. که ملي پراختيا ته رسيدل په هېواد کې د پراختيا لوړ ارمان په توګه په نظر کې ونيسو، سياسي پراختيا، اجتماعي پراختيا، اقتصادي پراختيا او فرهنګي پراختيا د پراختيا بنسټيزې او اصلي ستنې بلل کيږي. په دې منځ کې د فرهنګي پراختيا رول حساس او څرګند بريښي. ځکه هېڅ ډول ټولنيز او سياسي تغيير او تحول له مناسبو فرهنګي شرايطو او بنسټونو پرته ممکن نه دى. پراختيا د ملي او سيمه ييزو فرهنګي محصولاتو او لاسته راوړنو ساتنې ته اړتيا لري. ځکه چې فرهنګي لاس ته راوړنې د خپلواکې پراختيا يو ډاډمن ضمانت کوونکى دى. فرهنګي هويت ځواکمنوي او د فرهنګي ميراث په بنسټ د خلکو د نوښت او خبرتيا ځواک لوړوي، له دې امله هغه ځانګړتياوې چې پورتنى تعريف يې فرهنګ، ټولنې او يو ټولنيز ګروپ ته ورکوي، نه شو کولاى چې فرهنګ د پراختيا يوه فرعي يا ښکلا ورکوونکې جنبه وبولو، ځکه هغه د ټولنې داخلي قدرت او ځواک ګڼل کيږي.

ستاسې په اند د ټولنې په وروسته پاتېوالي، پرمختګ او پراختيا کې وګړې څه رول لري؟

غير فعاله او وروسته پاتې ټولنه د وروسته پاتې، غير فعالو وګړو د شتون نښې نښانې دي او يوه

خوځنده، پرمختللې او فعاله ټولنه د هغې ټولنې د وګړو د خوځښت، هوښیارۍ او تکړه توب په اثبات رسوي. دا سمه ده چې وایي د یوې ټولنې زوال د هغې ټولنې د وګړو له زوال څخه پیدا کېږي. لکه څرنګه چې د ټولنې د حرکت او خوځښت سیاست هم د ټولنې د وګړو د هڅو، خوځښت بلل کېږي.

انسانان د تاریخ په لړۍ کې نن ورځ له هر وخت نه لوړه او پرمختللې ټکنالوژۍ ته لاسرسی لري. دا د پاملرنې وړ ده چې، د دې ټکنالوژۍ نه د ګټې اخیستلو په لړ کې د وګړنیز فرهنګ د ارزښتونو تبادله او درک په نظرکې ونیول شي. د دې ارزښتونو له پامه غورځول او نه درک کول د ټولنې بې هویتي څرګندوي او ټولنه د زوال خواته بیایي. له همدې کبله ده چې د ټولو هېوادونو فرهنګي، تاریخي او طبیعي میراثونه د نړۍ د وګړو د فرهنګي ارزښتونو د سرچینو او د معنوي لاسته راوړنو په توګه ګڼل کېږي او د هغو ساتنه د هر متمدن انسان دنده او مسلم حق دی. افغانستان د داسې یو هېواد په توګه چې پنځه زره کلنه فرهنګي روښانه او ځلانده مخینه لري، د فرهنګي پراختیا لپاره د لویو ظرفیتونو لرونکی دی. خو د درې لسیزو جګړو او اخ او ډب لازم فرصتونه د دې ملک له لاسه وایستل. د افغانستان اسلامي دولت، خلک، ځوانان او د دې خاورې هر وګړی دنده لري چې د خپل فرهنګ ملي اسلامي ارزښتونه وساتي او هغه لاشتمن کړي او خپل با ارزښته فرهنګ د پردیو له تېریو څخه وساتي دا هم باید هېر نه کړو چې د فرهنګي پراختیا په هکله د نړۍ د مختلفو هېوادونو د تجربو، مخصوصاً هغو تجربو پر وړاندې چې بریالۍ دي او په هغه کې درسونه او پندونه موجود دي، باید بې تفاوته پاتې نشو. دا ټکي باید هېر نه کړو چې د هیڅ ټولنې نسخه نه شو کولی بل هېواد ته وړاندې کړو. دا په دې معنا چې کېدای شي داسې تجربې چې د یوه هېواد په ګټه وي د بل هېواد لپاره به ښې پایلې ونه لري.

د لوست تکرار

- ....
- ....
- ....
- ....
- ....

پوښتنې

۱- فرهنګي پراختيا تعريف کړئ
۲- ولې پراختيا د فرهنګي محصولاتو دسيمه ييزو لاسته راوړنو ساتنې ته ضرورت لري؟
۳- ټولنيزې اړيکې په فرهنګي پراختيا کې څه رول لري؟
٤- آيا ديو هېواد فرهنګي پراختيا په اړه کولی شو، د مختلفو هېوادونو له تجربو څخه ګټه واخلو؟

کورنۍ دنده

د هېواد د فرهنګي پراختيا په اړه د ښوونځي د زده کوونکو د رول په باره کې ځو کرښې وليکئ او بيا يې د صنف پر وړاندې ولولئ.

اجتماعي- سیاسي پراختیا

خبرې پرې وکړئ

ټولنیزه پراختیا څه شی ده؟

څرنګه چې پوهیږئ پراختیا یوازې هغه وخت د دوام او پرمختګ وړ ده چې له دې برخې یا جریان نه ګټه اخیستونکي ورو ورو او په تدریج سره د دې جریان څښتنان شي. په دې معنا چې پلانونه او پروګرامونه نه شو کولای یوازې د اقتصاد سره په تړاو تر بحث لاندې ونیسو، بلکې باید یو هر اړخیز پلان په نظر کې ونیسو چې اجتماعي، روغتیایي او عمومي آسانتیاوې لکه: د فرهنګي میراثونو ساتنه، پراختیا د جوړښت په حالت کې، پلان جوړونه او ښاری بیا رغونه، د کلیو او باندو پراختیا، د اوبو او انرژۍ اداره کول، د چاپیریال ساتنه او حتی د سیاست جوړولو او قانون جوړولو پراختیا، د هغه له جملې څخه دي چې باید په پام کې ونیول شي. هغه شرایط او ټولنیز لاملونه چې د ودې او پراختیا په جریان کې د پاملرنې وړ دي دا دي:

۱- د مطلقې نیستۍ د له منځه وړلو په مقصد چې په خواشینئ سره د نفوسو ډېره برخه ورسره لاس او ګریوان ده.

۲- د اساسي اړتیاو لکه خواړه، استوګنځی، د سون مواد، کالي او ځینې ټولنیزې اړتیاوې لکه: د انساني حقونو، زده کړې او دندې (اشتغال) لپاره د لارې هوارول او په ټولنیز ژوند کې د سیاسي او ټولنیزو موقفونو او نقشونو لاس ته راوړل، د ټولنیزې هوساینې او عدالت راوستل د دې ستراتیژۍ په مرکز کې ځای لري. په دې معنا چې مادي سرچینې باید د ټولنې د ټولو افرادو په منځ کې په مساوي توګه وویشل شي.

دا ستراتیژي په کلیو کې د لاندینیو چارو د سرته رسولو سپارښتنه کوي:

۱- بې ځمکې او نیستمنو بزګرانو ته د ځمکې ورکول.

۲- په کمه بیه او یا په وړیا توګه د کرنیزو اعتبارونو او امتیازونو ورکول.

۳- د ځمکو د اصلاحاتو سرته رسونه.

فکر وکړئ او ځواب ورکړئ

۴- ستاسې په آند کوم لاملونه له کلیو څخه ښارته د خلکو د مهاجرت سبب کېږي؟

۵- مهاجرتونه په ښار کې کومې ستونزې جوړولای شي؟

لاندیني لاملونه ښایي ښار ته د خلکو د مهاجرت سبب شي:

- بیکاري.
- ناسم پراختیایي سیاست او د پلان جوړونې کمزوري ښایي په یو هېواد کې ښار ته د خلکو د مهاجرت سبب شي.
- د درملنې، زده کړې او د لوړ مقام نه درلودل.
- د کرنیزو ځمکو لږوالی، د ټولنیز امنیت نشتوالی، قومي او قبیلوي اختلافات.
- د دولت د پلان جوړونې نشتوالی.
- په کلیوالي سیمو کې د پانګوالی نشتوالي، د ناعادلانه وېش سیاست، د فرصتونو او امکاناتو نه درلودل هغه عوامل دي چې له کلیو څخه ښار ته د خلکو د مهاجرت سبب کېږي.

د ښار خوا ته د کلیو د خلکو مهاجرت پر فرهنګي، اقتصادي او اجتماعي نامطلوبو اغېزو سربیره په مهاجرینو رواني او روحي فشارونه هم راولي. له هېواد نه جلا والی او نوي چاپېریال ته له ورتګ سره، مهاجرین له یو ډول پردیتوب او جلاوالي سره مخامخېږي چې دا عامل کېدای شي د ټولنیزو انحرافاتو او ناخوالو سبب شي. په ځانګړې توګه د وزګارتیا او نیستۍ موجودیت دی کار ته لمن وهي.

دلته پوښتنه پیدا کېږي چې څنګه کېدای شي د دې مهاجرتونو مخنیوی وشي؟ له هغه ځایه چې د انسان ټول فعالیتونه د هغه داړ تیاوو د پوره کولو لپاره سر ته رسیږي، نو د مهاجرینو مهاجرت ښارونو ته هم یو ښه او با کیفیته ژوند ته د رسیدو په هیله سرته رسیږي. دا ډېره ضروري ده چې دولتونه او حکومتونه دې د کلیوالو سیمو لپاره په خپلو سیاستونو او پلان جوړولو کې له اقلیمي، ټولنیزو، فرهنګي او سیاسي عناصرو سره پېژندګلوي پیدا کړي. داسې خبرنه او پېژندنه به د خورا ښې پلان جوړونې چې د سیمې له اړتیاو سره تړاو ولري لامل شي او د لاس ته راوړل شویو پانګو د ضایع کېدو مخنیوی به وکړي.

همدارنګه که تعلیم، کار، درملنه په کلیو کې تأمین شي او د کلیو د خلکو د ژوند د کیفي کچې لوړوالی د ښار د اوسیدونکو په څېر په نظر کې ونیول شي، په هغه صورت کې مهاجرت له منځه ځي. له بلې خوا که چېرته د مالدارۍ او کرنیزو تولیداتو ساتنه وشي او محلي صنایعو ته د دولت په مرسته مناسب بازارونه پیدا شی نو کیدای شي په کلیوالو اغېز وکړي او په کلیو کې ژوند تېرولو ته زړونه ښه کړي.

سیاسي پراختیا

سیاسي پراختیا له هغو مفاهیمو څخه ده چې له دویمې عمومي جګړې وروسته د پراختیا په ادبیاتو کې مطرح شوه. د دې اصطلاح په باره کې مختلف نظرونه موجود دي. د ځینو افرادو له نظره سیاسي پراختیا له داسې سیاسي شرایطو نه عبارت ده چې د اقتصادي- صنعتي پراختیا لپاره لازمي او اساسي شمېرل کیږي. له دې کبله که چېرته سیاسي او حکومتي شرایط چې د اقتصادي فعالیتونو د عملي کولو لپاره لازم دي منځ ته راشي او سیاسي نظام د ټولنې ودې او پرمختګ ته سرعت ورکړي، د سیاسي پراختیا د تحقق په لاره کې به مخ پر وړاندې لاړ شي چې دا حالت د بنسټ د ودې مثبته جنبه ښيي. خو که سیاسي نظام ونه شي کولی دا موخه لاس ته راوړي په یوه ژوره کنده کې به ولوېږي.

د سیاسي پراختیا مثبت اړخونه (شاخصونه) په لاندې ډول دي

١- دولتي حاکمیت یا د هېواد یو موټی توب.

٢- د ملت تشکل یا ملي یو موټی توب.

٣- د رایې د حق زیاتوالی او آزاد انتخابات، چې په هغه کې ډېر شمېر رای ورکوونکي ګډون وکړی.

٤- سیاسي کیدل یا په سیاسي جریانونو کې د خلکو فعال ګډون.

٥- د خلکوګډون په تصمیم نیولو کې.

٦- د خپلواکو ګروپو نو زیاتیدل.

٧- د مطبوعاتو آزادي او د ډله ییزو رسنیو وده.

٨- د زده کړې د امکاناتو پراخول.

٩- د قانون جوړوونکو د نقش اغېزناکتیا او د ملت د نمایندهګانو رغوونکي خدمتونه.

١٠- د خلکو د شکایتونو د پلټنې او حل لپاره د ځواکمنو سازمانونو رول.

په پرا ختیا کې د ښځو رول

د یوه ملت د پراختیا او ملي پرمختګ پروسه د ښځو له حضور او فعال ګډون پرته له مشکل سره مخامخیږي. څرنګه چې ویل کیږي ښځې د بشري ټولنې نیمه برخه ده او د دې وس لري چې د پراختیا په رامنځ ته کیدو کې ښه رول ولوبوي. په دې شرط چې هغوی د اسلامي عقایدو، قواعدو او ارزښتونو په چوکاټ کې د تاریخ د یو خوځنده ځواک په توګه د سیاسي، ټولنیز، اقتصادي او فرهنګي ژوند صحنې ته ورداخلې شي. ښځې د کورنۍ، ټولنې او نړۍ د پرمختګ کیلي ده. د هغوی پرمختګ د عمومي انکشاف ضمانت دی. څرنګه چې لیدل کیږي د افغانستان زیاتره ښځې نالوستې دي او له انکشافي جریانونو څخه لیرې دي. څرګنده ده چې د دې نالوستو ډېرکیو ځنډن او ورو حرکت د ملي کاروان سرعت د پراختیا او ملي پرمختیا په لوري کموي. له دې کبله له هر څه د مخه باید د ښځو پرمختیا ته ډېره پاملرنه وشي چې د نسلونو بنسټ ایښودونکي او د پرمختګ بنسټ جوړوونکي دي.

د لوست تکرار

- ....
- ....
- ....
- ....

پوښتنې

۱- هغه ټولنیز شرایط او عوامل چې د ودې او پراختیا په بهیر کې ورته پاملرنه وشي کوم دي؟

۲- د دې لپاره چې مادي سرچینې په کلیوالو سیمو کې عادلانه وویشل شي باید کوم کارونه سرته ورسیږي؟

۳- هغه عوامل چې ښار ته د کلیوالو د مهاجرت لامل کیږي کوم دي؟

٤- د پراختیا د مثبتو نښو او شاخصونو نومونه واخلئ؟

٥- د یو هېواد په ملي پرمختګ او پراختیا کې د ښځو رول څه شی دی؟

کورنۍ دنده

د سیاسي پراختیا هغه خصوصیات او شاخصونه مو چې په لوست کې ولوستل ولیکئ او هغه شاخصونه چې زموږ په هېواد کې عملي شوي دي د (هو) او هغه چې نه دي عملي شوي د (نه) په کلمو نښه کړئ، او د ځواب دلیل مو ووایاست.

اقتصادي پراختیا

خبرې پرې وکړئ

په تېر درس کې مو ولوستل چې پراختیا هغه وخت هر اړخیزه او دوامداره وي چې ټولنیزه، اقتصادي، سیاسي، فرهنګي او د ټکنالوژۍ پراخې جنبې او برخې ولري. ښایي د تېرو درسونو له مطالبو او محتوا نه مو د ټولنیزې، فرهنګي او سیاسي پراختیا په اړه کې څه نا څه زده کړې وي. په دې درس کې به تاسې د پراختیا اقتصادي برخه ولولئ.

لاندینیو سوالونو ته په ځیر سره ځواب ورکړئ.

۱- که چېرته یو کورنۍ د هغه عاید په پرتله چې لاس ته یې راوړي زیات لګښت وکړي څه پایله به ولري؟

۲- د وزګارتیا علت ستاسې په سیمه کې څه شی دی؟

له ډېرو پخوانیو کلونو راپدې خوا د بشر د پوهې د کچې د لوړوالي په پایله کې، د انسان د ژوند کیفیت او وضیعت په دوامداره توګه د ښه والي او لوړېدو په حالت کې دی. په اروپا کې تر فرهنګي- اجتماعي انقلاب(رنسانس) وروسته او بیا د صنعتي انقلاب په پایله کې د غربي هېوادونو چټک پرمختګونه پیل شول. یوازې هغه شرقي هېواد چې د نولسمې پېړۍ په آخر او د شلمې پېړۍ په پیل کې د ودې په بهیر کې ور داخل شو جاپان و. وروسته د رنساس له دورې څخه چې په اروپا کې یو فکري انقلاب منځ ته راغی، د پرمختګ او رغونې شرایط دغو هېوادونو ته برابر شول. اما په خواشینۍ سره په همدې دوران کې، شرقي هېوادونه د مخ په ودې په لاره ورګډ نه شول. او ځینو لانزولي لاره ووهله. که څه، هم په دې هېوادونو کې ځینې

وختونه مؤقتي حرکت را پیدا شو، خو په دې علت چې د ټولنې له کلیت او عمومي فرهنګ سره یې کافي تناسب نه درلود د حمایت وړ ونه ګرځید، ځکه په چټکۍ سره له منځه لاړ.

پخوا د هېوادونو د پراختیا موندنې معیار سرانه عاید و. له سرانه عاید څخه مقصد د هر هېواد د داخلي ناخالصه عاید وېش دی، خو په دې شاخص انتقادونه وشول چې د هېوادونو د پراختیا موندنې معیار اقتصادي وده یا د سرانه عاید لوړوالی نه دی. ځکه که لوړ سرانه عاید د پراختیا موندنې معیار وبولو نو باید د کویټ، عربي متحده اماراتو او قطر هېوادونو د لوړ سرانه عاید په درلود لو سره باید د آلمان، فرانسې او انګلستان په پرتله پراختیا موندلې وای.

د اقتصادي پراختیا ماهیت څه شی دی؟

اقتصادي پراختیا د تولیدي ظرفیتونو د زیاتوالي او د فزیکي، انساني او اجتماعي ظرفیتونو سره په خوا کې ودې ته وایي. په اقتصادي پراختیا کې د ټولنې اقتصادي، اجتماعي بنسټونه تغییر کوي چې د دې تغییر او تحول پایله په لومړۍ درجه:

- د اقتصادي نابرابریو راټیټول.
- د ټولنې د تولید وېش او لګښت په برخه کې د تغییر راوستل.
- د تولید د کمې ودې په څنګ کې د ټولنیزو بنسټونو پرمختګ.
- بنایي نظریات بدلون ومومي.
- په دوامداره توګه له موجوده سرچېنو څخه د ګټې اخیستلو ځواک ورځ په ورځ زیاتیږي او هره ورځ یو نوښت څرګندیږي.

باید د دوه مفهومونو **اقتصادي ودې او اقتصادی پراختیا** تر منځ توپیر وشي: اقتصادي وده یوازې خیزه ده چې مقصد له هغه نه په ټولنه کې د شتمنۍ او تولید زیاتوالی دی او معمولاً د سرانه عاید له مخې اندازه کیږي، په دې بنسټ وده یو کمي مفهوم دی. که په یوه ټولنه کې د تولید کچه په یو څرګند پړاو کې نسبت پخواني پړاو ته زیاته شي، وایو چې دې ټولنې وده کړې ده.

دا زیاتوالی کیدای شي د زراعتي محصولاتو د سطحې، د نویو کارخانو تآسیس، د موجوده او فعلي تولیدي مرکزونو پراختیا او داسې نورو پایله وي. اقتصادي پراختیا د تولید د ډېرښت تر څنګه په بله پدیده هم دلالت کوي او هغه کیفي مفهوم دی. که چېرته ټولنه خپله تولیدی وړتیا د

ښو طریقو او مناسبې ټکنالوژۍ څخه په ګټې اخیستلو سره زیاته کړي او له خپلو سرچینو څخه په ښه توګه استفاده وکړي، نو وایو چې د پراختیا په لاره کې یې قدم ایښی دی. څرنګه چې لیدل کیږي وده د پراختیا یوه برخه ده. په حقیقت کې له امکاناتو او سرچینو څخه بهتره ګټه اخیستل د تولید د زیاتیدو سبب ګرځي خو د تولید هر زیاتوالي ته پراختیا نه شو ویلای. د مثال په توګه د تولید زیاتوالی چې د زراعتي محصولاتو په پایله کې رامنځ ته کیږي وده ده. د تولید زیاتوالی چې د طریقو د ښه والی، د اصلاح شویو تخمونو د استعمال، د نباتي او زراعتي آفاتو ضد درملونو څخه د استفادې او د پرمختللې ټکنالوژۍ په پایله کې منځ ته راځي اقتصادي پراختیا ده. یو بل ټکی چې باید هغه ته پاملرنه وشي دا دی چې له ودې څخه لاس ته راغلې پایلې لنډ مهاله وي، خو له پراختیا څخه لاس ته راغلې پایلې کېدای شي اوږد مهاله وي او په اوږده موده کې لاس ته راځي. له همدې کبله ویل کیږي چې پراختیا یو اوږد مهاله بهیر دی.

اقتصادي پراختیا دوه اصلي موخې لري

اول- د شتنمی ډېرښت، د ټولنې د خلکو هوساینه، د نیستی د جرړو ایستل.

دویم- د کار یا بوختیا ایجادول چې دا دواړه موخې د عدالت رامنځ ته کوي. اقتصادي پراختیا ته پاملرنه په پرمختیایي او وروسته پاتې هېوادو کې توپیر لري. په پرمختللو هېوادونو کې له پراختیانه اصلي هدف د خلکو د هوساینې او د ژوند د امکاناتو زیاتوالی دی. په داسې حال کې چې په وروسته پاتې هېوادونو کې زیاتره د نیستی د جرړو ایستل د ټولنیز عدالت زیاتوالی د پراختیا اصلي هدف جوړوي. هغه پوښتنې چې د یوه هېواد د اقتصادي پراختیا په اړه زموږ په وړاندې دریږي هغه د نیستۍ، نابرابرۍ او بې روزګارۍ اندازه ده چې معلومه شي په کومه کچه کې ده؟ که چېرته دا مسألې له ډېرې جګې کچې څخه ډېرې ټیټې کچې ته راښکته شي نو ویلای شو چې نوموړي هېواد د پراختیا لاره وهلې ده. هرکله که د دې اساسي ستونزو دوه مسألې او یا درې واړه (نیستي، نابرابرۍ او بې روزګارۍ) زیاتې شي او شدت پیدا کړي نه‌شو کولای چې د دې کار پایلې ته پراختیا ووایو که څه هم سرانه عاید دوه برابره شوی هم وي. څرنګه چې وویل شول هغه هېوادو څخه چې د پراختیا په حال کې دي د اقتصادي پروګرام یو له اصلي موخو څخه

يي د نيستى له منځه وړل او د ټولنې عامو خلكو ته ټولنيزې هوساينې برابرول دي. د ټولنيزې هوساينې معنا، د ټولنې د وګړو په جسم او روح كې د سلامتى راوستل، د پوهې رواجول او د ټولنيزې قانون ماتونې مخنيوى دى. په دې ډول ټولنيزه هوساينه هغه وخت رامنځ ته كېداى شي چې نيستي له منځه لاړه شي او نابرابري كمه شي. كله چې مو غوښتي وي د يوې ټولنې د ټولنيزې هوساينې كچه معلومه كړو نو لازمه ده چې د ټولنې د نيستى له وضعيت او د عايد له وېش نه ځان خبر كړو. څكه كه په ټولنه كې نيستي كمه او د عايداتو وېش مناسب وي، د هغې ټولنې هو ساينه به ډېره وي.

د لوست تكرار

- ....
- ....
- ....
- ....
- ....

پوښتنې

١- پخوا د هېوادونو پراختيا د كومو معيارونو له مخې معلوميدله؟
٢- اقتصادي پراختيا تعريف كړئ، او وواياست چې پراختيا په ټولنه كې د كومو بدلونونو لامل كيږي؟
٣- د اقتصادي پراختيا موخې كومې دي؟
٤- اقتصادي پراختيا او اقتصادي وده څه توپير لري؟
٥- له كومو طريقو او لارو څخه استفاده وشي چې هېواد د پراختيا په لور قدم كيږدي؟
٦- د ټولنې په اقتصادي جوړښت كې له بدلون سره د ټولنې په ټولنيز جوړښت كې كوم بدلونونه راځي؟

كو رنۍ دنده

تاسې هر يو په خپله سيمه كې هغه كارونه وګورئ چې د پراختيا څرګندوونكي دي او هغه كارونه چې د ودې څرګندوونكي دي په يو لېست كې وليكئ. او وروسته بيا خپل لېست د خپلو ټولګيوالو له لېست سره پرتله كړئ.

د پراختیا او وروسته پاتېوالي عوامل

پرتله یې کړئ

کیدای شي ستاسې په سیمه کې داسې کورنۍ موجودې وي چې هغوی مادي ستونزې ونه لري او هڅه کوي چې خپل او د کورنۍ ژوند نور هم ښه کړي. د هغه ترڅنګه داسې کورنۍ هم شته چې ژوند یې له نیستي او محرومیت سره تړلی دی. آیا پوهیږئ د دې دوه کورنیو تر منځه د توپیر علت څه شی دی؟

هوکې! په دې نړۍ کې دوه ګروپه خلک ژوند کوي. لومړی ګروپ کوچنی ګروپ دی چې په هوسا خیال او له مادي ستونزو څخه لیرې د خپل او د خپلو اولادونو د ښه ژوند سمبالولو په هڅه کې دي. دویم ګروپ هغه انسانان دي چې خپل ژوند له نیستي او محرومیت سره جوخت پرمخ بیايي. دا خلک چې د ټولې نړۍ مخ په زیاتیدونکی نفوس تشکیلوي باید د ژوند کولو لپاره له ستونزو او کړاوونو سره لاس او ګریوان وي. د هېوادونو په کچه، لومړۍ ډله د هغو ټولنو جوړونکې ده چې په اصطلاح کې هغو ته **پرمختللي** هېوادونه وايي او دویم ګروپ وروسته پاتې هېوادونه تشکیلوي. څرنګه چې وویل شول د اقتصادي پراختیا بحث له اوولسمې او اتلسمې پېړۍ را پدېخوا په اروپايي هېوادو کې مطرح شو. په دې هېوادو کې د صنعت او ټکنالوژۍ د پرمختګ او د هغوی له خوا د ضعیفو هېوادونو د بازارونو د ولکه کولو سره یو ځای د دې سبب شو چې په یوه لنډه موده کې د پرمختللو او وروسته پاتې قطبونو ترمنځ خلا ژوره شي او دوه ډوله هېوادونه په نړۍ کې څرګند شي: پرمختللي او وروسته پاتې هېوادونه.

پراختیا موندلي هېوادونه کوم دي؟

د تعریف له مخې (پراختیا موندلي) هېوادونه هغه هېوادونه دي چې په بشپړه توګه صنعتي شوي وي او د یو پیچلي اقتصادي سیستم لرونکي وي. صنعتي شوي هېوادونه هغه هېوادونه دي چې له ۲۵٪ څخه زیات ناخالص داخلي تولیدات یې صنعتي فعالیتونه تشکیل کړي. په حقیقت کې د اقتصاد محور یې صنعتي تولید (صادرات) وي، خو هغه څه چې د ډېر اهمیت وړ دي د سرانه عاید لوړ والی دی (په کال کې تر ۱۰۰۰۰ډالرو زیات).

وروسته پاتې هېوادونه کوم دي؟

له دویمې نړیوالې جګړې وروسته او د عمومي نظم له راتلو سره په نړۍ کې (د ډېرو تراستعمار لاندې هېوادونو د خپلواک کېدو تر څنګه) د پراختیا موندلو او وروسته پاتې هېوادونو تر منځ دا خلا په ښه توګه څرګنده شوه او د نړۍ مختلف هېوادونه یې له دې اساسي پوښتنو سره مخامخ کړي دي چې ولې په نړۍ کې ځینې خلک په لوړه او مطلقې نیستۍ کې ورځې تېروي او ځینې خلک په کامله هوساینه کې، له همدې وروسته په نړۍ کې پراختیا شکل ونیو. نن ورځ د دریمې نړۍ د هېوادونو لپاره د **وروسته پاتې** د تعبیر پر ځای **د پراختیا په حال کې** اصطلاح نه کار اخیستل کیږي.

فکر وکړئ او ځواب وواياست

ستاسې په اند ولې ځینې هېوادونه شتمن او ځینې نور وروسته پاتې دي؟

ښایي د یوه هېواد لرغونتوب او عمر د هغه د نیستمنۍ او شتمنۍ علت وي. خو که چېرته لرغونتوب د دې خبرې دلیل وي نو ولې له مصر هېواد د درې زره کلونو تاریخي لرغونتوب سره سره یو نیستمن او وروسته پاتې او د کاناډا او امریکا هېوادونه چې له ۱۵۰کالو څخه زیات عمر نه لري، اوس د پرمختللو او پراختیا موندلو هېوادونو له جملې څخه شمېرل کیږي.

د طبیعي صنایعو او د استحصال وړ معدنونو اندازه هم نه شي کولی د یوه هېواد د نیستمنۍ او شتمنۍ دلیل شي، ځکه جاپان داسې یو هېواد دی چې له ۸۰ فیصده زیات غرونه دي او مناسبه خاوره نه لري، خو بیا هم د خپل اړتیاوړ وریجې له محدودې زراعتي ځمکې څخه

پوره کوي او خام ارزان بیه مواد د نړۍ له نېستمنو هېوادونو نه را واردوي او د صنعتي محصولاتو اوګران قیمته موادو په توګه یې صادروي چې وروسته له امریکا نه دویم لوی صنعتي قدرت بلل کیږي. د فکر او هوښ د کچې نه انډول هم نه شي کولی چې د هېوادونو په پرمختګ او وروسته پاتېوالي کې رغنده رول ولوبوي، ځکه چې د نیستمنو او شتمنو هېوادو دیپلوماتیکو کړو وړو په څېړلو سره دا جوته شوې ده چې کوم د پاملرنې وړ توپیر په هوښیارۍ او فکر کې نه لیدل کیږي، **نو توپیر په څه کې دی**؟ یو لړ لاملونه شته چې د پراختیا نه موندنې علایم او آثار ګڼل کیږي لکه: د سرمایې کموالی، د متخصصو او ماهرو بشري ځواکونو کموالی.

سربیره پردې په عمومي او کیفي توګه کولی شو د پراختیا نه موندونکو یا وروسته پاتې هېوادونو ګډ خصوصیات داسې ډلبندي کړو:

۱- د خلکو د ژوند د سطحې او کیفیت ټیټوالی.

۲- وزګارتیا او کم کار او د مزد د اندازې ټیټوالی.

۳- کرنیزو تولیداتو سره تړاو یا د لومړنیو موادو صادرات (تولیدي سرچینې).

٤- اقتصادي تړښت او په نړیوالو اړیکو کې زیانمن کیدل.

٥- نا مناسب سیاسي حکومتي جوړښت.

ټولنیز مشخصات

الف: ټولنیزه نابرابري.

ب: د منځنۍ طبقې کمزورتیا.

داسې هېوادونه هم شته چې د پرمختیا او ودې په لور نوي قدمونه ږدي چې د مخ په پراختیا هېوادونو په نامه یادیږي چې د پراختیا د بهیر له ډېرو خصوصیاتو نه یې څو خصوصیتونو ته اشاره کوو:

۱- له کرنیز تولید نه صنعتي تولید ته بدلون.

۲- د انساني او فزیکي پانګې تراکم (اضافه کیدل).

۳- له غذايي او اساسي اړتیاو نه تر توکو او مطلوبو صنعتي خدماتو پورې د مصرف کوونکو د غوښتنو بدلون.

٤- له وړوکو ښارونو او کلیو څخه د مهاجرت په پایله کې د ښاري صنعت او بنیادونو وده.

٥- د کورنیو کوچني کیدل، د کوچنیو په اړوند د کمیت پرځای کیفیت ته پاملرنه یعنې لږ کوچنیان ښه پالنه او روزنه.

ځینې اقتصادپوهان د طبیعي سرچینو کموالی، د سرمایې نه تشکیلیدل او په کافي اندازه د پانګې نشتوالی او داسې نور د هېوادونو د وروسته پاتېوالي علت بولي چې د طبیعي منابعو زیاتوالی او د سرمایې سرچینو ته لاسرسی په اقتصادي پراختیا اغېز اچوي، خو د پاملرنې وړتکی دا دی چې: افریقایي، جنوبي امریکا، لاتینې امریکا او آسیایي هېوادونه د طبیعي منابعو او معدني زیرمو له اړخه شتمن دي. د مثال په توګه: د منځنې ختیځ د نفتو او ګازو سترې زېرمې یا په لاتینه امریکا او جنوبي امریکا کې د مسو او سربو سرچینې او په افریقا کې د پاملرنې وړ د طلا او نقرې د زیرمو نومونه اخستلای شو چې سره له دې هم پرمختللي هېوادونه نه بلل کیږي. له پورتنیو توضیحاتو نه داسې پایله اخلو چې د نړۍ وېشل په پراختیا موندونکو او پراختیا نه موندونکو هېوادو د طبیعي سرچینو نابرابره وېشنه او د نفوس ډېروالی نه دی. ځینې پوهانو یو لړ محدودوونکي عوامل لکه: **د نفوسو نا منظمه وده د ما هر انساني ځواک کموالی، د سرمایې او مالي امکاناتو کمښت د پراختیا په حال کې هېوادو د وروسته پاتې کیدو عوامل ګڼي**.

نن دا ثابته شوې ده په کومه اندازه چې طبیعي منابع په پراختیا کې اهمیت لري، هومره ټکنالوژي هم د اهمیت وړ ده. پرمختللې ټکنالوژۍ کولی شي خپله په یوازې ډول په نسبي توګه د هېوادونو لپاره ګټوره تمامه شي. د بیلګې په توګه جاپان، کوریا سنګاپور چې کافي طبیعي منابع نه لري، خو د صنعت له پلوه په ډېرو مهمو لاس ته راوړنو بریالي شوي دي. په داسې حال کې چې د ارجنټاین په څیر هېواد او ځینې نور هېوادونه د ډېرو شتمنو زېرمو او طبیعي منابعو له درلودلو سره سره د پراختیا په حال کې هېوادونه دي.

افغانستان له پخوا نه تراوسه له انحطاط او ورسته پاتېوالي ځخه ځوريږي او هميشه د دې مسآلې نه د خلاصون د علتونو په لټه کې دی. سياسي استبداد د اداري او مديريت کمزوري بې ځايه غوښتنې، مخالفتونه، د سواد د کچې ټيټوالی په لويو قدرتونو پورې تړښت د قومونو ډېروالی، ټولنيزه ګډوډي، د استعمارګرانو لاسوهنه او همدارنګه د ګاونډيانو متضادې ګټې د افغانستان د ورسته پاتېوالي مهم عوامل تشکيلوي. په فرهنګي، سياسي او اقتصادي ساحو کې د ورسته پاتېوالي ډېر مهم کورني عوامل دا دي: له استبداد، داخلي جګړې، نالوستيتوب او د مالي او پانګې امکاناتو کمښت او نور. بهرني عوامل چې يو ډول نه يو ډول يې د افغانستان په ورسته پاتېوالي کې اغېزناک نقش درلود، هغه استعمارګر هېوادونه وو چې د خپلو اقتصادي او سياسي ګټو لپاره يې په دوامداره توګه د افغانستان د سياسي تاريخ په اوږدو کې د جنګ اوږديدل، نا امني، کشمکش او په افغانستان کې د يو ضعيف او پيپلي دولت د مستقرکولو سياست تعقيب کړی. بالاخره د سيمې مهم هېوادونه او ګاونډيان او د هغو متضادې ګټې د داخلي جنګونو، ناامنيو او په عمومي توګه د افغانستان د انحطاط او ورسته پاتېوالی سبب شول. بايد ووايو چې زموږ په ټولنه کې د ورسته پاتېوالي او نيستۍ يو عامل له فرهنګي نعمتونو ځخه د محرومو قشرونو بې برخې کيدل دي ځکه چې:

- له فرهنګي نعمتونو ځخه د محرومو اقشارو برخمن کيدل د جامعې د ودې سبب کېږي.
- په پايله کې د ټولنې فرهنګ شتمن کيږي.
- فرهنګي شتمني د هوښيارۍ او نوښت ساه د ټولنې په وجود کې نغاړي.
- کله چې ټولنه نوښتګره وي تفکر په ټولنه کې ژوندی کيږي.
- په يوه ټولنه کې د تفکر په ژوندي کيدو سره ټولنه هېڅ وخت د نيستۍ خوا ته قدم نه ږدي.
- او په دې ډول ټولنه د ټولو اقتصادي، سياسي، اجتماعي او فرهنګي ستونزو د حل په اړه د درست او سم تشخيص خاونده کيږي.

د لوست تکرار

- ....
- ....
- ....
- ....
- ....

پوښتنې

۱- پراختیا ته د رسیدونکې هېواد او د وروسته پاتې هېواد تر منځ توپیر څه شی دی؟

۲- د وروسته پاتې هېوادونو ګډې ځانګړتیاوې توضیح کړئ.

۳- د پرمختیایي هېوادونو ګډې ځانګړتیاوې بیان کړئ.

۴- کوم عوامل د یوه هېواد په پرمختیا او یا وروسته پاتېوالي کې رول لري؟

۵- زموږ د هېواد د وروسته پاتیوالي بهرنی عامل څه شی دی؟

کورنۍ دنده

په هغه سیمه کې چې تاسې ژوند کوئ نیستي شته او که نه؟ او که وي د دې نیستۍ په اړه څېړنه وکړئ او دا څېړنه مو له نورو ټولګیوالو سره مقایسه کړئ.

پراختیا او د ژوند چاپېریال

خبرې پرې وکړئ

انځور ته وګورئ او د هغه په هکله په ټولګي کې خبرې وکړئ.

۱- آیا کوم وخت د هغو خځلو له څنګه تېر شوي یاست چې د سرک په خواکې اچول شوې وي هغه وخت تاسې ته څه احساس پیدا شو؟

۲- که چېرته بازار ته دکوم شي د پلورلو لپاره تللي یاست نو هرومرو به تاسې هلته ډېر موټران، د خلکو ګڼه ګوڼه، دوکانونه او کراچۍ لیدلي وي، آیا کوم شیان تاسې هلته ولیدل چې د ژوند د چاپېریال د ککړتیا لامل شوي وي؟

په تېر درس کې مو ولوستل چې پراختیا د نیستۍ، نا انډولۍ له منځه وړلو او د صنعتي کېدو، د عدالت پر بنسټ په ټولنیزو اړیکو او سیاسي چارو کې د خلکو دګډون د زیاتوالي په معنا ده.

په دې درس کې د ژوند چاپېریال مفهوم او د ژوند د چاپېریال او پراختیا متقابل اغېز لولئ.

د ژوند چاپېریال څه شی دی؟

ټول چاپېریال چې په هغه کې ژوند دوام لري، د ژوند چاپېریال نومېږي. د بېلګې په توګه د اوبو ډنډ، یو سِنار، اوقیانوس، بیدیاوې دا ټول د ژوند د چاپېریال له ډولونو څخه دي. د ژوند په چاپېریال کې ژوندي موجودات د بې ساه شیانو لکه: خاوره، اوبه، ګازونه او نورو موجوداتو سره یوځای شتون لري. ژوندي موجودات پخپلو کې او همدارنګه د بې ساه موجوداتو سره متقابلې اړیکې ساتي. دا اړیکې د ژوند د چاپېریال د دوام او بقا لپاره اړینې دي. د ژوند چاپېریال په دې ډول هم تعریف شوی دی: چاپېریال هغه فضا ده، چې ټول فزیکي، بیولوژیکي، ټولنیز، سیاسي او نور هغه شرایط پکې شاملېږي چې ټول ژوندي موجودات پکې ژوند کوي، د هغو د روابطو مجموعه جوړوي. په یو بل تعریف کې راغلي دي: د ژوند چاپېریال د خارجي اوضاعواو احوالو مجموعې

ته وايي چې د ژونديو موجوداتو په وده، پراختيا او بقا باندې اغېز لري. د ژوند چاپېريال د مفهوم د ښه درک لپاره اړينه ده چې له طبيعي سرچېنو او د هغو د استفادې له طريقو سره آشنا شو.

طبيعي سرچېنې څه شی دي؟

په عمومي توګه هغه شيان دي چې خدای جَلَّ جَلاَلُه په طبيعت کې پيدا کړي دی او ژوندي موجودات ترې ګټه اخلي. موږ د غره له تيږو څخه په کار اخيستلو خپل ځان ته کور جوړو، له معدنونو څخه د هر ډول فلزاتو په را ايستلو سره د اړتيا وړ لوښي او وسايل جوړوو، له وښو او ځناورو څخه د اړتيا وړ پوښاک او خواړه برابروو.

طبيعي سر چېنې په درې ډوله دي

۱- **نه رغيدونکې سرچېنې**: دا ډول سرچينې د ګټې اخيستلو په بهير کې کمېږي او بالاخره ختميږي لکه: د ډېرو سکاره، مالګه، تيل، ګاز او نور معدنونه.

۲- **بيا رغيدونکي سر چېنې**: د طبيعي منابعو يو بل ډول دي چې د معقولې او مناسبې ګټې اخيستنې په پايله کې نه ختميږي او د بيارغونې وړ دي. لکه: کبان، ځنګل، واښه او داسې نور.

۳- **نه تماميدونکي سرچېنې**: چې د هغو اندازه په طبيعت کې ډېره زياته ده، لکه: اوبه، هوا او انرژي.

د انسانانو د اړتياو وده او زياتوالی په بشري نړۍ کې د ډول او کيفيت له نظره د طبيعي سرچېنو له ظرفيت سره مشابه نه ده.

يو له هغو موضوعاتو چې له طبيعي منابعو څخه د استفادې د ښه مديريت په کولو کې بايد په نظر کې ونيول شي هغه ته د زغم وړطاقت وايي.

د زغم وړطاقت څه شی ته وايي؟

د نفوس حد اکثره شمېره چې يو چاپېريال وکړای شي په دوامدار ډول هغوی تامين کړي د زغم وړ طاقت بلل کېږي او که چېرته د ژوند له چاپېريال نه د غير معقولې ګټې او د نفوس د زياتوالي په نتيجه کې له زغم وړ طاقت څخه څه ورزيات شي ښکاره ده چې طبيعي منابع هغوی ته کفايت نه کوي او په چټکۍ سره ختميږي او زيان ويني ترديې چې کيدای شي بيا د رغونې وړنه وي.

د نړيوال ژوند د چاپېريال له مهمو موضوعاتوسره بلدتيا پيدا کړئ.

بحث پرې وکړئ.

- ستاسې په اند کوم شيان د ژوند د چاپېريال د ککړتيا سبب کېږي؟

- آيا دا خطرونه او زيانونه يوازې يو ملک ته او که ټولو ملکونوته متوجه دي؟

د بشر د تمدن پرمختګ، معاصرې ټکنالوژۍ او د نفوسو ډېروالي، نننۍ نړۍ په ځمکه او هوا او اوبو کې په ککړتيا اخته کړې ده. چې د ځمکې د سر د اوسيدونکو ژوند يې له لوی ګواښ

سره مخامخ کړی دی.
کوم موضوعات چې په دې برخه کې ورته اشاره کېږي یوه بې سرحده ساحه لري. یعنې داګوانښ یوه هېواد ته متوجه نه دی او د هغو د حل لپاره د هېوادونو ترمنځ تفاهم او مرستې ته اړتیا ده.

د دې ککړتیا او ګوانښ عوامل کوم شیان دي؟

۱- د ځمکې د تودوخې زیاتیدل (ګلخانه یې) اغیز.

د ځمکې د تودوخې د درجې د لوړیدو له مهمو عواملو څخه یو د ګلخانه یې ګازونو زیاتوالی او د ضرورت وړ تنفسي هوا کموالی دی. د کاربن ډاي اکسایډ په ګاز کې زیاتوالی او ټول ورانوونکي ګازونه د صنعت د پرمختګ له امله دي چې په اوله کې یې نامطلوبو اغیزو ته پاملرنه ونه شوه. خو وروسته پوهان په دې پوه شول چې هغه ماشین آلات چې د سون د تیلو او په نورو غوړو باندې فعالیت کوي خپله د کاربن ډای اکسایډ د ګازونو د تولید سبب کېږي. د دې ګازونو له حده زیاته برخه د ځمکې په شاوخوا راټولیږي. د دې ګازونو بې حده زیاتوالی او تولیدیدل د ځمکې په چاپېر د ګاز د یو پېړ قشر سبب ګرځي، چې د ګل خانو د پلاستیک پوښ په څېر د هغه اضافي حرارت له ځمکې نه فضا ته بېرته ګرځیدنې څخه چې د لمر د وړانګو له لګیدو څخه منځ ته راغلی دی مخنیوی کوي، تودوخه د ځمکې سطحې ته نږدې ساتي او د ګلخانې په څېر د ځمکې د هوا د تودیدلو سبب ګرځي.

۲- د ازون د قشر یا سطحې کمیدل

دویمه ستونزه چې د پریشانۍ وړ ده هغه د ازون قشر ته چې د ځمکې د ساتنې لپاره د هغې په شاوخواکې ځای لري زیان رسیدنه ده. د ازون قشر تقریباً په ۲٤ کیلو متری کې د ځمکې په سر د دې سیارې په شاو خوا چاپېره شوی دی او ماورا بنفش د وړانګو په جذبولو سره ځمکه او د هغه ټول موجودات له زیان اړوونکو وړانګو څخه ساتي. هغه ګازونه چې له صنایعو، وسایطو او نورو ماشینونو څخه دګټې اخیستنې په پایله کې تولیدیږي د ازون په قشر ورانوونکی او ویجاړوونکی اغېز لري او حتی د ازون د قشر په سطحه باندې یې د یو سوري د جوړولو امکانات برابر کړي دي.

۳- د دښتو پراختیا او د حاصل خېزې خاورې کمښت

دګټې وړ ځمکې د نرۍ په ګوټ ګوټ کې د ښارېدو او له منځه تللو له خطر سره مخامخ دي.

علمي څېړنو هم دا جوته کړې ده چې له ۱۰ تر ۱۱ په سلو کې د نړۍ حاصل ورکونکې خاوره په هغه کچه ککړه شوې ده چې د هغو بیرته رغونه تقریباً ناممکنه ده.

۴- د هوا ککړتیا او اسیدي بارانونه

اسیدي بارانونه هم د هوا د ککړتیا یو عامل شمېرل کېږي. هغه اکسایډونه چې د سون د تیلو له مصرف او سوځولو نه حاصلیږي. په هوا کې د اوبو له موجود بخار سره یو ځای کېږي او داسې اسیدونه تشکیلوي چې له وریځو سره د ځمکې په سر حرکت کوي او کله چې وریځې په باران تبدیلې شي دا اسیدونه د ځمکې مخ ته راګرځي او د ځنګلونو، ګیاوو او حتی د انسانانو په لاس جوړ شویو ساختمانونو ته د زیان او حتی د اوبو د سرچینو د ککړتیا سبب ګرځي.

۵- د زهري (سمي) ځځلو غورځول

د صنعتي چارو له امله، یو ډېر شمېر صنعتي زهري ځځلې او اضافي مواد منځ ته راځي، چې د خښېدو په پایله کې د چاپېریال د ککړتیا سبب ګرځي. زهري فلزات د ژوندانه چاپېریال او د خلکو ژوندانه ته زیان رسوي. د زهري موادو غیر اصولي انتقال او د هغو په سمه توګه نه دفع کول هم د ژوندانه د چاپېریال له ستونزو څخه شمېرل کېږي.

۶- د ځنګلونو له منځه وړل

د ځنګلونو چټک تخریب او له منځه تلل لاندې ژیو پولیټیکي او بې سرحده اغېز درلودای شي:

الف: د ځنګلونو د پوښښ له منځه تلل د خاورې د چټک شاړېدو، د رودونو او اوبو د سرچینو د ککړتیا لامل ګرځي.

ب: د کاربن ډای اکسایډ د جذب او د اکسیجن د تولید اندازه او ظرفیت کمېږي. او د ځمکې تودوخه زیاتیږي.

خبرې پرې وکړئ

ستاسې په اند، آیا د دې ټولو خطرونو مخنیوی کولی شو چې بشریت له هغه سره مخامخ دی؟ څنګه؟ ستاسې مسؤولیت د ژوند د چاپېریال پر وړاندې څه شی دی؟

په اوسمهال کې دوامداره پراختیا په سیاسي برخو او هم په څېړنیزو برخو کې په پراخه توګه د نړۍ په سطحه د استفادې وړ ګرځي.

دوامداره پراختیا څه شی ده؟

بې له دې چې د راتلونکي نسل اړتیاوو ته زیان ورسیږي د خپلو اوسمهالو اړتیاوو پوره کولو ته دوامداره پراختیا وایي. په ساده ژبه، نننی انسانان د خپلو اړتیاو د پوره کولو لپاره باید د طبیعت له

سرچېنو څخه په معقوله توګه ګټه واخلي، څکه چې راتلونکی نسل هم له دې سر چېنو څخه د ګټې اخیستلو حق لري. په دې تعریف کې د نیستۍ او د طبیعت سرچېنو ته د لاسرسي په اړه د نن او راتلونکي نسل تر منځه د عدالت رعایت کولو په باره کې فکر نغښتی دی او خلک یې له طبیعت نه د معقولې استفادې او د ژوند د چاپېریال او د ژوندیو موجوداتو او ځناورو ساتنې ته هڅولي دي.

خدای جَلَّ جَلاَلُه انسان له خاورې نه پیدا کړ او په هغه کې یې روح واچاوه نو انسان او د انسان د ژوند او حیات ټولې پدیدې له ځمکې او خاورې نه پیدا دي او خاوره د ځمکې پوټکی (قشر) دی. خدای جَلَّ جَلاَلُه ټول موجودات او شیان په یوه پېچلې اړیکه کې د انسان لپاره پیداکړل او انسان یې د دوی په استفاده کې له اسراف کولو نه منع کړ. د اسلام په مقدس دین کې درې شیان مطلوب دي.

۱- په هغو سرچېنو او شتمنیو چې خدای جَلَّ جَلاَلُه په ځمکه، آسمان د ځمکې په تل او په بحرونو کې د انسان د استفادې لپاره پیدا کړي دي،د خدای جَلَّ جَلاَلُه د شکر اداکول.

۲- په بحر، ځمکه او آسمان کې له شتمنیو او سرچېنو څخه په دوامدره، پایداره، سنجیده او اسراف نه کوونکې توګه ګټه اخیستنه.

۳- د خدای جَلَّ جَلاَلُه له نعمتونو څخه له هر ډول پلیدۍ، نجاست او کثافت نه پرته او پاکه ګټه اخیستنه چې نظافت د شریعت مطلوب او د ایمان جز دی. که چېرته انسان له دې سرچینو څخه معقوله استفاده ونه کړي دا عمل د دې لامل کېږي چې استفاده کوونکي له خپلو اړیتاوو څخه زیات او د نورو د اړتیاوو په نظر کې له نیولو څخه پرته ترې استفاده وکړي چې دا عمل اسراف دی او اسراف حرام دی. د دې لپاره چې یوازې د نن ورځې د انسان پرمختیا او سوکالي د اسلام مقصدنه دی بلکې د انسان ترقي او سوکالي د قیامت تر ورځې پورې د اسلام مقصد دی. انسان پراختیا ته اړتیا لري چې خلک هم د انساني شرایطو ښه والي ته او هم د ژوند د چاپېریال د ساتنې یعنې د تنوع د ساتنې او د طبیعت د تولید قدرت ته پاملرنه ولري. چې د دې کار په عملي کولو سره ځینې نظریات د پراختیا او د ژوند د چاپېریال په باره کې پای ته رسیږي. داسې نظریې چې ګوندې دا دوه یو د بل په مقابل کې دروي، خو موږ باید دا ومنو چې دا دواړه اصلونه (د ژوند چاپېریال او پراختیا) د یوه بهیر دوه نه بېلدونکې برخې دي.

کومې چارې چې په موږ پورې اړه لري چې د چاپېریال د پاک ساتلو لپاره یې سرته ورسوو ځینې یې په لاندې ډول یاد وو:

- موږ باید نیالګي کښېنوو، کبله وکرو او چاپېریال پاک وساتو.

- خځلې او کثافات باید په یو ټاکلي ځایکې وغورځوو.
- د ونو او پارکونو څخه ښارنه او ساتنه وکړو. هغو ته اوبه واچوو او له ماتولو نه یې ډډه وکړو.
- په خوړونو، پارکونو او سرکونو کې کثافات وانه چوو.
- انرژي باید ډېره او بې ځایه مصرف نه شي او بې کیفیته تیلو او سون موادو له استفادې نه چې د ژوند چاپېریال ککړوي ډډه وکړو.
- هغه د بیا استفادې وړ شیان چې باید لرې واچول شي، د کوچنیانو لپاره ترې د لوبو شیان جوړکړو.
- د پلاستیکي کڅوړو پر ځای له کاغذي او ټوکریزو کڅوړو استفاده وکړو او یا که له پلاستیکي کڅوړو څخه استفاده کوو، وروسته له استفادې هغه باید په ټاکلي ځای کې وغورځوو.
- ژوي ونه زورو او داسې نور.

د لوست تکرار

• ....

• ....

• ....

پوښتنې

۱- د ځمکې د زغم اندازه څه شی ده؟ ویې لیکئ.
۲- که له طبیعي سرچینو څخه په معقوله توګه استفاده ونه شي څه به پېښ شي؟
۳- نه رغیدونکي طبیعي سر چینې کومې دي؟ توضیح یې کړئ.
٤- ولې ویل کېږي چې پراختیا د ژوند د چاپېریال د ککړېدو لامل ګرځي؛ آیا دا سمه ده؟
٥- د ژوند د چاپېریال ککړتیا د انسانانو ژوند ته څه زیان رسوي؟
٦- د ځمکې د کرې تودیدل (ګلخانه یي اغېز) څه شی دی؟ بیان یې کړي.
۷- د ځمکې د تودوخې د درجې لوړوالی په اقلیم کې کوم تغییرات راولي او د کومو پیښو لامل کېږي؟

کور نۍ دنده

څلور هغه کارونه چې تاسې یې د ژوند د چاپېریال د پاکوالي لپاره سرته رسولای شئ ولیکئ او بیا یې د ټولګي پر وړاندې و لولئ.

د څپرکي لنډيز

۱ - پراختيا په لغت کې د تدريجي پرمختګ، ځواکمنۍ او حتی لويوالی خوا ته د ودې کولو په معنا ده. همدارنګه پراختيا د پراخوالي په معناهم ده.

۲- د هر ډول پراختيا اساس فرهنګي پراختيا ده او له هغه ځايه چې د دولتونو اصلي موخه هر اړخيزې پراختيا ته رسيدل دي او د دې پراختيا بنسټ انسان دی، له دې کبله د دوامدارې او حقيقي پراختيا بنسټ به هم فرهنګي پراختيا وي.

۳- هغه شرايط او ټولنيز لاملونه چې د ودې او پراختيا په بهير کې د پاملرنې وړ دي دا دي:

۱- د مطلقې نيستۍ د له منځه وړلو په مقصد چې په خواشينۍ سره د نفوسو ډېره برخه ورسره لاس او ګريوان ده.

۲- د اساسي اړتياو لکه خوړو، استوګنځی، د سون موادو، کاليو او ځينو ټولنيزو اړتياوو، لکه: د انساني حقونو، زده کړې او د ندنې لاسته راوړلو لپاره د لارې هوارول او په ټولنيز ژوند کې د سياسي او ټولنيزو موقفونو او نقشونو لاسته راوړل، د ټولنيزې هوساينې او عدالت راوستل دي.

۴- اقتصادي پراختيا د توليدي ظرفيتونو د زياتوالي او د فيزيکي، انساني او اجتماعي ظرفيتونو ودې ته وايي.

۵- ټولنپوهانو د ټولنې تېريدل له يوه حالت نه ښه حالت ته او د ټولنې حرکت له پخواني وضعيت څخه ښه او مناسب وضعيت خواته پراختيا بللې ده.

۶- د ژوند د چاپېريال پاک ساتل او د اقليم د تغيير د مخنيوي لپاره هڅې د ټولو بنسټونو او د هېواد د هر وګړي مسؤوليت او دنده ده.